

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Fotografia de portada: Agrupació folklòrica Sollerica l'any 1935

Edita: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx

© dels autors, 2021

Col·labora: Estanc de plaça

Impressió i disseny: Gràfiques Rubines, Binissalem

Dipòsit legal: PM ??????

El present volum recull les comunicacions presentades a les XV Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, celebrades al Centre Cultural Can Dulce, els dies 6 i 7 de novembre de 2020. Comitè científic a càrrec del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES): Aina Mora Vives, Dr. Antoni Quetglas Cifre, Antoni Frau Mayol, Carolina Constantino de la Peña, Cristina Fiol París, Dr. Francesc Lladó Rotger, Irene Cabrer González, Jaume Albertí Sastre, Jaume Deyà Miró, Josep A. Morell González, Josep Sunyer Ribas, Dr. Manel Calvo Trias, Pere Crespí Isern, Pere Frontera Alemany i Plàcid Pérez Pastor.

XV JORNADES
D'ESTUDIS LOCALS
DE SÓLLER
I FORNALUTX

Índex

Presentacions

Carlos Simarro Vicens. Batle de l'Ajuntament de Sóller *Pàgina 13*

Francesc Marroig Arbona. Batle de l'Ajuntament de Fornalutx *Pàgina 15*

Ponència

Una ullada selectiva a la toponímia de la vall de Sóller *Pàgina 19*

Cosme Aguiló Adrover

Societat, cultura i art

Pere A. Serra un home d'acció *Pàgina 35*

Pep Bauçà Pizà

El llinatge Scarxell a Sóller *Pàgina 41*

Pere Frontera Alemany

La Joventut Mallorquinista de Sóller (1921-1923),
entre Nostra Parla i l'Associació per la Cultura de Mallorca *Pàgina 63*

Francesc Lladó i Rotger

Geografia, medi ambient i territori

Informació meteorològica a la premsa local: el setmanari

Sóller de 1892 fins a 1901 *Pàgina 79*

Joan Rosselló Geli

Els bolets a la Vall de Sóller *Pàgina 91*

Carles Constantino Mas i Carol Constantino de la Peña

Prova pilot d'instal·lació d'una Estació d'anellament d'Esforz Constant a la zona verda de Son Angelats, Sóller *[Pàgina 97](#)*
Cristina Fiol i José Luís Martínez

Història

El fons arqueològic solleric de Manacor.
Les excavacions de cala Bota i de Son Ribot *[Pàgina 111](#)*
Jaume Deyà Miró

Estudi del jaciment arqueològic de Can Ribera *[Pàgina 119](#)*
Guillem Celià Dasí

Patrimoni

Les particularitats de la casa popular de la Vall de Sóller en el segle XIX *[Pàgina 127](#)*
Antoni Quetglas Cifre

Els treballs de Josep Llimona i Bruguera a Sóller *[Pàgina 147](#)*
Josep A. Morell González

L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Soller i a Fornalutx *[Pàgina 161](#)*
Andreu Gabriel Veny i Miró

Presentacions

Carlos Simarro Vicens

*Batle de l'Ajuntament de Sóller
Sóller, març 2021*

Benvolguts i benvolgudes,

Enguany vos presentam el quinzè volum de les comunicacions llegides durant les Jornades d'Estudis Locals de l'any passat. Unes jornades diferents, marcades per la pandèmia del COVID, que va trastocar tots els àmbits de la nostra societat. Malgrat les dificultats, des de l'Ajuntament que tenc l'honor de presidir, es va decidir continuar amb aquest esdeveniment cultural, el qual ja està ben consolidat dins el programa anual de la Vall i és un referent d'aquest tipus de jornades a Mallorca.

D'igual manera hem volgut, juntament amb l'Ajuntament de Fornalutx, editar, com hem fet sempre, els articles que es presentaren. Hem de remarcar les bones relacions i la col·laboració que existeix entre ambdós consistoris i l'aposta per la divulgació de la història, el patrimoni i la cultura de la nostra Vall.

Aquesta edició està dedicada a la cultura popular. A banda de la ponència i els articles relacionats amb aquest tema, hi podreu trobar un bon grup de comunicacions de temes molt diversos, que venen a enriquir encara més el coneixement del nostre entorn i que de ben segur, ajudaran a estimar-lo molt més.

Com a batle de Sóller, és per mi un plaer presentar un nou llibre d'aquestes jornades, un bon exemple de feina ben feta.

Finalment, m'agradaria donar les gràcies a totes les persones que fan possible les Jornades i el llibre que teniu a les mans. Vull expressar el meu agraïment als membres del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES), al regidor de cultura Miquel Nadal i al personal de la Regidoria de Cultura i de l'Arxiu Municipal, a l'Ajuntament de Fornalutx, i com no, a totes les persones que presentaren comunicacions i a les que assistiren com a públic, malgrat les restriccions i la por a la malaltia.

Francesc Marroig Arbona

*Batle de l'Ajuntament de Fornalutx
Fornalutx, març 2021*

Apreciats lectors i lectores,

Per segon any tenc el plaer de fer la presentació del llibre de les Jornades d'Estudis Locals, de la qual ja portam quinze volums publicats.

Les jornades de l'any passat foren complicades, a causa de la pandèmia de la COVID i les restriccions sanitàries, però així i tot, gràcies a l'empenta dels organitzadors i dels ajuntaments de Fornalutx i Sóller les poguérem dur endavant.

El llibre que teniu a les mans recull totes les comunicacions que es presentaren, que si bé foren menors que en anteriors ocasions, no han perdut qualitat ni vàlua. D'aquesta manera el nou volum passa a formar part de la important col·lecció que tenim sobre la història, la cultura i el patrimoni de la nostra Vall.

Com a representant del municipi Fornalutx, vull donar l'enhorabona a tots els que fan possible aquest acte: comunicants, ponents i organitzadors (Grup de Recerca i Estudis Sollerics, personal dels dos ajuntaments, etc.), sense els quals no seria possible tenir aquest llibre en les nostres mans. A tots, gràcies!

Ponència

Una ullada selectiva a la toponímia de la vall de Sóller

Cosme Aguiló

1. Mots introductoris

Convidat pel Grup de Recerca i Estudis Sollerics a participar com a ponent en les *XV^èes Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx* que tingueren lloc a la capital de la vall els dies 6 i 7 de novembre de 2020, vaig pensar que podria ser adient fer una selecció dels topònims que considerava més atractius de la zona per exposar públicament les coses que d'ells podria dir. D'antuvi vull demanar disculpes pel meu atreviment de parlar d'una contrada tan ben estudiada des del punt de vista historiogràfic per Plàcid Pérez, perquè he de deixar clar que la meva coneixença toponímica de la vall era força limitada, i encara ho és, tot i que ara no ho és tant. Les investigacions que havia fet abans, al marge de la consulta de publicacions sobre el tema, eren poca cosa més que la realització de dues enquestes orals fetes a pescadors de Sóller i per tant coneixedors de la costa.¹ Per aquest motiu, vaig considerar necessari fer-ne algunes més abans de gosar parlar en públic de la qüestió. Així, doncs, vaig ampliar un poc els meus coneixements mitjançant dues recerques més fetes a la capital de la vall² i una tercera a Fornalutx³ que em permeten tenir una idea aproximada de quina és la realitat toponímica del litoral de la zona. Per a la selecció dels noms de lloc de l'interior, m'he servit d'obres ja publicades, que se citaran oportunament o en la bibliografia, però he procurat tenir accés a les pronúncies dels topònims escollits, mitjançant preguntes realitzades als enquestats així com també, de manera molt puntual, a altra gent de la vall.

2. Sobre el nom de Sóller

Sovint, els noms de nuclis de poblacions importants, com és el cas, romanen dins unes profundes tenebres etimològiques, que aconsellen a crits una extrema prudència. Faré cas, doncs, d'aquest renou estrident.

Diversos autors s'han pronunciat sobre el seu origen. Coromines (1965: 228) l'inclou en una relació de topònims preromans. Per a Mascaró Pasarius (1965-1966: 1592) és nom d'origen desconegut i no és d'origen àrab, malgrat que s'hagi dit. És probable –diu– que sigui preromà, amb el sufix àton *-er* que presenten altres topònims que esmenta. La *GEMall* (1991: 365), que posa també l'atenció en el sufix, segueix Coromines en dir que és un nom clarament precatalà i que ha estat considerat preromà pel mestre. En canvi, Miquel Barceló (1978: 238-245), a partir del text àrab del Repartiment, només proposa la lectu-

1 Es tracta d'una entrevista feta l'estiu de 1990 a Antoni Caldentey Marcús, nascut el 1952, i d'una altra realitzada el 21 d'abril de 2000 a Antoni Bernat Sans, *Magranera* (1934). Don les més efusives gràcies a tots els informants consultats en aquestes dates i en les posteriors que se citaran. He de agrair d'una manera especial l'ajut de Plàcid Pérez, que m'ha fet arribar preciosos estudis seus sobre el tema i m'ha fet contactar amb alguns dels informants entrevistats que s'esmenten en la nota següent.

2 En la primera, de 29 d'octubre de 2020, feta a Miquel Rosselló Fallana, *Barber* (1929), m'acompanyà i participà activament Joan Arbona Mas, *Deu* (1955). La segona, de la mateixa data, tingué com a informant Damià Mongeot Vicens, *Lilí* (1939). Hi fou present també el mateix Joan Arbona.

3 Feta a Josep Mayol Albertí, *Passador* (1956).

ra *sh.ly.r* (vocalitzat *Sulyar*), sense fer esment a cap tipus d'origen, cosa que reproduïx Rosselló Bordoy (2007: 48) en les mateixes condicions.

És terreny ben relliscós el dels topònims preromans, els quals constitueixen l'única font que tenim a l'abast per atansar-nos a la llengua, si sols n'hi havia una (?), parlada a les illes amb anterioritat al 123 abans del canvi d'era. Ben poca cosa trepitjam amb peu segur. Sabem que *Bóquer* perpetua a la contrada pollencina el nom d'una ciutat indígena, *Bocchorum*, testimoniada pels textos de Plini i confirmada per l'epigrafia a través de dos contractes de federació signats amb Roma en un lapse de setze anys a l'entorn del canvi d'era, contractes que transmeten el nom del nucli urbà a través del seu gentilici amb flexió de gènere: *ciuitas Bocchoritana* i *senatus populusque Bocchoritanus* (Dolç, 1979). L'autor tot just esmentat, anota també que *Bóquer* pertany a la llista dels topònims baleàrics que tenen la terminació àtona *-er* (*Sóller*, *Búger*, *Cúber*, *Sèlver* [*Selva*], *Míner*, *Síller*), però ens posa en guàrdia davant la possibilitat que alguns d'ells puguin ser d'ètim aràbic (*Bonnàber* i *Trebelúger*). Efectivament, crec que no hi ha dubte de la pertinença al món araboberber de *Monnàber*, alqueria *Mutnabar* del Repartiment, avui amb una grafia que s'allunya de la pronúncia *Bunnàbe(r)*, nom que es repeteix a Campanet i que té un congènere a *Monòver* en el País Valencià. El mateix es pot dir de *Trebalúger*, amb una bategat final segurament espúria, perquè semblen inqüestionables els raonaments exposats per Miquel Barceló (2000) quan proposa l'ètim *Tarābulus*, o sigui *Trípoli* 'tres ciutats', nom que s'hauria trasplantat a Menorca a través d'un corrent de colonització. Ben probable també és l'etimologia preromana de *Garonda* 'riu, curs d'aigua', amb congèneres a la península com *Girona* (< *Gerona* < *Gerunda*), *Garonna*, *Guareña* i a la Gàl·lia (*Garonne*, *Gironde*), com ens ha mostrat Veny (2007: 141). Com en el cas de *Bóquer*, és ben possible que el topònim de l'assentament talaiòtic d'aquest indret sigui el reflex del nom preromà amb què se'l designava.

Ja hem vist com en el nom de Selva el sufix primitiu *-er*, corresponent a una /e/ neutra, ha arribat a l'actualitat transcrit com a *-a*. Hi ha d'altres topònims preromans que ens han pervingut amb la mateixa vocal. És el cas de *Pula* (Son Servera), amb un important poblat talaiòtic. Hi ha una altra *Pula* a Sardenya amb un poblat nuràgic, una altra a Ístria i una altra encara a Capdepera, qui sap si subsidiària de la serverina. També hi afegiria *Tanca* (Muro), documentat com a *Tanchar* el 1232 i que em recorda el nom santanyiner de *Tancar* de la *Remenbrança...* de Nunó Sanç (Mut Calafell i Rosselló Bordoy, 1993: 148-149).

L'existència de topònims afins en els països àrabs o en els que estan fortament arabitzats ens ha de fer estar molt atents a l'hora de cercar ètims preromans, que forçosament han de ser molt escassos en el nostre petit món illenc. Som de parer que l'àrab o el berber en el futur en faran minvar la molt hipotètica nòmina. Hi haurà un drenatge cap a les etimologies aràbigues o berbers i crec que un nom com *Búger*, que de vegades s'ha escrit *Buja*, i sembla emmirallar-se en topònims com *Bou Ija* o *Jabel Boujaria* (al Marroc), o en el *cap de Bujaramel* del portolà de Joan Oliva, ens induïx a ser prudents. De la mateixa manera *Síller* (Pollença) apunta cap a l'àrab *as-sihla* 'sorra d'al·luvió', 'punt inundable d'una vall', 'torrent' (Carme Barceló, 2010: 56) i té com a probables congèneres *Sella* (documentat *Cilla*), en el País Valencià (Carme Barceló, 1983: 206), *Habel is-Silla* i *Wilga [ta] Habel Silla* 'llenca de terreny sota un coster', a Gozzo (Wettinger, 2000: 256 i 596).

Sembla, però, que pot no ser aquest el cas de Sóller. És important prestar atenció a les explicacions posteriors de Coromines (*OnomCat*, s. v. *Selva*, VII, 98b30), en les quals equipara el nom de la vall al de *Selva*, documentat *Sèlvar* o *Sélver* (hi afegesc *Silbar* i *Silber*, i encara *Silver* d'una altra alqueria [Poveda Sánchez, 1977: 117]), que res té a veure amb el llatí *SILVA* 'bosc'. Ve -diu- d'una forma *ŠĪLŪAR*, que és l'etimològica de Sóller, homònima de la de l'alqueria *Silbar* de Sant Llorenç, d'ètim basat en el nom protoeuropeu de l'argent, afí del basc *zilhar*, germ. *silber*, esl. *sirbro*. Fa parar esment també en la forma *silabur* 'argent' que es troba en un plom celtibèric. Fins aquí Coromines.

En el còdex català del *Llibre del Repartiment* es transcriu el nom de Sóller com a *Suliar* i *Soliar* (Soto Company, 1984: 203-214-216-218). El problema de les transcripcions antigues és que les solem llegir d'acord amb el valor que donam actualment a les grafies. Per a qui subscriu, el camí més clar seria afirmar que, com en altres casos documentals, tant *li* com *ly* representen gràficament la consonant palatal que ara representam per *ll*, ja que aquesta grafia era la utilitzada per transcriure la ela geminada (actualment *l·l*). Per tant, es podria interpretar que almenys *Soliar* es pot llegir com si està escrit *Sóller*. Més problemàtica és la fluctuació de la vocal tònica en la grafia *Suliar*. Si seguim Coromines, pot anar pel bon camí pensar també que *Suliar* no és més que una metàtesi de *Siluar* 'argent'. Si és així, però, és obligat cercar la motivació del topònim. En el port de Sóller hi ha un racó de la costa en el qual desemboca un torrent i tant el curs hidrogràfic com l'articulació negativa del litoral porten el determinant toponímic de *s'Argentera*, sense que se sàpiga, però, que hi hagi cap mena de plom argentífer a l'indret. Per contra Rullan (1875: 9) aporta una dada interessant en fer la següent afirmació:

En 1861 se descubrieron tres minas en el predio *Can Custurer*, que contenían plata y cobre; pero se abandonaron pronto por falta de resultado.

Que quedi ben clar que totes les coses exposades al voltant de tan enigmàtic topònim són només orientatives i que dels noms tan antics la cosa més honesta és dir que no en sabem gairebé res. Intentem només, doncs, fugir dels errors. Ja vindran temps millors i gent més preparada.

3. Alguns testimonis del romanç andalusí

El llatí parlat a Mallorca des de la conquesta romana anà evolucionant i agafant fisonomia pròpia fins que fou extingit durant els anys que durà l'establiment dels musulmans a l'illa, o sigui entre el 902 i el 1229. D'aquella llengua romànica que s'anava afaiçonant, totalment ja esvaïda quan arribaren les tropes feudals, queden algunes poques restes en la toponímia. Tot seguit en veurem diverses de la contrada que ens ocupa. Les separam en dos grups (3.1 i 3.2), reservant el segon per als casos que plantegen més dubtes.

3.1.1. Moncaira

Alqueria de Fornalutx que apareix en el *Repartiment* amb les variants *Unqueira* i *Huunqueira*. Coromines (1989) ha establert la seva etimologia a partir del llatí *IUNCARIA* 'jonquera'.

El topònim degué ser arrossegat per la paraula *mont*, o més pròpiament *mnt*, en una comarca on les muntanyes senyoregen tot el paisatge. De fet, hi ha qui escriu *Montcaire*. Les dues formes documentals del *Repartiment* representen un pas endavant d'una evolució que no va prosperar i que hauria estat semblant a la del llatí *AREA*, que va passar pels estadis **aria* > **aira* > *eira* > *era*. A Andratx batien fins fa poc damunt una *eira*, quan a la resta de l'illa ho feien damunt una *era*. Si el topònim hagués continuat la seva seqüència evolutiva, avui possiblement tindriem **Monquera*, però això ja és fer ciència-ficció. Hi ha altres topònims en *-aira*, com *Llenaira* (Pollença), o l'antic *Albaynhayra* que es poden explicar també pel llatí prejaumí. El fet que hi hagi restes romanes a Moncaira donen un suport interessant a una interpretació pel llatí.

3.1.2. Entrecampos

Nom extingit d'una alqueria situada prop de l'anterior, documentada el 1232, d'ètim llatí ben diàfan, *INTERCAMPOS* 'entre les planures', com l'antic nom maonès de *Tricampos*, amb pèrdua, aquesta, de la primera síl·laba, interpretada com a preposició, i tancament vocàlic paral·lel al de *traquet* > *triquet*, o *trepó*

> *tripó*. Ambdós topònims conserven, com és habitual, la vocal final de l'acusatiu plural, com en l'actual *Campos*, o l'antic orònim alcudienc de *Montegellos* < MONTICELLOS. Segons una informació de Pérez Pastor, en el segle XV es deia simplement *Campos* i segurament es troba integrada dins Son Torrella, ja que pertanyia al donzell Joan de Torrella.

3.1.3. Bàlitz

D'aquesta alqueria documentada com a *Baalichi* en el Repartiment i *Valig* el 1311, sembla ben clara una de les possibilitats etimològiques apuntades per Coromines (1989: 58-59), el llatí VALLES 'valls'. És nom congènere de *Vàritx* (Pollença) i de l'andalús *Vèlez* (Carme Barceló, 2010: 19). Pertany a la sèrie de noms paroxítons en *-itx* (*Favàritx*, *Llinàritx*, *Torràritx*). L'alternança de labiodental i bilabial de *Vàritx* / *Bàlitz* és la mateixa que trobam en els *Vilella* / *Bilella*, derivats de VILLA 'casa de camp', o la de *Son Vallfogó* / *Son Baifogó*, masculinització de *Vallfogona* < VALLIS FECUNDA (Sineu).

Un tal Pere de *Bàlig* n'agafà el nom abans de la pesta negra de 1348. Les restes romanes de la zona ajuden a una explicació pel llatí.

3.1.4. Fornalutx

En el DCVB, s. v. es pot llegir que ve del radical llatí FURN amb doble sufixació *-al*, *-utx*, *FURNALUCIU 'lloc de forn, ferreria' i que en el Repartiment apareix amb la grafia *fornaluchy*. Es troba una bona nòmina de formes documentals del topònim en les recerques de Pérez Pastor (2013: 193) Són destacables les que reflecteixen una variació en la vocal pretònica: *Fornulug* (1241) i *Furnulug* (1242).

Per a Coromines (*DECat. s. v. Aumallutx i Fornalutx*), seria un nom àrab amb l'ètim *furn-al-luġġ* 'forn de la ribera'. Rosselló Bordoy (2007) transcriu *furn al-luġġ*. Al llarg d'aquesta obra el determinant es tradueix per 'penya-segat'.

Possiblement som davant un topònim preexistent adaptat pels àrabs. S'ha dit que els acabats en *-atx*, *-itx*, *-utx*, presents a les tres illes, tenen els reflexos dels sufixos llatins *-ACEU*, *-ICEU*, *-UCEU*. És pràcticament segur que n'hi ha alguns que s'hauran d'explicar per l'àrab o el berber i no pel llatí, però davant la presència de mots tan romànics com *font*, *hortal*, *fornal*, *castell*, *fava*, *pastor*, *lli*, *torre* amb l'aglutinació dels morfemes mencionats no sembla apropiat acudir a les llengües afroasiàtiques per explicar-los.

És molt suggestiva la proposta de Jaume Coll (Pérez Pastor, 2013: 193 i 201-202) en apuntar que el referent sigui un possible forn d'exploació de les vetes de coure dels voltants del jaciment de la font de Binirussí, o bé el forn de teules que donà nom a la Teulera en el segle XIV.

3.2.1. S'Albereta

Topònim de Fornalutx, documentat en una forma sonoritzada, *la Albareda*, el 1578. L'ètim és clar: ALBĀRUS + el sufix col·lectiu ΕΤΑ 'albereda'. A favor de la interpretació pel romanç andalusí hi ha la manca de sonorització del sufix i la situació enmig de dos cursos hidrogràfics molt acostats; en contra, a més de la presència de l'article, la variant sonoritzada del segle XVI i el nom del propietari Pere Albareda, altrament anomenat Pere Masblanc (Pérez Pastor, 2013: 193), el qual pot haver deixat el nom en *es Mas*. Cal dir que no sempre és el propietari qui transmet el nom a la terra, sinó que de vegades és a la inversa. Ja n'hem vist un cas a Bàlitz. Pensem també en cognoms com *Deyà* i *Caimari* que forçosament han de provenir dels respectius topònims. Altres noms de lloc mallorquins amb el mateix sufix femení sense sonoritzar els tenim a *Fonolleta* (Alcúdia) i *sa Pineta* (Andratx).

3.2.2. Sa Lleita

Finca de Fornalutx anomenada normalment així, tot i que de vegades es pot sentir amb la variant sonoritzada de *sa Lleida*. Sospitava que podia venir del llatí *LĪCĪTA*, que normalment dona *lleuda*, mot explicat pel DCVB com a «tribut que es pagava per l'entrada de mercaderies dins una vila o altre lloc» però semblava jugar-hi en contra el fet que Gastó de Bearn hagués establert la sisena part de l'alqueria Fornalutx a Ramon de Lleida, sense que se sàpiga exactament on eren les seves terres. De totes maneres, una assimilació de la vocal tancada de Lleida cap a la neutra de *lleita* és força difícil, atès que es troba en posició tònica. Més fàcil seria si hi hagués un determinant que deixàs el nom en situació proclítica. La sospita ha merescut l'aprovació epistolar, que agraeix molt, de Philip Rasico, el qual m'ha esplanat la qüestió mitjançant dos camins possibles:

a) *Sa Lleita*, IPSA *LĪCĪTA*, amb una síncopa de la vocal posttònica *licita* > ['lekta], seguida de vocalització en [j] de la consonant velar: ['lekta > 'lejta] > *Lleita*, amb conservació del diftong (cf. *PLACĪTU* > ant. *plet* > *plet*).

b) En el cas de la pronunciació menys corrent *sa Lleida*, podria haver-hi senzillament una sonorització de la /t/ per una semblança o influència del nom de lloc *Lleida* del Principat (*Lleita* > *Lleida*), o bé pot ser una evolució semblant a l'occitana: *LĪCĪTA* > ['ledzeda > 'ledzda > 'ledda > 'lejda > *Lleida* (en lloc de *Lleuda). Fins aquí Rasico.

La palatalització de la consonant inicial no és un entrebanc, perquè només trobam sense palatalitzar els topònims que veieren frenada la seva evolució (*Locoplan*, però *Llenaira* i *Llinàritx*).

Salvant la magnitud de la distància cronològica, seria un nom semblant al dels llocs dits *es Fielato*, on es cobraven els impostos dels productes que entraven a la vall, topònims que tenen com a base el nom del fi de la balança, en castellà *fiel*.

3.2.3. Castelló

La pronúncia *Casteió* d'aquest topònim de Sóller ens orienta en principi cap a un *CASTILIONE*, però posem el peus a terra, perquè molt bé pot tractar-se de l'antroponim d'un repoblador del segle XIII o XIV.

4. Topònims andalusins tribals

Entre els topònims andalusins que han sobreviscut, n'hi ha quatre que són tribals, encapçalats per *bini* 'fill de'. El meu desconeixement tant de l'amazic com de l'àrab m'obliga a exposar el que n'han dit els arabistes i poca cosa més.

4.1. Biniaraix

Dels noms en *bini-* Carme Barceló (2010: 92-93) ens explicita la seqüència evolutiva: *bn* 'fill de', pl. *banīn* > *banī*, quan s'hi afegeix un CD, però que se'ns presenta en genitiu pel fet de complementar unitats, potser sobreenteses, com *alqueria de-*). A partir d'aquí l'evolució és diversificada segons el territori. De les formes esmentades per la citada investigadora, a les Illes tenim la més general *bini-*, però també *beni*, *bin*, *vin*, *vina*..., i encara hi podem afegir *ben*.

Pérez Pastor (2014: 292-295) ens adverteix de les confusions que ha generat entre els investigadors l'estudi d'aquest topònim. En aquest article citat es troba una bona informació de diferents teories sobre aquest

topònim que Binimelis confongué amb un rafal del *yuz* de Petra, errata que ja fou advertida per Bover, el qual donà com a significat de *Ben-Arraiz* el de 'capità de mar'. També es confongué Rullan (1875, I: 17) quan l'associà al rafal de les muntanyes *Hirian Habinharatx*, que va correspondre al rei. Com és sabut les terres de la vall de Sóller no varen pertànyer al monarca, sinó al comte d'Empúries i a Gastó de Bearn. El citat investigador reproduïx també la proposta d'Asín, segons la qual *Beni A'rag* 'fills del coix', que recull el *Corpus de toponimia de Mallorca* i com a hipòtesi més plausible la de Miquel Barceló, esmentada per Kirchner (1997: 149), autora que considera que tant *Biniaraix* de Sóller, com *Benirràs* d'Eivissa, serien com *Raixa* –del radical berber *RS* 'calmar, baixar' amb la desinència *-a* de tipus col·lectiu– assentaments berbers del mateix grup.

Per a aquest petit llogaret de Sóller, Coromines en l'*OnomCat* (III, 17a4), entre d'altres propostes que no té en consideració, rebutja l'opinió de Quadrado qui per al segon component proposa l'àrab *ra'is* 'capità'. Pensem, però, en el català *arraix* o *arraís* 'patró d'almadrava', o en el *raís*, cap dels *tonnaroti* de l'almadrava de Favignana, la darrera de les que hi ha hagut a la Mediterrània, activa fins fa dos dies. El mestre es decanta per '*arâ'is*' vinyes, o sigui 'els fills de les vinyes'.

Per a Carme Barceló (2010: 96) el complement seria l'antroponim *Faraj*, com *Benifaraig* o *Benifarraig*. Ambdós topònims valencians tenen pronúncies amb finals africats, a diferència de Biniaraix, en què el segment final és fricatiu.

A Mallorca les vertaderes almadraves varen deixar d'usar-se fa molts anys, però es calaven fins fa poc unes arts més petites conegudes amb la mateixa denominació. A la costa sollerica se'n calaven dues, una de les quals vora el penyal de s'Illa i l'altra en es Gall, sota la costa d'Alconàsser (Cañellas Serrano i Serrano Torres, 1994).

4.2. Binibassí

La pronúncia del nom d'aquesta alqueria de Fornalutx en l'actualitat sembla que només fluctua lleugerament. Ara, se sent [berəβə'si] i més rarament [benəβə'si]. No he sentit mai les de *Bonabassí* i *Borabassí* que transcriu Mascaró Passarius (1962-1967: 82). Per a aquest autor, l'ètim és *benī Bāsim* 'fills de l'alegre'. Per a Carme Barceló (2010: 98), es tracta de l'antroponim d'ofici *Bassām*.

4.3. Binirussí

Alqueria del terme de Fornalutx, situada no gaire lluny de l'anterior. Mascaró Passarius (1962-1967: 80) li dona entrada a la seva obra per *Benarrussi*, amb les pronúncies de [benə'rusi], [binərusi] i [binirusi], sense marcar l'accentuació de les dues darreres. La pronúncia que n'he sentit és sempre oxítona. Pérez Pastor (2013: 198) en transcriu diverses grafies documentals: *Benirrossi* (1306), *Beniroci* (1327), *Benirozi* (1329), *Benirrossi* (1346), *Benirusi* (1348) i *Benirosi* (1362). Tal vegada el determinant té relació amb el mot '*arūs*' 'núvia', que és la base del districte de *Canarrossa*, avui *So na Rossa* (Sencelles). Segons el DCVB, és probablement un derivat clànic dels *ibn Arosa*.

4.4. Binidorm

Alqueria situada en la planura de la vall, no gaire lluny del port. Per a Carme Barceló (1982: 114) el topònim congènere *Benidorm* (Alacant), seguint una proposta d'Escolano, apunta cap a un *Bani Daráhim*, nom de musulmans valencians en època morisca, o el seu diminutiu *Bani Duráyhim*, o també *Bani ad-Dár(i)m*. Rubiera Mata i Epalza (1985: 16-20) suggereixen la possibilitat que sigui un fals arabisme creat pels conqueridors catalans i que rere aquest *-dorm* s'amagui la paraula *tormo* 'penyal aïllat' que estaria en

consonància amb la realitat física del Benidorm alacantí. Aleshores hauríem de pensar que el congènere solleric és el resultat d'un trasllat o que ha arribat per via antroponímica.

5. Altres topònims andalusins

De topònims andalusins, com és obvi, n'hi havia molts més, que els quatre que hem vist tot just i la mitja dotzena que seguiran a continuació. Només he prestat atenció als que han sobreviscut, però les obres de Pérez Pastor (vegeu-ne les referències bibliogràfiques) en contenen un bon grapat més.

5.1. S'Arrom

Alqueria situada en el coster de les muntanyes que tanquen la vall. El seu ètim àrab és clar: (*qaria*) *ar-rûmî*, de *rûm* o *rûmî* 'cristià', amb congèneres a *Alcudiarrom* (Vilafranca) i *Ruma* (Ferrerries). Ja ha estat assenyalat que no hi té res a veure *la Ruma*, en el mas del Penner, car parlar d'un arabisme enfilat a Catalunya Nord forçosament ens ha de fer alçar l'orella (Coromines [*ap.* Rasico]: 2016: 76 i 88). Però a l'estat de Malta hi ha un lloc dit *ta' Rumi*, per al qual l'editor dona el significat de 'camp del cristià bizantí'. No és l'únic del petit estat mediterrani, on trobam també *Rqajja'r-Rum*, *Wied ir-Rum*, etc. (Wettinger, 2000: 483, 481, 586, respectivament) Els *rûmî* són, doncs, els cristians.

5.2. Alconàsser

Alqueria situada a uns dos quilòmetres al SW del port. L'*OnomCat* (I: 31-32) dona diverses possibilitats etimològiques: *al-kunáisa* 'esglesia cristiana', *al-ḥanâzir* 'els porcs' i '*elq an-naşr* 'la riquesa, el preu, de la victòria'. Com a congènere es pot citar una *Alkunayyisah* a Egipte, a la vall del Nil.

5.3. Monnàber

Situat prop dels confins del terme de Fornalutx, al costat mateix de la carretera que puja cap a Escorca, correspon a l'alqueria *Mutnabar* del Repartiment. Hi ha un congènere idèntic a Campanet i comparteix també l'ètim amb *Monòver*. Els habitants de la vall pronuncien [bun'naβə]. Per a Coromines (*OnomCat*, I: 208-210), que cita documents en què es troba escrit *Monnabe* i *Monnaber*, l'ètim és l'àrab *munáwwir* 'florit'. Cal assenyalar que en mallorquí la forma del Repartiment amb *-tn-* no es pronuncia d'altra manera més que amb l'assimilació *-nn-*.

Carme Barceló (1982: 179) no és defineix sobre l'ètim de *Monòver*. És més, dona per segur que no és un topònim àrab.

5.4. Bini

En realitat està dins Escorca, tocant a Fornalutx. Segons Mascaró Pasarius (1962-1967) procedeix de l'àrab *beni* 'construcció', però per a l'*OnomCat* (1989: 69) seria una *pinna* 'penya'. Hi ha d'altres noms arabitzats que provenen d'aquest ètim llatí. O serà tal vegada una (*qaria*) *banî* 'alqueria dels fills'?

5.5. Lofra

Les cases de l'alqueria estan dins Escorca, gairebé aferrades a la partió de Sóller. No té cap sentit escriure *l'Ofre*, ja que la lateral inicial no és l'article català, sinó la consonant de l'article àrab, i és adient escriure la vocal neutra final com la de l'ètim *al-ḥufra* 'la foia, la clotada'. Aquesta etimologia ja la proposa el DCVB (*s.v.* *Ofre*) i la segueixen també Moreu-Rey (1982: 19) i Valero i Martí (1993: 498). Pot sobtar que l'ètim

del nom d'un puig (*puig de Lofra*) tengui el significat de 'depressió', però cal tenir present que el punt embrionari del topònim es troba a les cases de la finca i aquestes sí que estan dins un clot, com ja fa notar Valero i Martí. En el Repartiment es documenta com a *alqueria Dalhoffra* (Poveda Sánchez, 1977: 88 i 119 i 177). Se la cita també com a alqueria de deu jovades d'extensió amb els noms *Dalhoffra* o *Alofra* i des de mitjan segle XIV hi ha el rafal *Alofre* (Juan, 1980, 18: 2 i 29: 8). La fonètica sintàctica deu ser la causa de l'afèresi de l'article àrab en contextos similars al de «vaig a *al-hofra*» > «vaig a *l-hofra*» > «vaig a *Lofra*», on la L- inicial és part d'un article, però no del català, sinó de l'àrab.

A Sineu hi hagué una *Alhoffra Aliauffia* (Poveda Sánchez, 1977: 59) o *Alhofra Algiauffia* (íd: 117) i a Montuèri una alqueria *Alhorffa* (íd. 170) i *Terra Dalhoffra* (íd: 175). En el País Valencià es transcriu també amb article espuri a *l'Ofra* (Callosa d'en Sarrià i Castelló de Rugat), cas diferent al de *La Ofra* (Asp), en un municipi de parla castellana (*CTV*. I: 665 i 1377). És a Malta i a Gozzo on el terme té una extraordinària vitalitat, ja que hi ha un mínim de trenta-sis indrets batejats amb aquesta unitat de caràcter geomorfològic associada al relleu (Wettinger, 2000: 322-326). Potser els més coneguts són els noms de dues àmples raconades del sud-est de l'illa de Malta. Però el cas del puig de Lofra, una muntanya que agafa el nom d'una fondalada, no és únic, ja que a Tunísia hi ha un indret dit *Djebel Hofra*.

5.6. Saixarí

Nom de l'*hort de Saixarí*, vora Bàlitz d'Avall. Apareix a l'obra de Mascaró Pasarius (1962-1967: 669), sense cap explicació. Tampoc no sabia dir res sobre la seva filiació, però té tot l'aspecte de ser un nom àrab. És difícil pensar en el llatí SAXU 'roca', per més que sigui aquest l'ètim de *Saixamany* (*OnomCat*, V, 180b17).

6. Topònims catalans

6.1. Sa Feus

Lloc del terme de Fornalutx, situat al nord de la població, a l'estret d'un torrent. No pot haver-hi cap dubte del seu ètim, el llatí arcaic FOCE, clàssic FAUCES (*DECat*, IV, 155a28) 'barranc encaixat', congost, gola, gargamella, gola d'un riu, estret de mar. Un dels informants el definí com un 'lloc ferest'. Donà primerament *fou*, i després per diferenciació *feu*, com CRUCE > *crou* > *creu*, DUCE > *dou* > *deu*, voce > *von* > *veu*.⁴ En el terme de Sóller hi ha qui en diu *sa Feu*, cosa que sembla més normal. Tal vegada el nom fornalutxenc va conèixer una variant pluralitzada com a **ses Feus*, i d'aquí *sa Feus*? No és fàcil endevinar-ho.

6.2. Sa Domenega i altres antropònims catalans del repoblament

En el terme de Fornalutx. Es pronuncia normalment [sə,ðumə'nəʝə], però també es pot sentir [sə,numə'nəʝə], amb assimilació de la nasal. Es tracta d'un antropònim català, procedent del llatí DOMINĪCU 'propi del senyor'. L'estructura *article femení singular* + *antropònim feminitzat* es repeteix a molts de llocs i és molt freqüent al NE de Mallorca: *s'Estelrica*, *sa Jordana*, *sa Carbona*, *sa Begura*, *sa Carbonera*, *sa Ferrissa*, etc. Amb densitats més baixes, també apareix ara i adés per la resta de l'illa: *s'Estel·lèlla*, *sa Badalona*, *sa Barrala*, *sa Maimona*, *sa Franquesa*, *sa Gramola*, etc. A Fornalutx mateix tenim *sa Rotlana* (potser format sobre el cognom *Rotlan*). A Sóller mateix, *sa Moncada*, *sa Sunyereta*, *sa Frontera*, *sa Solrana*, possiblement de *Celrà*, municipi de Girona i masia del Conflent (DCVB). Són perfectes els vincles etimològics que estableix Pérez Pastor (2013: 11) entre noms personals i els antics topònims *la Begura* (també present a Selva), *la Barcelona*, *la Corona* (cognom *Corró*), etc. *La Solcia*, tant podria ser

4 A Esporles i altres poblacions encara hi ha parlants que pronuncien *von*. El cas més rar de *crou* és ben freqüent a localitats com Campanet, sa Pobla i Muro.

una forma arcaica de *Socia* < saul sia ‘salvat sia’, seguint la proposta feta per a aquest cognom (Miralles i Monserrat, 1976), com tenir per origen una ensulsiada o esllavissada, amb congèneres continentals com *la Solsida* i *la Solsia* (*OnomCat*, VII, 172a42). *La Solzia* i *la Salzia* el 1322 (Pérez Pastor, 2013: 14). També *la Bellaguarda* podria haver tingut l’origen en un llinatge generat a *Bellaguarda*, nom d’un terme de les Garrigues i també del lloc de Golmés, en el Pla d’Urgell (*NomCat*, I, 2003: 134 i 397, respectivament). A primer cop d’ull hauria inclòs igualment en aquesta nòmina antroponímica *sa Corretgera*, a partir del cognom *Corretger* (Moll, 1982: 252) però Pérez Pastor (2013: 13) apunta cap a un nom descriptiu a partir de *còrrec*, relacionat amb l’escorrentia torrencial.

6.3. Sa Rompuda

És, tal com proposa Pérez Pastor (2013: 17), un camp artigat de bell nou, un espai natural desproveït de la vegetació natural i preparat per al cultiu. La motivació és la mateixa que la de topònims com *ses Artigues* (Alaior i Alaró), o *s’Arrabassat* (Santanyí). També la del prolífic genèric *rota* (< llatí RUPTA ‘[terra] rompuda’) o del topònim *es Rotagut* (Santanyí).

6.4. Punta de sa Creu

És el nom de l’extrem de la petita península que tanca la badia del port per la banda de tramuntana.

A l’entrada de nombrosos ports de la ribera septentrional de la Mediterrània hi havia hagut una creu i de la seva passada existència en queden els topònims. Són molts els indrets del litoral en què intervé la paraula *creu*, però n’hi ha de diverses menes: en trobam que corresponen a antigues partions o fites: *cova de la Creu*, entre les possessions llucmajoreres de s’Àguila i Lluçmet, o *punta de sa Creu*, a la Mola de Formentera (Ribes i Marí, 2009: 1871-1873). N’hi deu haver amb tota seguretat que marquen punts de naufragis o accidents ocorreguts a la costa. I n’hi ha d’altres que no sabem quina és la motivació, com la *punta de sa Creu* (Sant Miquel de Balansat), per a la qual s’ha proposat una relació amb l’aixecament d’un vèrtex geodèsic (Ribes i Marí, 2009: 758-759). Mascaró Pasariu (1946-1951 i 1958) en reporta un grapat en els seus mapes, les quals per a qui subscriu romanen encara dins els clarobscurs de la seva gènesi: *punta de sa Creueta* (vora cala Mesquida, Maó, i dins el port de Fornells), *cova de sa Creu* (cala en Turqueta, Ciutadella), *sa Creu* (vora el cap d’en Font), *sa Creueta* (vora ses Bledes i vora cala Gamba, Palma) i encara trobam aquest mateix topònim en una altra obra cartogràfica dins el port de Sanitja (Buenaventura, 2004: 22).

Fora del domini lingüístic hi ha el *Cap Croisette* (vora Marsella), *Rocher de la Croix* (al sud de les illes Hyères), *Pointe de la Croix* (a l’illa de Port-Cros) i *Punta della Croce* (a l’oest del port de Pantelleria). Una recerca més intensa per la cartografia és gairebé segur que n’engreixaria la relació.

Els exemples segurament es podrien multiplicar, però aquí ens interessen especialment les creus que fitaven la terra cristiana a l’entrada dels ports, les quals devien tenir una funció semblant a les creus de terme a les entrades de les poblacions. En sortir del port els mariners es devien posar sota la seva protecció davant els perills de la mar i si hi arribaven els enemics de la fe cristiana quedaven advertits que aquí era el solar d’una religió que no era la seva. Tenim una *punta de sa Creu* a les entrades de Portopetro i de cala Llonga (Santanyí) i *sa Creueta* a la boca del port de Cabrera, on encara es veuen tres creuetes blanques marcades sobre la roca. Tenim una representació gràfica de la creu de fust que hi havia sobre la punta de l’entrada del port de Sóller, bastant més alta que la figura humana que hi ha al costat. L’autor de l’obra, l’Arxiduc (Habsburg-Lorena, 1957: 50-51) ens dona detalls de la seva utilitat quan diu que la punta de la Creu s’anomena així per la gran creu de fusta que s’hi aixeca al damunt, creu que saluden devotament navegants i pescadors en entrar i sortir a la vela.

6.5. Roques d'estructura fàl·lica

Com en el Principat i en el País Valencià, les penyes d'estructura vertical més o menys isolades de la serra de Tramuntana de Mallorca reben sovint el nom de *Cavall Bernat*. És prou conegut el fet que el primer element d'aquesta denominació és un eufemisme que substitueix el mot *carall* 'membre viril'. N'hi ha com a mínim una quinzena a Catalunya i devers mitja dotzena més al País Valencià. Potser el més conegut sigui el de Montserrat. El cas és, però, que alguns conserven encara la primitiva paraula. Que era una denominació molt obscena queda en evidència pel fet següent, citat reiteradament: un document en llatí de l'any 982 referit al puig Carallot parla clarament de «*ipsius montis qui vocantur Caralio*», però un altre, datat vuit anys, abans es refereix a la muntanya «*qui habet inhonestum et incompositum nomen*» (Moreu-Rey, 1982, 167-168). L'escrivà no va tenir el coratge d'anomenar-la pel seu nom. Entre els pocs que han conservat la paraula antiga és notori *el Carallot*, un illot volcànic dels Columbrets de trenta-dos metres d'alçària.

A les Balears el sistema va calar en un cas isolat i transformat d'Eivissa, *es Cap Bernat*, vora el port de Sant Miquel de Balansat, antigament *es Cavall Bernat*, voltat d'una bella llegenda. Res hi ha de semblant a Menorca, tot i que dins la finca de Lanzell, a baix del Toro, hi ha una penya negra i erèctil coneguda amb el nom de *sa Xirta des Moro*. A la serra mallorquina és on la denominació va fer fortuna, amb un mínim d'onze ocurrences distribuïdes pels municipis de Pollença, Alcúdia, Escorca, Selva, Lloseta, Santa Maria, Banyalbufar, Fornalutx i Sóller. El terme que ha substituït el mot primitiu no sempre és el mateix, tot i que predomina *cavall*. A la vall de Sóller hom parla més de *penyal Bernat* i n'hi ha quatre pel cap prim: un a Fornalutx i els tres restants a Sóller: un a les immediacions de can Bresca (Mascaró Pasarius, 1962-1967: 3003), un altre entre el penyal de s'Illa i ses Cambres i el tercer vora es Joncar.

Resta sense aclarir per quin motiu els antics caralls petris tenen com a complement unívoc el prenom de *Bernat*, el qual és ben segur que amaga una altra cosa. S'han proposat les tres hipòtesis que esplanaré a continuació:

a) Per a Amades (1980: 1107-1108), que explica *carall*, com a descompost en *quer all* 'pedra alta o dreta' seguint etimòlegs alemanys, diu, partint de l'expressió *sol-i-vern*, que s'hi va afegir el

qualificatiu de *vernat*, amb el concepte d'aïllada i erecta, o sigui que estava verna o sola.

b) Moreu-Rey (1982: 167-168) s'expressa d'aquesta manera:

El Cavall Bernat, repetit a tres o quatre indrets diferents, roca fàl·lica, deu representar un «carall» armat.

c) Coromines (*OnomCat*, III, 256b51) es decanta cap a l'adjectiu **baranat*, derivat de *barana* < VARANDA 'voltat d'una rotllana de penya-segat'. El mateix ètim de *baranada* 'voltada d'un rotlló d'escarpats' proposa per a la *roca Bernada*, documentada a la Costa Brava (*OnomCat*, VI, 410b13).

Per a qui subscriu, l'opinió d'Amades té en contra el fet de basar-se en una part d'un mot compost del qual no se sap amb certesa l'etimologia i que a més és un hàpax. La de Coromines té el problema de la qüestió semàntica, ja que segurament deuen ser molt pocs, si és que n'hi ha qualcun, els caralls bernats que estan voltats d'aquest cercle de penya-segats al qual al·ludeix. No és aquest el lloc idoni per intentar aclarir una qüestió que s'endevina complexa i que requereix la feina prèvia de conèixer el màxim possible de referents *de visu*, però m'assalta la intuïció que qui s'hi ha acostat més és l'enyorat Enric Moreu-Rey. En principi, si no hi ha una explicació més convincent, cal dir que l'ètim que proposa té una qüestió semàntica de primera, ja que allò que caracteritza totes les agulles priapòlites del domini lingüístic és la seva erecció. Sense perdre això de vista, faig el ferm propòsit de tornar-hi en una altra ocasió per intentar aportar una mica més de llum a la qüestió.

De temps més acostats a nosaltres, hi ha una altra roca fàl·lica en el territori solleric, única a les Balears i de ressonàncies apostòliques, *es Pardal de Judes*, una estalactita que penja del sostre d'una cova del litoral. Supòs que el lector pot compartir amb el sotasignant la sospita que el prenom de l'apòstol no es refereix al de Judes Tadeu.

6.6. Algunes qüestions de llengua

Per finalitzar prestaré atenció a uns pocs fenòmens lingüístics que es fan evidents amb aquest simple vol ras i de curta durada que faig sobre els noms de lloc del territori de la vall.

En referència a l'article, és habitual a les costes illenques trobar topònims introduïts per l'article personal femení, ja que la paraula *pesquera* és de gènere gramatical femení. La costa sollerica no és una excepció i denominacions com *na Regana*, *na Taravella*, *na Gatzolla*, *na Xinxoia*, o *na Cordellina*, brufen el litoral amb una discreta freqüència. El que ja no és tan repetitiu és que ho facin topònims encapçalats per l'article personal masculí. És aquest un fenomen lingüístic molt escàs a les Pitiüses, amb sols dos o tres exemples a la costa des Amunts (Ribes i Marí, 2007: 816 i 732). A Mallorca les ocurrencies que en coneixem es distribueixen de manera irregular pel tram costaner que va de Sóller a Andratx, amb l'afegit d'un cas aïllat a Lluçmajor i per la costa de Santanyí i sobretot de Felanitx. Però el fort d'aquesta mena de noms és a la costa nord de Menorca, com es dedueix del fet de consultar la cartografia mascaroniana (a la del sud en conec un sol cas) i el zenit es localitza al port de Fornells en una munió d'exemples. A Sóller tenim *en Floquer*, *en Panxeta* i *en Cabellut*.

Pel que fa a l'article estàndard, sempre residual a les Illes excepte, com és obvi, en el municipi de Pollença, també se'n poden assenyalar uns quants: *l'Horta*, *la Vilallonga*, *la Miranda*, *la Salaverda* i el talassònim de *la Barba*.

Sembla que hi ha absència d'article a *Muleta*. Diria que es tracta d'una antiga *moleta* que potser ja va tancar la seva /o/ àtona abans de la generalització del fenomen a la vall i que ho va fer pel contacte amb la consonant bilabial, deixant el terme topogràfic desproveït del sentit originari. Caldrà ara investigar si hi ha corbes de nivell del terreny apropiades per poder donar validesa a aquesta hipòtesi, o si per contra és aconsellable abandonar-la. Una informació verbal de Pérez Pastor sembla donar-la per bona, ja que es troba situada dalt d'un turó arrodonit. La documentació exhumada aporta sempre el nom sense article. Els propietaris des de mitjan segle XIV fins ben entrat el XVII eren els Deyà de Muleta. L'harmonia vocàlica ha de ser forçosament antiga i és obvi que els antics mallorquins ja analitzaven el significat del topònim, esdevingut opac, perquè a un dels volums notariais en què es parla de la possessió hi ha una mula dibuixada (!). Juntament amb el llogaret de *Ruberts* (< antigament *es Roberts*), de Sencelles, és dels pocs topònims balearics que han consagrat el tancament en [u] en la grafia.

En el topònim *Rocafort*, nom d'un olivar de Fornalutx de 1318 (Pérez Pastor, 2004: 211) hi ha un cas de gènere invariable, ja que en època medieval l'adjectiu *fort* tan servia per al masculí com per al femení. És possible que *la Salaverda* sigui l'evolució d'un *Salaverd* antic. Efectivament, Rullan (1875, I: 114) ens fa saber que la font d'aquest lloc en el segle XV pertanyia a la família *Salavert*.

Un cas interessant referit al nombre, però de caire idiolectal, és el d'un singular analògic recentment recollit. No gaire lluny del port hi ha un escullet dit *s'Esclata-sang*, per la seva forma de bolet. Un dels informants consultats, però, en diu *s'Esclata-sà*. L'informant a partir del plural *esclata-sangs*, en una zona de l'illa on la consonant velar no es palatalitza i s'emmudeix en posició final seguida d'alveolar, n'extreu un fals singular basat en models com *pa* | *þans*, *llunyà* | *llunyans*, etc.

Es troben alguns casos de la partícula *so* (antic *ço*) seguida d'article personal femení, cosa no molt freqüent

a Mallorca i menys encara a Menorca: *So n'Avinyona* i l'antic *So na Tomasa* (Pérez Pastor, 2013: 202).

L'antic topònim *l'Esturça (la Stursa)*, de mitjan segle XVII és producte d'una metàtesi del cognom Estuç, tal com ha estat correctament interpretat (Pérez Pastor, 2013: 201). És probable que la variant *les Turces* sigui conseqüència de parcel·lacions antigues.

Hi ha un cas d'africació en *la Sitjola*, antigament *la Sayola / la Saiola* (Pérez Pastor, 2013: 201). És possible que no tenguí res a veure amb els depòsits de gra. A s'Alqueria Blanca (Santanyí) hi ha un indret rural dit *ses Sitjoles*, poblat antigament per figueres, entre d'altres d'una varietat dita *campanera*. Resulta interessant saber que *ses Sitjoles* de Campos eren antigament d'un tal Jaume *Sayola* (Rosselló Vaquer, 1974: 78-79) i que el DCVB documenta una varietat de figa anomenada *sejola*, pròpia del Camp de Tarragona i de Tortosa. Pot ésser que el topònim sigui format a partir d'un cognom, però també podria estar basat en un antic conreu d'aquelles figueres.

Les metàfores caracteritzen de manera extraordinària les denominacions del litoral. Els sollerics són molt afectats de trobar en les roques similituds amb éssers vius i amb altres coses molt diverses. En són exemples eloqüents *es Gall, es Canet, es Cap des Xot, es Orgues, es Gallet, sa Pata de sa Tortuga, s'Esclata-sang, s'Altar, ses Cambres, Sant Pau, la Reina Mora*, etc.

Pel que fa al lèxic arcaic i específic, és interessant fer referència als casos següents: *es Mas, es Marroig, ses Cambres, Bellesguard, Can Gerona* (amb el determinant com l'antic nom de la ciutat catalana), *cova de ses Pinyes Rates* (nom sollerí de la ratapinyada), *s'Enllavessat* (< llatí LABES 'llau'), a altres indrets 'enderrossall'.

7. Conclusions

La vall de Sóller, amb els seus dos termes municipals de Sóller i Fornalutx, és un espai privilegiat per a la toponímia, no només pels noms de lloc de gran antigor que hi han subsistit, sinó també per la quantitat de dades històriques que d'ells tenim a l'abast, gràcies als estudis dels historiadors. És especialment rellevant la conservació de topònims andalusins, imputable segurament a la persistència de les antigues alqueries, que en situar-se sobre un medi de relleu abrupte, deuen haver conegut poques divisions. També tenen un gran interès uns quants noms de lloc del romanç andalusí. És igualment notòria l'abundositat de topònims metafòrics, especialment a la costa. Amb la petita mostra exposada queda ben clar que una recerca feta amb pretensions d'exhaustivitat, faria sorgir unitats lingüístiques de molt d'interès, si fa no fa com les que es troben reunides en aquest modest treball.

Referències bibliogràfiques

AMADES, Joan (1980, 2a.). *Folklore de Catalunya. Costums i creences*. Barcelona: Selecta.

BARCELÓ TORRES, Carme (1982). *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i castells*. II Premis Ciutat de Xàtiva. València: Diputació de València.

– (2010). *Noms aràbics de lloc*. Alzira: Bromera.

BARCELÓ, Miquel (1978: 238-245). «Sobre la divisió administrativa de Mayūrqa». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 36. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana.

– (2000: 104-107). «Trebuluge (Trebáluger) < Tarābulus, o sigui Trípoli. Loquella barbarica (II)». *Faventia*, 22/1. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

- BUENAVENTURA, Alfonso (2004). *Menorca, Atlas náutico*. Maó: Menorca, S.A.
- CAÑELLAS SERRANO, Nicolau i Pere Bru SERRANO Torres (1994). «Almadraves i almadraves de vol». *Miramar*, 24. Valldemossa: Obra Cultural Balear.
- COROMINES, Joan (1965). *Estudis de toponímia catalana*, I. Barcelona: Barcino.
- (2016). *Llibreta de Camp XXV de l'Onomasticon Cataloniae. Enquestes toponomàstiques i dialectals realitzades a la Catalunya del Nord (1959-1960)*. *Estudi lingüístic a cura de Philip Rasico*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans i Fundació Pere Coromines.
- CTV = *Corpus Toponímic Valencià*, I. València, 2009: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- DCVB = A. M. Alcover i F. de B. Moll (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols. Palma: Moll.
- DECAT = Joan Coromines (1980-2001). *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. 10 vols. Barcelona: Curial i «La Caixa».
- DOLÇ, Miquel (1979: 9-15). «La toponímia més remota de les Illes». *Randa*, 9. *Homenatge a Francesc de B. Moll / I*. Barcelona: Curial.
- HABSBURG-LORENA, Ludvig Salvator (1957). *Die Balearen in Wort und Bild geschildert. La costa de Mallorca*. Traducció de Josep Sureda Blanes. Palma: Ajuntament de Palma.
- JUAN, Rafel (1980). «Hojas de Lluc», núm. 18 i 29. Palma.
- KIRCHNER, Helena (1997). *La construcció de l'espai pagès a Mayūrqa: les valls de Bunyola, Orient, Coane-gra i Alaró*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- MASCARÓ PASARIUS, Josep (1946-1951). *Mapa General de Menorca*. Menorca.
- (1958). *Mapa General de Mallorca*. Palma.
- (1962-1967). *Corpus de toponímia de Mallorca*. Palma: Gràfics Miramar.
- MIRALLES I MONSERRAT, Joan (1976: 367-373). «Sobre l'etimologia dels llinatges Socies (Socia i Sociats) i Picornell». *Mayurqa 16*. Palma: Facultat de Filosofia i Lletres. Universitat de Barcelona.
- MOLL, Francesc de B. (1982). *Els llinatges catalans. (Catalunya, País Valencià, Illes Balears)*. *Assaig de divulgació lingüística*. Mallorca: Moll.
- MOREU-REY, Enric (1982). *Els nostres noms de lloc*. Mallorca: Moll.
- MUT CALAFELL Antoni i Guillem ROSSELLÓ BORDOY (1993). *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*. Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear.
- NOMCAT = *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* (2003-2009). Barcelona: Generalitat de Catalunya i Institut d'Estudis Catalans.
- ONOMCAT = COROMINES, Joan i Josep MASCARÓ PASSARIUS (1989). *Onomasticon Cataloniae, I. Toponímia antiga de les illes Balears*. Barcelona: Curial i La Caixa.

PÉREZ PASTOR, Plàcid (2004: 203-212). «Un recull dels genèrics i topònims més antics de la vall de Sóller (1232-1350)». *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, coordinades per Hermínia Planisi i Margalida Rosselló. Palma: Universitat de les Illes Balears.

– (2013: 182-205). «Toponímia del municipi de Fornalutx segons els estims generals de 1578». *XXIV Jornada d'Antroponímia i Toponímia. VI Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

– (2014: 291-317). «Els orígens feudals de l'alqueria de Biniaraix». *VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*. Sóller.

PÉREZ PASTOR, Plàcid i L. COLL BERNAT (2008: 381-412). «Els topònims del cadastre de rústica de 1964». *II Jornades d'Estudis Locals a Sóller*. Sóller: Ajuntament de Sóller.

POVEDA SÁNCHEZ, Angel (1977: 81-119). «Repertori de toponímia arabo-musulmana de Mayurca segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276 / 1229-1300)». *Fontes rerum Balearicum, III, (1979-1980)*. Palma: Biblioteca Bartomeu March.

RIBES I MARÍ, Enric (2007). *Toponímia i dialecte a Eivissa i Formentera. El paper dels topònims en la recerca dialectal: l'exemple de la costa pitüüsa*. Tesi doctoral inèdita dirigida pel Dr. Emili Casanova Herrero. Universitat de València.

ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (2007). *El Islam en las Islas Baleares. Mallorca musulmana según la Remembrança... de Nunyo Sanç y el Repartiment... de Mallorca*. Mallorca: Universitat de les Illes Balears.

ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1974). *Campos en el segle XIII*. Mallorca.

RUBIERA MATA, María Jesús i Mikel d'EPALZA (1985). *Els noms àrabs de Benidorm i la seua comarca*. Alacant / Benidorm: Universitat d'Alacant / Ajuntament de Benidorm.

RULLAN, José (1875). *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*, I. Palma: Imprenta de Felipe Guasp y Vicens.

SOTO COMPANY, Ricard (1984). *Còdex català del Llibre del Repartiment de Mallorca*. Barcelona: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear.

VALERO I MARTÍ, Gaspar (1993). *Camins i paisatges. Itineraris culturals per l'illa de Mallorca*, III. Barcelona: R. y J. J. de Olañeta.

VENY, Joan (2007: 140-157). «L'onomàstica a través de la història de Lluçmajor». *Escrits lingüístics mallorquins*. Mallorca: Moll.

WETTINGER, Godfrey (2000). *Place-names of the Maltese Islands, ca. 1300-1800*. San Gwann, Malta: Publishers Enterprises.

Societat, cultura i art

Pere A. Serra un home d'acció

Josep Bauçà i Pizà

Resum: Com podreu veure valoraré la gram talla professional i intel·lectual del periodista i editor Pere A. Serra Bauzà, (Sóller, 1928 - Palma, 2018) així com també la seva personalitat humana.

Són milers les pàgines que destacats intel·lectuals que arreu del món li han dedicat comentaris a la productiva vida de treball que ha donat lloc a importants iniciatives culturals ben estructurades i portades a terme.

Pere A. Serra, ha sabut difondre dins el món cultural rigor i coherència, en definitiva ha sigut una home d'autèntica acció.

La seva biografia conté tota una sèrie de fets per tenir-se amb compte al igual que iniciatives que són un inesgotable trajecte portats a terme en molta serietat i responsabilitat.

Cal honorar la memòria de Pere A. Serra, ja que ens ha fet donació plena de la seva amistat, inquietuds intel·lectuals i personalitat.

Començaments

La seva fecunda i desenvolupada tasca a nivell intel·lectual, no és fàcil d'explicar, a pesar de que vingui donada per nombrosos biògrafs, i ressenyada en el volum setè de la Gran Enciclopèdia de Mallorca, de la qual en fou promotor i artífex. En aquesta empresa va estar acompanyat d'un equip de col·laboradors de gran vàlua: Miquel Dolç, Damià Pons, Llorenç Capellà, Margarida Tur, Guillem Frontera... així com d'una destacada feina de recerca en arxius i biblioteques: Diocesà, Ajuntament de Palma, Regne de Mallorca, Universitat, Arqueològica Lul·liana, Bartomeu March,...

Com podrem observar no es tracta d'una recordança, sinó que vull deixar patent la passió i entusiasme que va transmetre en el seus col·laboradors. El que va fer, és tan enorme i fou tan ben estructurat que ajuda a descobrir la feina a la que s'ha entregat i que repercuteix a altres indrets.

En el volum 16 de la Gran Enciclopèdia, hi trobam una ampla i completa ressenya des dels seus inicis com a periodista. Es va llicenciar en Ciències de la Informació, (1951) a l'Ateneu de Barcelona. El 1950 fundà l'editorial i impremta *Atlante*, amb seu a l'emblemàtic carrer de Sant Felio. Des del 1955, imprimí les obres guardonades amb els premis *Ciutat de Palma* de novel·la, poesia i teatre, convocats anualment per l'Ajuntament de Palma. També publicà els premis *Gabriel Maura* de poesia -des de el 1955 al 1957- i de novel·la -des del 1955 al 1958-. Alguns dels títols que publicà foren: *Esa carne mortal* de Jaume Vidal, *Un poco locos francamente* de Joan Bonet, *Desenlace en Montlleó* de Llorenç Villalonga i *L'altre camí* de Gabriel Cortés. I així una llarga llista d'obres, totes elles ressenyades al paràgraf, *Atlante*. L'any 1956, publicà la traducció al català, feta per Miquel Serra Pastor, de *La familia de Pascual Duarte* de Camilo José Cela i altres obres literàries d'autors mallorquins...

Membre de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Sebastià de Palma

La recepció pública com Acadèmic de Número tingué lloc el 17 de març de 1997 substituint el seu estimat amic Josep Mascaró Passarius. El discurs llegit pel nou acadèmic versà: “De Pere Ricard a Joan Miró, passant per Sagrera, Mesquida, Anckermann, Rosselló, Gelabert i Juli Ramis”. La contestació fou a càrrec de Jaume Mir Ramis. L'acte tingué lloc a la antiga capella de les Germanes Reparadores, sota la presidència del senyor Antoni Garcia Ruiz, en el carrer de Campaner, seu de distintes acadèmies.

Fill Il·lustre de Sóller

L'arxiver Antoni Quetglas Cifre coordinà el llibre *Fills Il·lustres de Sóller*.

Dita galeria es va iniciar al principi del segle XX, en sessió plenària del 12 de desembre de 1903 sent batle president, Joan Puig Rullan, va proposar la creació de “barons il·lustres”, amb el bisbe, Bernat Nadal i Crespi. El darrer -fins a dia d'avui- ha estat l'escultor Lluís Castaldo Paris.

El 2000, en agraïment a la seva tasca en favor de la història i la cultura de la vall de Sóller, Pere Serra fou anomenat Fill Il·lustre. L'acte de proclamació tingué lloc en el saló de sessions presidit pel batle Carlos Simarro i la investidura en el Convent del Sagrats Cors, on pronuncià un valuós parlament fent un recorregut sobre la seva vida i formació. En aquest parlament va agrair la distinció que li atorgava el poble de Sóller. El 2010 fou proclamat Fill Adoptiu del poble Fornalutx.

Passió per l'art

La seva gran passió per l'Art -en majúscula-, fou extraordinària. L'admiració i amistat per Joan Miró, el va portar el 1978 a promoure els actes d'homenatge del 85è aniversari de l'artista, dels que cal destacar l'exposició a la Llotja, inaugurada pels reis d'Espanya i una mostra en la que participaren 365 artistes al Casal Solleric.

Aquesta autèntica passió, viscuda amb serietat i molta responsabilitat, va prendre forma en una de les millors col·leccions d'art de la nostra Comunitat i de l'Estat espanyol. En aquesta col·lecció hi trobam obres de Picasso, Miró, Moore, Kandinsky, entre molts d'altres.

Pere Serra, com artífex de la Fundació d'Art Serra i la seva vinculació amb el món artístic, el va dur -com destaca l'arxiver A. Quetglas- a promoure a la creació de tota una sèrie d'entitats culturals a Mallorca: Museu a Valldemossa (1992), Es Baluart a Palma (2004) i Can Prunera a Sóller (2009).

El 2007 va ser nomenat pel president del Ferrocarril de Sóller Javier Mayol i Mundó (1960-2008), president de la Fundació Tren de l'Art, que gestiona el museu de Can Prunera i els espais expositius anomenats, "Miró" i "Picasso" i "Cinquanta paisatges de Mallorca", que es troben a les estacions del tren de Sóller i Palma.

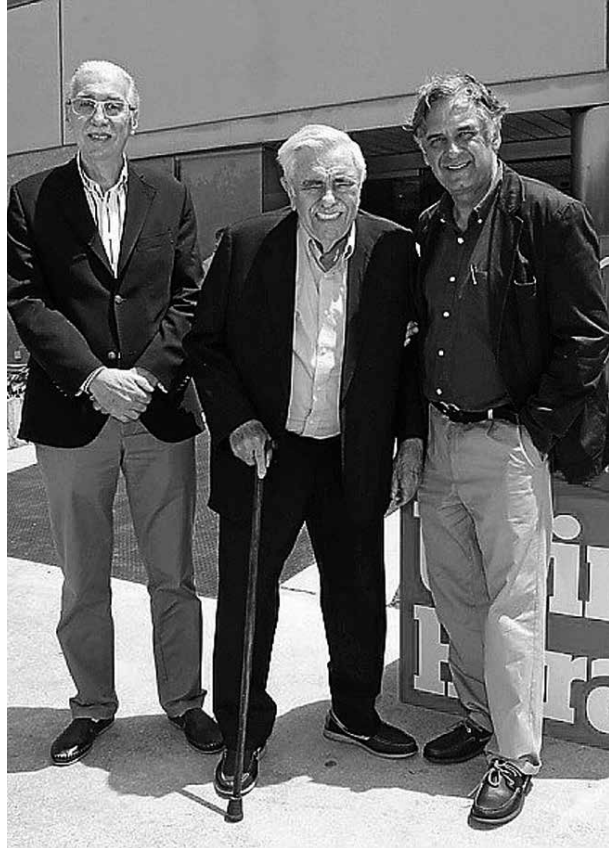
Les distincions en que ha estat guardonat Pere Serra, són nombroses. Recordem que just acabada de posar la primera pedra en el Museu des Baluard, el ministre de Treball del govern espanyol, li imposà a La Llonja, la Medalla d'Or al Mèrit del Treball. També va rebre la Medalla al Mèrit Turístic, imposada per Sa Majestat el Rei don Joan Carles I. Són nombroses les distincions que ha rebut per la seva tasca de promotor i difusor cultural. La Creu de Sant Jordi (1996) per la Generalitat de Catalunya, la Gran Creu de l'Orde Civil d'Alfons X el Savi (2000) i la Medalla d'Or al Mèrit a les Belles Arts (2009). A la nostra Comunitat ha estat reconegut amb la Medalla d'Or de la Comunitat (2010). Cinc anys abans, el 2005, la República de França el nomenà *Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lletres*. Ha rebut distincions en altres països: Alemanya, Bulgària, Egipte, Oakdale (Nova York)... en reconeixement a la seva tasca en favor de la Cultura i l'Art.

Col·laboracions en el setmanari "Sóller"

Pere Serra, sent molt jove, col·laborà al setmanari "Sóller". En clau local hem de destacar la compra el 1972, del setmanari *Sóller* pel preu simbòlic d'una pesseta, fet que va permetre modernitzar la impressió i salvar el setmanari de la crisi que travessava. Pere Serra salvà el setmanari.

El juliol de 1985 es publicà l'exemplar del centenari. A la portada una obra del pintor solleric, Juli Ramis, titulada "Pescadores del Port de Sóller". També s'hi reproduceix la portada del primer número amb data de l'11 de juliol de 1.885, i la fotografia de S. M. el rei Joan Carles I amb la següent dedicatòria:

"A los lectores del *Semanario Sóller* con afecto. Juan Carlos, I. 1985."

L'editorial del centenari l'encapçalava: “L'honrosa i penosa tasca acomplida”, firmada per Miquel Marquès Coll, fill del fundador. L'emblemàtic nombre cent comptà amb 153 col·laboracions de les que destaquen les de Biel Canyelles, Antoni Cirerol, Carlos Martín, Jordi Albertí, Teodoro Úbeda, Antoni Arbona, Pere Serra i Maria Marquès i Coll.

Edició commemorativa 125 anys

Pera A. Serra, editor del Sòller, degà de la premsa forana de Mallorca, recollí la distinció i lloà la feina dels qui fan possible la publicació. Encapçalà l'exemplar una obra de la pintora sollerica Francesca Martí, reconeguda internacionalment, titulada “La barratxina de la Valll taronjada”. El logotip que il·lustra els 125 anys del Sòller, fou inspirada en el seu projecte artístic Droplet o Gotellina.

Pere Serra, escriu: “I ja són tres els extraordinaris del setmanari Sòller: Bodes de Diamante (1960), Número del centenari (1985) i 125 anys (2010) en els quals he col·laborat i dels que me sent molt satisfet. Sent pel “Sòller” una gran una estimació que m'inculcà mon pare en el que també col·laborà.”

Els qui hem conegut a Pere Serra, som testimonis de la seva vitalitat, caràcter i geni; que ha sabut transmetre als seus col·laboradors sense imposicions, si no més bé amb reflexió i bones maneres.

Els seus 80 anys

L'horabaixa del 18 d'agost del 2008, Ses Tanques de Can Serra, llüiren amb tot el seu esplendor per celebrar els 80 anys de Pere Serra. Tota la finca: façana, caminals i marjades, tots el recones de la finca es mostraren con mai. Les escultures que ornamenten cada un del espais foren la admiració del centenars de convidats.

Els convidats, rebuts per na Margalida i en Pere, foren captats pels fotògrafs de “Ultima Hora”. Recull de fotografies i que queden en el llibre, “Recordança de Pere A. Serra als seus amics”.

La marjada part damunt can Capó fou el lloc on se serví el gran sopar. Una vegada acabat, uns breus parlaments a càrrec dels seus fills, Miquel i Carme, que agraïren l'estima que senten pel seu pare. Pere A. Serra, donà les gracies, emocionat.

A la sortida del recinte fou entregat el llibre als convidats *Homenatge de les lletres i Homenatge de l'art a Pere Serra* –edició a cura de Joan Nadal i Canyelles. Després es visità el caminal on estaven exposades les obres, que pintors i escultors regalaren a l'amfitrió. La vetllada es perllongà amb una agradable tertúlia on tots els assistents li agraïren la feina realitzada al llarg dels 80 anys.

Els actes de homenatge continuaren. Els historiadors Sebastià Serra i Arnau Company, catedràtic i professor d'Història Contemporània de la UIB, respectivament, varen presentar al Congrés Internacional a Santiago, les ponències *Apunt biogràfic de Pere Serra, editor, periodista i president del grup de comunicació més important de les Illes Balears*.

El programa de IB3 “Zoom” emeté un documental sobre “Pere A. Serra, un home clau” documental que recorre la seva trajectòria vital i professional.

El record de Pere A. Serra estarà sempre viu dins i fora de la nostra Comunitat. El seu dinamisme va fer un gran bé a la nostra societat. La seva tasca consolidada i la pròpia personalitat durarà tota la vida.

El llinatge Scarxell a Sóller

Pere Frontera Alemany

Resum: Les converses amb l'amic Lino Garcia Scarxell, l'única persona que avui a Mallorca trobem amb aquest estrany llinatge Scarxell motivaren el desig de recercar la seva procedència i estudiar la seva genealogia. La present comunicació és el resultat d'aquestes investigacions.

1. Antecedents populars del llinatge a Sóller

El que sempre havia sentit contar a Sóller sobre aquest llinatge era que un ciutadà de Grècia, de llinatge Escarchell, vengué a Sóller i s'havia casat amb una sollerica del camí de Can Gomila a sa Font de s'olla on visqueren. Aquesta finca passà a ser coneguda com a «can grec» i més tard com «ca s'escarchell».

Fruit de les primeres recerques, Can Grec ja era de la família Oliver l'any 1663, d'on era la muller del primer que va venir a Sóller amb el llinatge Craxell i que no era de Grècia ja que havia nascut a Palma amb el llinatge un poc diferent: Crexell.

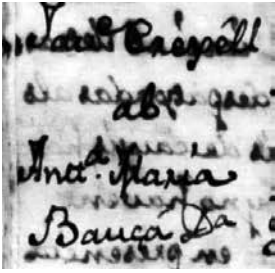
Cases de Can Grec

2. Els Crexell abans d'arribar a Sóller

Arbre família Crexell a Palma:

Jaume CREXELL <i>n.</i> SINEU ?	<i>m.</i> ? <i>do.</i> Palma Santa Eulàlia	Catalina MIR <i>n.</i> PALMA ?
Jaume CREXELL MIR <i>n.</i> Palma 1744 <i>d.</i> Palma 25-03-1822	<i>m.</i> Palma – Sta. Eulàlia 25-12-1768 <i>do.</i> Palma Santa Eulàlia	Antònia Maria BAUÇÀ BERNAD <i>n.</i> Palma
Teresa MIR	2on. <i>m.</i> ? Antoni-Agustí CREXELL BAUÇÀ <i>b.</i> Palma Sta. Eulàlia: 11-02-1781 <i>d.</i> Palma Sta. Eulàlia 16-02-1840	1er. <i>m.</i> ? Catalina-Maria OLIVER VICENS <i>n.</i> Sóller ? <i>d.</i> Palma 1809
Jaume CRAXELL OLIVER <i>b</i> Palma Sta. Eulàlia. 6-01-1809 <i>e.</i> Sóller 31-08-1857		

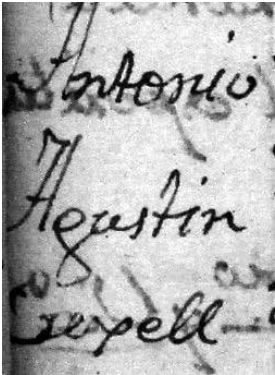
Als quadres següents podeu veure les dades i les imatges del Crexell a Palma.

CREXELL

ADM. I-45-M-15_0157_V

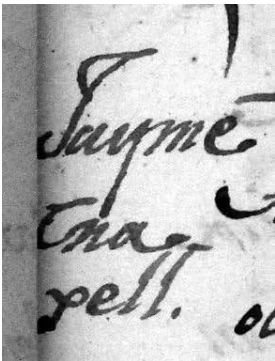
25-12-1768 – Acta matrimoni a la parròquia de Santa Eulàlia de Palma de Jaume Crexell Mir, fill de Jaume de Sineu i de Catalina de Palma amb Antònia Bauçà Bernard filla de Jaume i Francisca.

CREXELL

ADM. I-45 B-33_0108_R

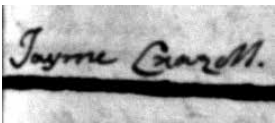
11-02-1785 - Bateig a la parròquia de Santa Eulàlia de Palma d'Antoni Agustí Crexell Bauçà, fill de Jaume i Antònia – padrins paterns Jaume Crexell de Sineu i Catalina Mir de Palma – padrins materns: Jaume Bauçà de Palma i Francisca Bernad de Sóller.

CRAXELL

ADM. I45-B39_0214_R

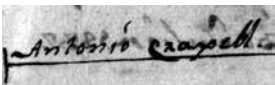
6-01-1809 - Bateig a la parròquia de Santa Eulàlia de Palma de Jaume Craxell, fill d'Antoni Craxell, natural de Palma i de Catalina Oliver natural de Sóller. – padrins paterns: Jaume Craxell i Antònia Maria Bauçà – padrins materns: Josep Oliver i Isabel Vicens. Li posaren Jaume, Mariano, Josep, Antoni i Francesc.

CRAXELL

Llibre defuncions parròquia de Santa Eulàlia de Palma n. 266

25-03-1822 – Defunció de Jaume Craxell Mir de 78 anys, vidu d'Antònia Bauçà, natural i veí de Palma.

CRAXELL

Llibre defuncions parròquia de Santa Eulàlia de Palma

16-02-1840 – Defunció d' Antoni Craxell Bauçà de 60 anys, vidu en primeres nupcies de Catalina Oliver i marit ara de Teresa Mir, natural i veí de Palma.

3. Evolució del llinatge a Sóller

Als padrons i cadastres de Sóller el llinatge estava escrit de formes diferents: Craxell, Carchell, Scraxell, Escarchell, Scraxell...

Al Diccionari Català-Valencià-Balear hi trobam ESCARXELL: llinatge existent a Sóller; i CARXELL: llinatge existent a Mallorca.

A «Els llinatges catalans» de Francesc de Borja Moll, Escarxell, Scarxell i Carxell no hi consten, en canvi trobam Creixell, Crexell, Creixells i Crexells com a derivat de CRASSIELLUS diminutiu del cognom llatí CRASSIUS.

Al següent quadre consta l'evolució d'aquest llinatge amb imatges de les actes de naixement, matrimoni i defunció, des de Jaume Crexell nascut a Sineu al segle devuit fins a la de Lino Garcia Scarxell, avui l'únic amb aquest llinatge a Sóller .

Les diferents formes d'escriure el llinatge s'haurien d'atribuir als clergues que escrivien les dades dels infants que batiaven, com havia passat a Sóller amb el llinatge Xumet.

La major part dels habitants no sabien llegir ni escriure i per tant el seu llinatge es repetia de forma oral i els de difícil pronunciació s'anaven escrivint de diverses formes.

En aquella època l'únic document vàlid per justificar les dades d'una persona eren els de l'església on l'havien batiat o casat. El registre civil no va començar fins l'any 1872.

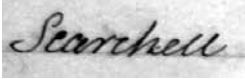
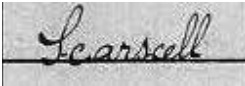
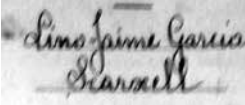
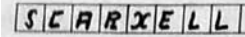
Als padrons i cadastres dels ajuntaments també hi trobam els llinatges escrits segons el que li pareixia al funcionari, sobretot els que eren un poc complicats com Scarxell.

Per tant en aquest treball trobareu el llinatge de cada persona segons consta a la seva acta de naixement, matrimoni o defunció.

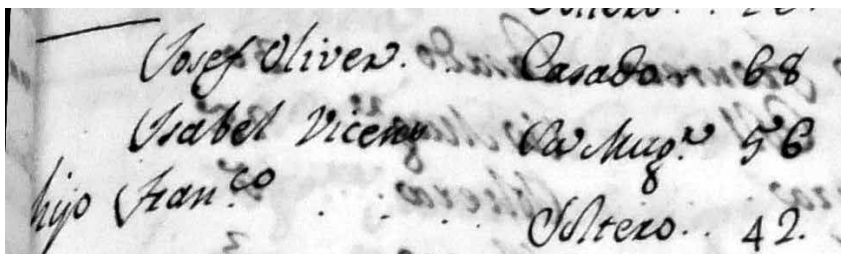
EVOLUCIÓ EN L'ESCRITURA DEL LLINATGE

Llinatge	Data i signatura	Detall document	Imatge
CREXELL	18-08-1777 ADM_I45-B-32_0188_R	Acta bateig a la parròquia de Santa Eulàlia de Palma de Jaume Crexell Bauçà.	
CRAXELL	6-01-1809 ADM_I45-B39_0214_R	Bateig a la parròquia de Santa Eulàlia de Palma de Jaume Craxell Oliver.	
CARCHELL	1826 Padró Sóller AMS 2773 Illeta 28 n. 9.	Jaume Carchell Oliver de 17 anys viu amb el padrí a Sóller.	
SCRAXELL	28-12-1841 ADM_I72-B28_007_V	Acta de bateig a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller d'Isabel Maria Scraxell Canals.	
SCREXELL	1842 -Padró Sóller AMS 2776 Illeta 28 n. 9.	Jaume Screxell Oliver censat amb la seva família.	
ESCARXELL	1844 - AMS 3046 Cadastre de Sóller anys 1838 a 1845.	Jaume Escarxell Oliver acceideix als bens de Francesc Oliver «gabaró».	
CARXELL	2-11-1852 ADM_I72-D24_036_V	Acta de defunció Antoni Carchell Canals, fadrí, de 20 anys.	
ESCARCHELL	31-08-1857 ADM_I72-D24_175_R	Acta de defunció de Jaume Escarxell Oliver, de cinquanta anys, marit de Joana Maria Canals.	
SCRACHELL	10-06-1879 AMS 3053 f. 143 r	Naixement de Maria Scrachell Muntaner.	
ESCARXEL	8-05-1888 AMS 3053 f. 260	Naixement de Catalina Escarxell Muntaner.	

SCARCHELL	29-12-1892 AMS 3053 f. 312 r.	Naixement de Jaume Scarc- hell Muntaner.	
SCARSCCELL	1921 Cens Nancy (França).	Jacques Scarscell.	
SCARXELL	16-06-1945 Registre civil de Sóller.	Acta de naixement Lino Jaime Garcia Scarxell.	
SCARXELL	30-11-1966 Registre Civil de Sóller.	Defunció de Jaume Scarxell Muntaner.	

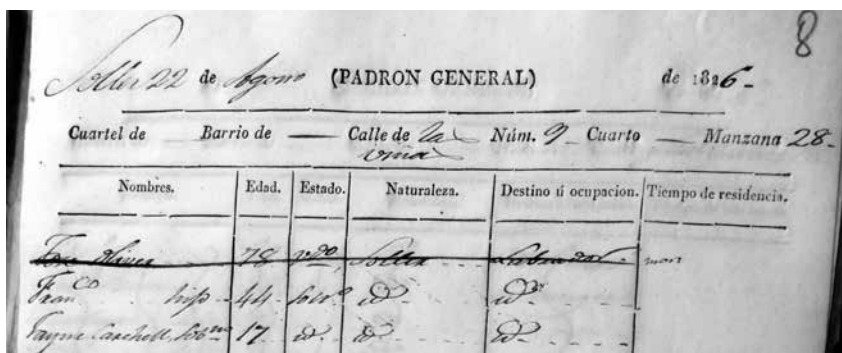
4. El primer Craxell a Sóller

Al padró de Sóller de l'any 1816 hi consten a la plana 119 Josep Oliver de 68 anys, la seva muller Isabel Vicens i el seu fill Francesc de 42 anys, germà de Catalina Maria, casada a Palma amb el traginer Antoni-Agustí Crexell Bauçà.

Retall padró Sóller 1816 AMS.2770 foli 119

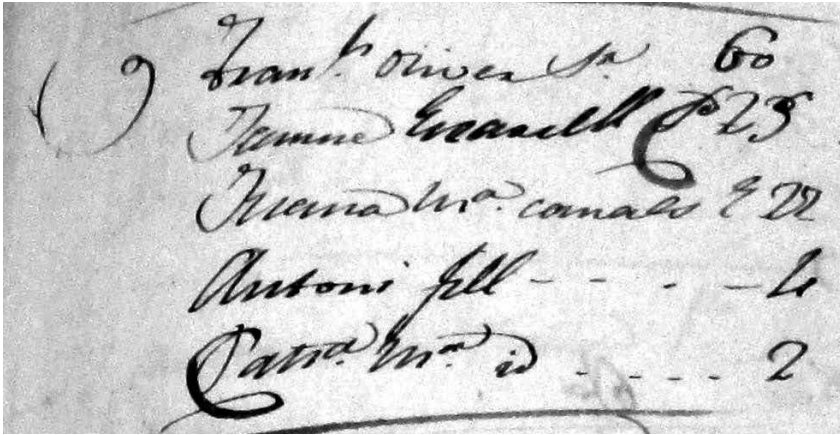
Al padró de Sóller de l'any 1826 a l'illa 28 n. 9 (Les vinyes - part alta de la vila) hi ha censats Josep Oliver, Francesc Oliver el seu fill fadrí de 44 anys i Jaume Carchell - nebot de 17 anys. Pensam que Jaume Carchell Oliver al tornar-se a casar son pare amb Teresa Mir va anar a viure amb els seus padrins de Sóller.

Alta de Agosto (PADRON GENERAL) de 1826					
Cuartel de		Barrio de		Calle de la N.º. 9. Cuarto	
		Calle de la N.º. 9. Cuarto		Manzana 28.	
Nombres.	Edad.	Estado.	Naturaleza.	Destino u ocupacion.	Tiempo de residencia.
José Oliver	68	viudo	Soltero		
Isabel Vicens	42	viuda	id.		
Francisco	42	id.	id.		
Jaume Carchell	17	id.	id.		

Retall padró Sóller 1826 AMS 2773 - Illa 28 n. 9 - Les vinyes

Al padró de Sóller de l'any 1837 hi consta censat al mateix domicili vivint amb el seu oncle fadrí Francesc Oliver de 60 anys i ja casat amb Joana Maria Canals i amb els dos primers fills Antoni i Catalina Maria de 4 i 2 anys. El llinatge consta com ESCARCHELL.

Retall padró. Sóller 1837. AMS 2774 - Illeta 28 n. 9 - Les vinyes.

Al següent quadre podeu veure les sis diferents formes en què he trobat escrit el llinatge del primer que va arribar a Sóller: Jaume Carxell Oliver, segons com consta als documents oficials: naixement, padrons, cadastres, matrimoni i defunció.

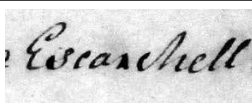
EVOLUCIÓ EN L'ESCRITURA DEL LLINATGE DEL PRIMER QUE VA VENIR A SÓLLER: JAUME CARXELL OLIVER * 1809 +1857

Llinatge	Data i signatura	Detall document	Imatge
CRAXELL	6-01-1809 ADM_145-B39_0214_R	Bateig a la parròquia de Santa Eulàlia de Palma de Jaume Craxell Oliver.	
CARCHELL	1826 Padró Sóller AMS 2773 Illeta 28 n. 9.	Jaume Carchell Oliver de 17 anys viu amb el padrí a Sóller.	
SCREXELL	1842 -Padró Sóller AMS 2776 Illeta 28 n. 9.	Jaume Screchell Oliver censat amb la seva família.	
ESCARXELL	1844 - AMS 3046 Cadastre de Sóller any 1838.	Jaume Escarxell Oliver acceideix als bens de Francesc Oliver «gabaró».	
CREXELL	1845 - Padró Sóller AMS 2778 Illeta 28 n. 9.	Jaume Crexell Oliver censat amb la seva família.	

ESCARCHELL

31.-08-1857
ADM_I72-D24_175_R

Acta defunció de Jaume Escarchell Oliver, de cinquanta anys, marit de Joana Maria Canals.

Al padró de l'any 1845 – AMS.2778 – consten al mateix domicili de Can Gavaró -illeta 28 n. 9 - amb tots els fills, ell fent de traginer i propietari d'un mul i un ase. A l'estat de salut tots consten com a «robustos». El llinatge consta com a CREXELL.

HOJA DE PADRON de la casa manzana 24 número 7, piso ó cuarto, calle de 8

1º	2º	3º	4º	5º	6º	7º
Jaume Escarchell	32 años Nº 6 Calle	Soltero Lleras	Robusto	Comunero		Nº 10 y 1 Base
Joana Maria Canals	40 años	Casada	Robusta			
Melchor Escarchell	12 años	Soltero	Robusto			
Catalina Maria Escarchell	9 años	Soltera	Robusta			
Francisco Escarchell	6 años	Soltero	Robusto			
Cristobal Maria Escarchell	5 años	Soltero	Robusto			
Jaime Escarchell	11 años	Soltero	Robusto			

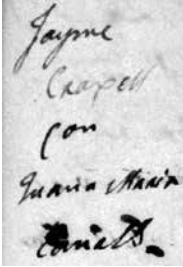
Per tant el llinatge als padrons de Sóller ha anat canviant a quasi cada padró fins arribar a l'actual SCARXELL.

Evolució del llinatge segons els padrons de Sóller

1826	AMS 2772 - 2773	CARCHELL
1835	AMS 2774	ESCARXELL
1837	AMS 2774	ESCARCELL
1838	AMS 2775	ESCARXELL
1842	AMS 2776	SCREXELL
1845	AMS 2777 - 2778	CREXELL
1846	AMS 2779	SCRAXELL
1905	AMS 2874	SCARCHELL
1932	AMS 2946	SCARXELL
1960	AMS 2977	SCARXELL

5. Els Craxell a Sóller

Segons les actes de bateig, matrimoni i defunció de l'Arxiu Diocesà de Mallorca, del Registre Civil de Sóller i de l'Arxiu Municipal de Sóller he fet els quadres següents amb les dades i les imatges recollides dels dits arxius.

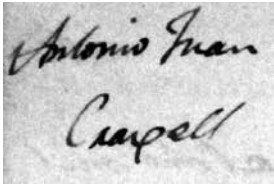

Jaume
Craxell
con
Joana Maria
Canals

CRAXELL

ADM_I72-M13_015.

1-06-1831- Acta de matrimoni a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller de Jaume Craxell Oliver, fill d'Antoni i Catalina, amb Joana Maria Canals Esmarich, filla de Francesc i Maria.

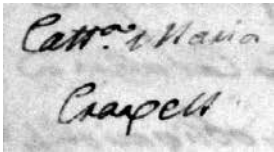

Antoni Joan
Craxell

CRAXELL

ADM_I72-B27_012_V.

19-04-1832 – Acta de bateig a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller d'Antoni Joan Craxell Canals, fill de Jaume Craxell de Palma, traginer, i de Joana Maria Canals. Són els seus padrins paterns Antoni Craxell i Catalina Maria Oliver de Sóller. Els seus padrins materns són Francesc Canals i Elisabeth Maria Esmerich.

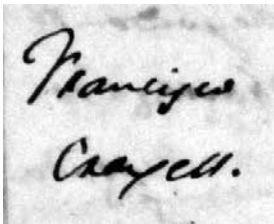

Cat. Maria
Craxell

CRAXELL

ADM_I72-B27_125_V.

6-12-1835 – Acta de bateig a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller de Catalina Maria Craxell Canals, filla de Jaume Craxell de Palma, traginer, i de Joana Maria Canals. Són els seus padrins paterns Antoni Craxell i Catalina Maria Oliver de Sóller. Els seus padrins materns són Francesc Canals i Elisabeth Maria Esmerich.

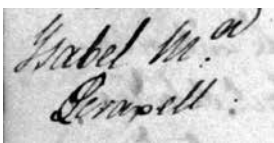

Francesc
Craxell.

CRAXELL

ADM_I72-B27_224_V.

25-07-1838 – Acta de bateig a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller de Francesc Craxell Canals, fill de Jaume Craxell de Palma, traginer, i de Joana Maria Canals. Són els seus padrins paterns Antoni Craxell de Palma i Maria ? Oliver de Sóller. Els seus padrins materns són Francesc Canals i Elisabeth Maria Esmerich.

Isabel M.
Scraxell.

SCRAXELL

ADM_I72-B28_007_V.

28-12-1841 - Acta de bateig a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller d'Isabel Maria Scraxell Canals, filla de Jaume Craxell de Palma, traginer, i de Joana Maria Canals. Són els seus padrins paterns Antoni

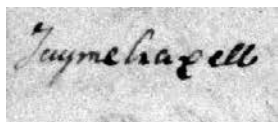

Craxell de Palma i Catalina Maria Oliver de Sóller. Els seus padrins materns són Francesc Canals i Elisabeth Maria Aymerich.

1844	per porció de host prop canllena	50r	8
	per porció de host prop canllena	50r	8
	per porció de host prop canllena	112r	108
	per porció de host prop canllena	13r	8

ESCARXELL

1844 – Cadastre de Sóller anys 1838 a 1845 – AMS. 3406. Jaume Escarxell accedeix als bens de Francesc Oliver «gabaró».

CRACHELL

DM_I72-B28_128_V.

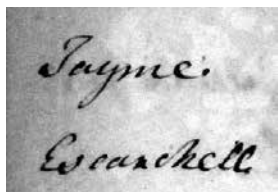
15-02-1844 -Acta de bateig a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller de Jaume Craxell Canals, fill de Jaume Craxell de Palma i de Joana Maria Canals. Són els seus padrins paterns Antoni Craxell de Palma i Catalina Oliver de Sóller. Els seus padrins materns són Francesc Canals i Elisabeth Maria Aymerich.

CARXELL

ADM_I72-D24_036_V.

2-11-1852 – Acta defunció Antonio Carxell, fadrí, de 20 anys, fill de Jaume i de Joana Maria Canals i veí de Sóller. Fou enterrat al cementeri rural de Sóller.

ESCARCHELL

ADM_I72-D24_175_R.

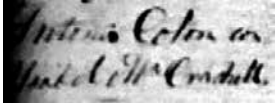
31.-08-1857 – Acta defunció de Jayme Escarchell Oliver, de cinquanta anys, marit de Joana Maria Canals, fill d'Antoni i Catalina Oliver, natural de Palma i veïnat de Sóller.

Jaime Craxell hijo de Francisco y de Juana Mcores, nació día 21 de Agosto de 1872. A. R. Jaime y Juana Maria Canals. A. M. Pedro Antonio y Catalina Castells. Padrinos: Jox. Mcores y Catalina y Catalina Maria Craxell y Canals.

SCRAXELL

AMS 3053.

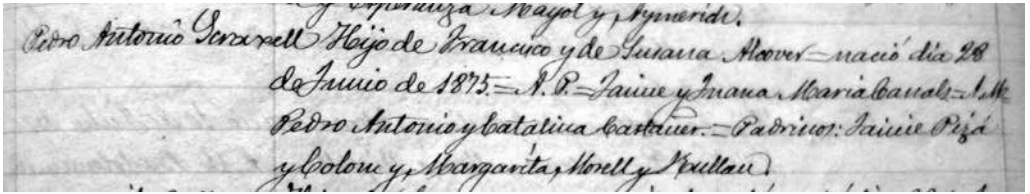
21-08-1872 – Naixement a Sóller de Jaume Scraxell Alcover.

CRACHELL

ADM I72-M17_356.

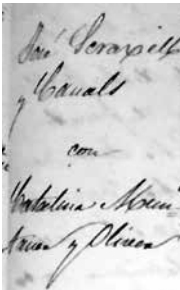
20-06-1874 – Matrimoni d'Antoni Colom Tries amb Isabel Maria Crachell Canals.

SCRAXELL

AMS 3053 f. 84.

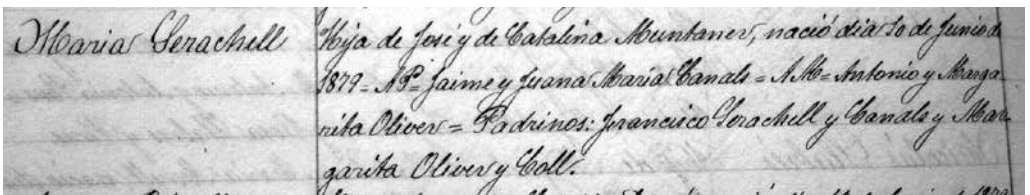
28-06-1875 – Naixement de Pere Antoni Scraxell Alcover.

SCRAXELL

72-M17_398_R.

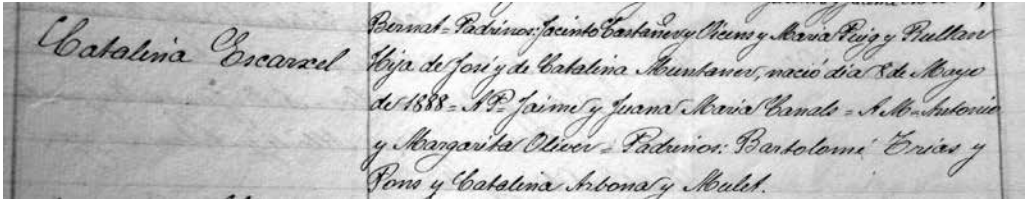
15-12-1875 – Matrimoni Josep Scraxell Canals amb Catalina Muntaner Oliver.

SCRACHELL

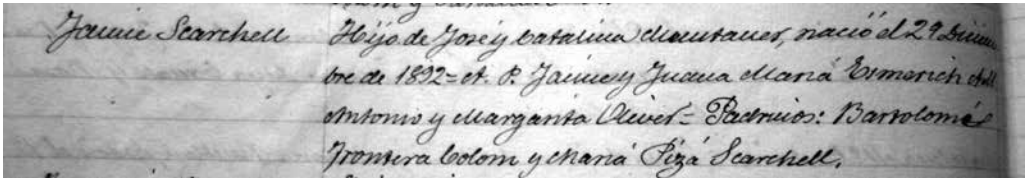
AMS 3053 f. 143 r.

10-06-1879 – Naixement de Maria Scrachell Muntaner.

ESCARXEL

AMS 3053 f. 260.
 8-05-1888 – Naixement de Catalina Escarxel Muntaner.

SCARXELL

AMS 3053 f. 312 r.
 29-12-1892 – Naixement de Jaume Scarxell Muntaner.

1	Scarcell	Jacques	1892	Soller	Espanya		Marselles
2	Scarcell	Marie	1894	França	d	femme	s.p
3	Chartou	Marcelle	1914	França	francès	bon fil	s.p

SCARSCCELL

1921 – Cens any 1921 – Nancy (França), 7 rue de mon desert. Jacques Scarscell n. 1892 a Sóller.

6. Antecedents del llinatge a Catalunya

L'origen del llinatge com la major part del llinatges mallorquins és a Catalunya.

A l'Alt Empordà hi ha el poble de Creixell del municipi de Borrassà i a Tarragona el municipi de Creixell de Mar, situat a 18 km de Tarragona i a 80 km de Barcelona. Forma part de l'anomenada Costa Daurada, i amb gairebé 2 km de platja, és una població marcadament turística. De totes les construccions destaca el castell, iniciat al segle XI, encara que la major part de la construcció és posterior al segle XVI.

Guillem de Creixell estava entre els cavallers que l'any 1.087 ajudaren al comte de Barcelona, Berenguer Ramon II, en la lluita contra els moros del camp de Tarragona. També va acompanyar el comte Ramon Berenguer III a la primera conquesta de Mallorca en 1.113.

L'any 1.193 apareix escrit per primera vegada Pere de Crexell, com a firmant en el document pel qual el rei Alfons cedeix a Hugo de Baus la meitat de la vila de Marsella.

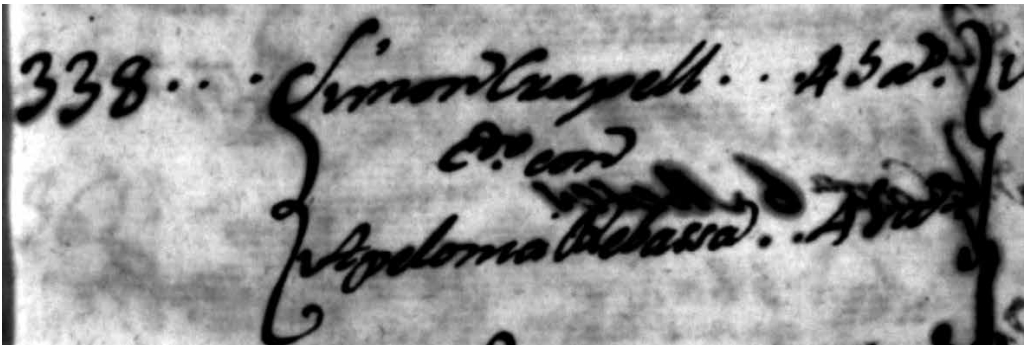
Guillem de Crexell va servir a Jaume I en la conquesta de Mallorca.

Castell de Creixell al Tarragonés - Catalunya

Al primer cens del pobles de Mallorca de l'any 1816 sols trobam unes cinc famílies amb el llinatge CRAXELL a Sineu i una a Palma.

Padró de Sineu any 1816

---

7. Arbre genealògic de la família

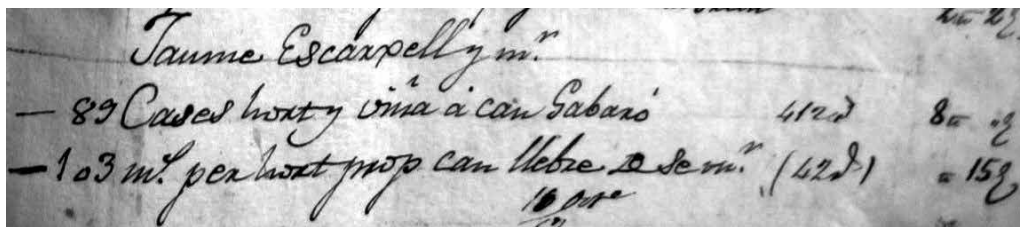
Seguidament consta l'arbre genealògic de les famílies amb les dades que hem pogut conèixer sobre la seva residència i esdeveniments.

7.1. Primera generació a Sóller

	Jaume Craxell Oliver	<i>m.</i> Sóller 1-06-1831		Joana Maria Canals Aymerich	
	<i>b.</i> Palma Sta.Eulàlia 6-01-1809	<i>do.</i> 1837 - Illeta 28 n. 9 <i>do.</i> 1858 - Illeta 68 n. 9 Can Gavaró		<i>b.</i> Sóller 1810	
	<i>e.</i> Sóller 31-08-1857			<i>e.</i> Sóller	
Antoni Joan Craxell Canals	Catalina M ^a Craxell Canals	Francesc Craxell Canals	Isabel Maria Scraxell Canals	Jaume Crachell Canals	Josep Carchell Canals
<i>n.</i> Sóller 19-04-1832	<i>n.</i> Sóller 6-12-1835	<i>n.</i> Sóller 25-07-1838	<i>n.</i> Sóller 28-12-1841	<i>n.</i> Sóller 15-02-1844	<i>n.</i> Sóller 25-03-1846
<i>d.</i> Sóller 2-11-1852	<i>d.</i> ?	<i>d.</i> Sóller 15-07-1914	<i>d.</i> ?	<i>d.</i> ?	<i>d.</i> Sóller 19-02-1925

Jaume Craxell Oliver nascut a Palma l'any 1809, pensam que ja orfe de mare i després del segon matrimoni del seu pare, vengué a viure ben jove amb els seus padrins Oliver de Sóller: Can Gavaró a l'illeta 28 n. 9 – Les vinyes. Als 22 anys es va casar amb Joana Maria Canals Aymerich quedant a viure a les cases de Can Gavaró amb el seu oncle Francesc que era fadrí.

Al cadastre de 1847 consta Jaume Escarxell i muller: Cases, hort i vinya a Can Gabaró i hort prop Can Llebre de sa muller.

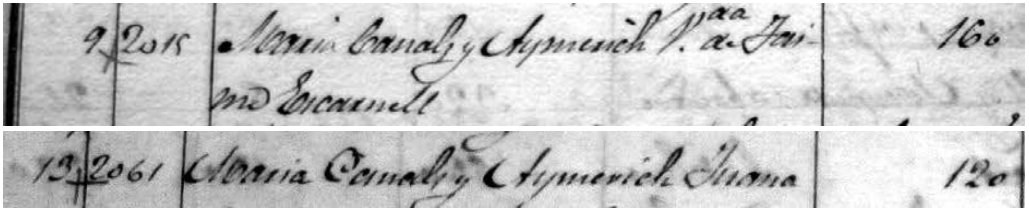
Cadastre Sóller 1847 AMS 3408 - foli 2.

Al cadastre d'urbana de 1858 hi consta Joana Maria Canals Aymerich vídua de Jaume Escarxell propietària de dues cases; Illeta 68 n. 9 Casa n. 2015 (Devora el Convent) i l'altre a Illeta 70 n. 13 -Casa n. 2061 (Camí a Can Gomila).

L'any 1857 Jaume Scarxell Oliver feu testament anomenant hereus a la seva muller Joana Maria Canals i al seu fill Francesc Scarxell Canals. Va morir a Sóller el 20-08-1857

Al cadastre de 1860 hi consta la mateixa Joana Maria Canals Aymerich, amb les dues cases i tres peces

de terra, una de fruiters n. 798 (4 a. 08 ca.); la n. 2362 ? amb tarongers (7 a 30 ca) i vinya (19 a 50 ca) i un olivar n. ? (38 a. 78 ca).

Retalls del cadastre d'urbana de Sóller - any 1858 - AMS 3477 folis 45g i 46g

COVERBOS.

Un sollerich que no fa molts d'añs que morí, anomenat En Jaume Escarxell, traginava amb un carro taronges a Ciutat. Era es Dijòus Sant à hora que ja no s' permetia passà per cap porta bisties ni carruatges, quant ell arribava à sa Porta Pintada.

—Germá, (li digueran es dependents) vos poreu passà, però es mul carregat, no.

—Y si jò l'entrava demunt es còll, ¿k' hem dexariau passà?

—Si vos l'entravau, si.

—Ydò, bòn dia tengan.

Y ja s' ha carregat es mul demunt y parteix de quatres dins Ciutat.

Li hem sentit contà à n' aquest hòmo que à sèt mesos va pèrde sa mare y ja no tornà mamà pús.

Conten que Jaume Craxell Oliver era un home molt fort, que feia de traginer amb un mul du-guent taronges a Ciutat.

Recollim una curiosa anècdota seva publicada el 19 de febrer de 1881 a la revista «L' IGNORANCIA».

«Un sollerich que no fa molts d'añs que morí, anomenat En Jaume Escarxell, traginava amb un carro taronges a Ciutat. Era es Dijòus Sant à hora que ja no's permetia passà per cap porta bisties ni carruatges, quant ell arribava a sa Porta Pintada. -Germá, (li digueran es dependents) vos poreu passà, però es mul carregat, no. - Y si jò l'entrava demunt es còll, ¿ Que hem dexariau passà ?. Si vos l'entravau, si. -Idó bon dia tengan. Y ja s'ha carregat es mul demunt y parteix de quatres dins Ciutat. L'hi hem sentit contà a n'aquest homo que à sèt mesos va pèrde sa mare y ja no tornà mamà pús.»

7. 2. Segona generació a Sóller

En l' acta del matrimoni de Josep Scraxell Canals amb Catalina Muntaner hi consta l'impediment de quart grau per ser cosins tercers, o sigui que dos dels besavis eren germans. Efectivament, la

besàvia de Catalina Muntaner Oliver era germana del besavi de Josep Scraxell pel llinatge Oliver.

Antoni Joan Craxell Canals fill major de la primera família Carxell a Sóller, va morir als 20 anys jove i fadrí.

Jaume Craxell Canals nascut l'any 1844, ja no consta amb la família a partir del padró de l'any 1849, per tant, suposam va morir abans d' aquest any.

Francesc Crexell Canals <i>pr.</i> Agricultor	<i>m.</i> ?	Susanna Alcover Castañer
<i>n.</i> Sóller 1839	<i>do.</i> 1871 i. 69 n. 10 <i>do.</i> 1906 i. 68 n. 18	<i>n.</i> Sóller 1841
<i>d.</i> Sóller 02-03-1918		
	Jaume Scraxell Alcover	Pere Antoni Scraxell Alcover
	<i>n.</i> Sóller 21-08-1872	<i>n.</i> Sóller 28-06-1875
	<i>d.</i> Sóller 28-02-1946 <i>t.</i> 54 - <i>cv.</i>	

Jaume Pizá Colom	<i>m.</i> Sóller 07-1864.	Catalina Maria Scraxell Canals
<i>n.</i> Sóller 1828	<i>do.</i> 1880 - Sóller <i>i.</i> 67 <i>n.</i> 2	<i>n.</i> Sóller 1838
Margalida Pizá Scarxell	Maria Pizá Scarxell	Jaume Pizá Scarxell
<i>n.</i> Sóller 1869	<i>n.</i> 1874	<i>n.</i> 1887
	<i>d.</i> Sóller 09-09-1922	

Antoni Colom Tries	<i>m.</i> 20-06-1874	Isabel Maria Crachell Canals
<i>n.</i> Sóller 1851	<i>do.</i> 1906 <i>i.</i> 10 <i>n.</i> 2 Ctra. Palma	<i>n.</i> Sóller 28-12-1841
Margalida Colom Crachell	Joan Colom Crachell	Maria Colom Crachell
<i>n.</i> Sóller 1876	<i>n.</i> Sóller 1881	<i>n.</i> Sóller 1885
<i>d.</i> Sóller 19-11-1955	<i>d.</i> Sóller 15-07-1914	

Josep Scraxell Canals <i>pr.</i> teixidor	<i>m.</i> Sóller 15-12-1875	Catalina Muntaner Oliver
<i>n.</i> Sóller 1844	<i>do.</i> 1870 i 1906 <i>i.</i> 70 <i>n.</i> 18	<i>n.</i> Sóller 1856
<i>d.</i> Sóller 19-02-1925		<i>e.</i> Sóller 21-04-1929

Maria Scrachell Muntaner	Margalida Scraxell Muntaner	Catalina Escarxell Muntaner	Joana Maria Escarchell Muntaner	Jaume Scrachell Muntaner
<i>n.</i> Sóller 10-06-1879	<i>n.</i> Sóller 24-06-1886	<i>n.</i> Sóller 8-05-1888	<i>n.</i> Sóller 11-05-1883	<i>n.</i> Sóller 29-12-1892
<i>d.</i> Sóller 14-02_1970	<i>d.</i> Sóller 18-01-1967	<i>d.</i> Sóller 24-08-1966	<i>d.</i> ?	<i>d.</i> Sóller 30-11-1966

7.3. Tercera generació a Sóller i França

Fills de Jaume Pizá Colom i Catalina Maria Scraxell Canals.

Margalida Pizá Scarxell – L'any 1933, als 64 anys era fadrina.

Maria Pizá Scarxell m. Sóller 10-07-1897 amb Joan Coll Colom *n.* Sóller 1871 – emigrats a França. Vivien l'any 1900 a Tours; l'any 1905 a Neufchateaux (Vosges) i l'any 1921 a 122 rue Saint Dizier – Nancy.

Jaume Pizá Scarxell n. Sóller 1887. Sense més dades.

Fills de Francesc Crexell Canals i Susanna Alcover Castanyer.

Jaume Scarxell Alcover – n. Sóller 1872 – *em.* França 1899 – *m.* Després 1906 a Sóller amb Rosa Arbona Sastre *n.* Sóller 1870 *e.* 1-01-1964. *do.* 1932 – Sóller – *i.* 68 mn. 51 – Can Cuera – *e.* Sóller 1946
Pere Antoni Scarxell Alcover – n. 28-06-1875 – sense més dades.

Fills d' Antoni Colom Tries i d' Isabel Maria Crachell Canals.

Margalida Colom Crachell. Casada amb Gabriel Julià Muntaner *n.* Porreres 1876 – *do.* Alqueria del comte n. 53 – Sóller

Joan Colom Crachell. do. 1914 -Sóller – carrer Alqueria del Comte. *d.* -Sóller 15-07-1914.

Maria Colom Crachell. n. Sóller 1885.

Fills de Josep Scraxell Canals i Catalina Muntaner Oliver.

Maria Scraxell Muntaner.

Margalida Scraxell Muntaner. Fadrina l'any 1967.

Catalina Escarxel Muntaner. Fadrina l'any 1960.

Joana Maria Escarxell Muntaner: Arbre de la seva família:

	Bartomeu Oliver Munar		<i>m.</i> Sóller 18-05-1911		Joana Maria Escarxell Muntaner
	<i>n.</i> Costitx 3-05-1883		<i>do.</i> 1932 – Sóller		<i>n.</i> Sóller 11-05-1883
	<i>e.</i> Sóller 12-07-1962		<i>i.</i> 69 <i>n.</i> 22 Ca na grega		<i>d.</i> Sóller 13-02-1970
Maria Oliver Scarxell	Bartomeu Oliver Scarxell	Catalina Oliver Escarxell	Josep Oliver Scarxell	Miguel Oliver Scarxell	Margalida Oliver Scarxell
<i>n.</i> Sóller 1911	<i>n.</i> Sóller 24-11-1913	<i>n.</i> Sóller 23-03-1916	<i>n.</i> Sóller 1918	<i>n.</i> Sóller 29-06-1922	<i>n.</i> Sóller 4-08-1927
		<i>d.</i> Luneville 23-08-2010	<i>d.</i> 1980	<i>d.</i> Sóller 15-06-1987	

La família Oliver-Scarxell davant les cases de Can Grec al camí vell de Ciutat, veïnat de Can Repic vell. Estiu de 1951.

De dreta a esquerra: drets: Bartomeu Oliver Munar, Josep Oliver Scarxell, Joan Arbona Rullán, un veïnat i Maria Colom Frontera. Asseguts: Joana Maria Scarxell Muntaner, tres veïnats, Marithe Oliver Colom, i Jacki Oliver Colom.

Jaume Scarxell Muntaner: Arbre de la seva família:

Jaume Scarxell Muntaner	<i>m.</i> després 1914	Marie Nicola Maguien	<i>m.</i> abans 1914	Armand Charton Humbert
<i>n.</i> Sòller 31-11-1892	<i>do.</i> 1918- NANCY	<i>n.</i> Frolois (França) 14-09-1894	<i>do.</i> 1913 Charleville	<i>n.</i> Vosges 6-11-1886
<i>d.</i> Sòller 30-11-1966	<i>do.</i> 1935 – Sòller Isabel II, 113			<i>d.</i> Vosges 1-09-1914
Antònia Escarxell Nicola	Jaume Josep Scarxell Nicola	Catalina Escarxell Nicola	Marcelino Escarxell Nicola	Marcelle Charton Nicola
<i>n.</i> Nancy 23-10-1918	<i>n.</i> Nancy 21-11-1921	<i>n.</i> Nancy 1924	<i>n.</i> Sòller 10-01-1935	<i>n.</i> Frolois 13-10-1914
<i>d.</i> Sòller 22-11-1986	<i>d.</i> Nice 27-10-2003	<i>d.</i> S. Chamond <i>e.</i> Sòller 1952	<i>d.</i> Palma 2017	<i>d.</i> 1934

En Jaume Scarxell Muntaner havia emigrat a França encara adolescent, com feien la majoria de joves de Soller, estant al servei de diferents sollerics propietaris de negocis de fruita, fins que s'establí pel seu compte a Nancy i més tard a altres ciutats franceses, aconseguint una molt bona situació econòmica.

L'any 1930 va vendre els seus negocis de França i vengué amb la seva família per quedar definitivament a Sóller, adquirint propietats i continuant amb activitats comercials i amb inversions que feren créixer el seu patrimoni.

L'any 1935 fou del grup auxiliador que va ajudar a que s'aixecàs la suspensió de pagaments del Banc de Crèdit Balear, i amb dos sollerics més anaren a França per gestionar amb els sollerics allà instal·lats i afectats per la suspensió de pagaments la seva conformitat a l'aixecament de la suspensió de pagaments.

Aixecada la suspensió de pagaments el maig de 1935 i com a representat del grup auxiliador, Jaume Scarxell Muntaner forma part del nou Consell d'Administració del banc.

Als primers temps de la guerra civil fou anomenat regidor de l'Ajuntament de Sóller i forma part d'una comissió d'antics comerciants sollerics que recorregueren França visitant els mallorquins allà establerts per recaptar diners per l'Espanya de Franco.

Les famílies Scarxell-Nicola i Garcia-Scarxell. Primera comunió dels nets: Lino i Maria Dolors.

7.4. Quarta generació a Sóller i França

Nets de Catalina Maria Scarxell Canals

Fills de Maria Pizá Scarxell

Jean Coll Pizá - n. Tours (França) 1900.

Catherine Coll Pizá - n. Tours (França) 1902.

Jacques Coll Pizá - n. - Neufchateau (França) *e.* Sóller 1926.

Nets de Francesc Scarxell Canals

Fills de Jaume Scarxell Alcover

sense dades.

Fills de Pere Antoni Scarxell Alcover

sense dades.

Nets d' Isabel Maria Scarxell Canals

Fills de Margalida Colom Scarxell

Catalina Julià Colom – *n.* Sóller 1902 – *do.* Alqueria del comte, 43 – Sóller.

Fills de Joan Colom Scarxell

sense dades.

Fills de Maria Colom Scarxell

sense dades.

Nets de Josep Scarxell Canals

Fills de Maria Scarxell Muntaner

sense dades.

Fills de Joana Maria Scarxell Muntaner

Maria Oliver Scarxell – *n.* Sóller 1911.

Bartomeu Oliver Scarxell – *n.* Sóller 1913.

Catalina Oliver Scarxell – *n.* Sóller 1916. *d.* Luneville (França) 2010 – *m.* Sóller 1943 amb *Bartomeu Cuart Payeras* – *n.* Sóller 1914. *e.* Sóller 1953.

Josep Oliver Scarxell – *n.* Spanje 1918. *m.* amb Maria Colom Frontera *n.* Frankrijk 1916 – *d.* 2002.

Fills: Catherine, Marie Therese, Jean Marc i Jacky Oliver Colom.

Miquel Oliver Scarxell – *n.* Sóller 1922. *d.* Sóller 1987.

Margalida Oliver Scarxell – *n.* Sóller 1927. *m.* amb Miquel Martí Ordinas *n.* Sóller 1919 – *do.* 1965 Sóller Illeta 69 *n.* 14 (Ca na Grega).

Fills: Antoni i Bartomeu Martí Oliver.

Fills de Jaume Scarxell Muntaner

Antònia Scarxell Nicola – *n.* Nancy (França) 1918 – *d.* Sóller 1986 – *m.* amb Lino Garcia Cobelo *n.* El Ferrol – *d.* Sóller 1995.

Fills Lino i Maria Dolores Garcia Scarxell.

Jaume Josep Scarxell Nicola – *n.* Nancy (França) 1921 – *d.* Nice (França) 2003 – *m.*

Jeannette Casasnovas Ferrer n. Sóller 1920.

Fills: Maria Francisca, Jaume, Manuel i Jean Francois Scarxell Casasnovas.

Catalina Scarxell Nicola – *n.* 1924 – *m.* Amb Alfred Picard – *d.* S. Chamond 1952.

Filla: Genoveva Picard Scarxell.

Marcelo Scarxell Nicola – *n.* Sóller 1935 – *d.* Palma 2017. *m.* Marie Jose Castañer

Filla: Carin Scarxell Castañer. *do.* Barcelona.

De la família Scarxell Nicola hem de destacar en Marcelo Scarxell Nicola.

Gran dissenyador i dibuixant. Va treballar amb Pedro Rodriguez i amb Guy Laroche a Paris. Va tornar definitivament a Sóller l'any 1988, però continuant amb la seva feina professional en el camp del disseny i sense deixar de dibuixar.

El casal de cultura de Sóller li va dedicar una exposició de les seves obres l'any 2013, amb un gran èxit.

7.5. Distribució actual del llinatge

De la recerca a diferents llocs web de totes les variacions del llinatge que hem detallat sols hi trobam actualment censades:

Scarcell:

Onze persones. Totes elles netes o besnetes del solleric Jaume Scarcell Muntaner. Nou a França amb residència a Nice i Nancy, i dues a Espanya, una a Barcelona: Carin Scarcell Muntaner i l'altre a Sóller: Lino Garcia Scarcell.

O sigui que el llinatge Scarcell s'originà a Sóller per errors en l'escriptura i els únics que encara el conserven son els descendents directes de Jaume Scarcell Muntaner.

Creixell:

Segons l'Institut Nacional d'Estadística a data 1-01-2019 a

Espanya hi resideixen amb el primer llinatge CREIXELL 338 persones i amb el segon 310 persones, distribuïdes segons el quadre. Amb els dos llinatges no hi ha ningú.

Província	1er. llinatge	2on. Llinatge
Alacant	0	5
Balears	12	11
Barcelona	233	226
Guipúscoa	7	10
Girona	56	50
Madrid	9	10
Tarragona	5	6

Amb les varietats CREXELL, CRAXELL, SCRAXELL, SCRACHELL, SCARCHELL i ESCARGHEL no hi consta ningú.

Hem de valorar que per secret estadístic l' Institut Nacional d'Estadística només mostra els llinatges quan la seva freqüència es més gran de cinc.

ABREVIATURES

Al quadres del arbres genealògics de les famílies i per reduir espais hi trobareu les següents abreviatures: *b.* bateig; *c.* carrer; *d.* defunció; *da.* data; *do.* domicili; *e.* enterrament; *em.* emigració; *i.* illeta; *m.* matrimoni; *n.* naixement; *n.* número; *p.* parròquia; *pl.* plaça; *pr.* Professió; *t.* tomba; *cv.* cementeri vell.

El fet de diferenciar les dates de naixement, bateig, defunció o enterrament obeeix a la procedència de la informació tal com consta als registres de l'església, civils o municipals. Als registre Civil sempre consta les dates de naixement i defunció. Als de l'església consten les del bateig i enterrament.

Aclariment

la manca de dades als arbres genealògics de les famílies ve motivada per la pandèmia d'aquest difícil any 2020, que ens ha limitat o privat l'accés al arxius.

Hauria volgut completar les dades més importants de cada persona. Segur que en propers temps millors, ho podré fer.

Agraïments

Bartomeu Caimari (Coordinador d' Estudis Genealògics) per la seva valuosa ajuda en la recerca de dades a l'Arxiu Diocesà de Mallorca.

Catalina Frontera Lladó per la seva acurada feina d'assessorament lingüístic.

Josep Morell González per la seva bona disposició en les recerques al Registre Civil de Sóller.

Antoni Quetglas Cifre, Isabel Morell González i Maria Creu Noguera per la gran ajuda en les dades del arxius de l'Ajuntament de Sóller.

Lino Garcia Scarcell i Marithe Oliver Colom per les fotos i detalls aportats de la seva família.

La Joventut Mallorquinista de Sóller (1921-1923), entre Nostra Parla i l'Associació per la Cultura de Mallorca

---

Francesc Lladó i Rotger

Doctor en filosofia

Resum: La Joventut Mallorquinista de Sóller sorgí, el 1921, d'una idea que feia estona que rodava pel cap de Miquel Marquès Coll i que compartí amb el seu amic i col·laborador Andreu Arbona. Els objectius d'aquesta associació eren l'enaltiment de Mallorca i els seus trets diferencials. Va sorgir al si de la Congregació Mariana i hi va romandre durant quasi un any fins que va voler fer un homenatge a la bandera mallorquina i penjar-la al frontispici de l'Ajuntament i la Congregació Mariana s'hi oposà per la qual cosa se'n separaren. El maig de 1922 feren la festa. Havien aconseguit que la Corporació Municipal acceptàs la seva proposta i es penjà, per primer cop a Mallorca, la bandera mallorquina a la part de davant de les cases consistorials. Organitzaren cursos de mallorquí i conferències sobre Mallorca, la seva cultura i la seva llengua. L'any 1924 la Joventut Mallorquinista es va convertir en la delegació a Sóller de l'Associació per la Cultura de Mallorca (en endavant APCM).

L'objectiu de la comunicació és explicar el devenir de la Joventut Mallorquinista, els seus antecedents i com va influir en la lluita per la llengua i la cultura mallorquines que dugueren a terme posteriorment alguns dels seus protagonistes malgrat els entrebancs de les dues dictadures.

Introducció

Ja coneixem l'amor a la nostra llengua que demostrà Joan Marquès Arbona que provenia del seu oncle capellà que li ensenyà a escriure i estimar la llengua catalana. Aquest amor a la llengua el veim representat en els molts articles que va escriure en català de Mallorca al Sóller tant amb el seu nom com amb pseudònim. També cal citar com des del principi del setmanari *Sóller* va fer lloc a persones que escrivien en la nostra llengua. Més endavant, a partir de 1910 va dedicar una pàgina sencera del setmanari a la llengua catalana.¹

A partir de 1912 Miquel Ferrà amb el pseudònim d'Alanís de la Lluna va publicar, al *Sóller* també, uns articles en defensa de la llengua i del paisatge natural i urbà amb l'objectiu d'animar els joves a emmirallar-se en Catalunya i el seu progrés.

---

¹ En altres jornades varem presentar comunicacions que feien referència a la nostra llengua a Sóller. Primer a les VII jornades amb "La nostra llengua a Sóller", després a les IX amb la comunicació "Els escrits en català en la primera etapa del Sóller (1885-1889)" i, finalment, a les XIV "La collita periodística de Joan Marquès Arbona".

Tots aquests fets segur que influïren en el fill de Joan Marquès, Miquel. Aquest havia hagut d'abandonar els estudis de batxillerat, a causa de la precària situació familiar. Més tard, va haver de deixar a part els estudis de fotogratat i enquadernació als tallers de *La Vanguardia* de Barcelona a causa que el seu germà major havia estat nomenat secretari de l'ajuntament i ell havia d'agafar el seu lloc i ajudar a son pare en la confecció del setmanari *Sóller*. De tota manera, Miquel Marquès havia passat un temps a Barcelona i la Ciutat Comtal en aquells anys d'efervescència del catalanisme i el noucentisme degueren també deixar la seva petjada en el jove periodista.

Per altra part, per influència del poeta Guillem Colom, no degué passar despercebut per a ell el moviment de Nostra Parla que pretenia difondre l'amor a la llengua catalana al llarg de tots els Països Catalans. Aquest moviment havia sorgit a Barcelona l'any 1917 i en fou president el mallorquí Guillem Forteza que, de segur, era conegut de Miquel Marquès i d'Andreu Arbona els dos principals impulsors, posteriorment de la Joventut Mallorquinista de Sóller. Així mateix, quan es creà la Secció mallorquina de Nostra Parla, a finals de 1917, en fou elegit president Guillem Colom. El vicepresident era el salleric Joan Pons i Marquès i un dels vocals el també salleric Cristòfol Magraner. El gener de 1918 es fa la Diada de la Llengua al "Circol d'Obrers Catòlics" de Palma en la qual Guillem Colom havia fet un discurs sobre la història de la llengua catalana. La primera Diada de la Llengua a Mallorca l'havia fet, a principis de 1916, amb molt èxit, Miquel Duran i Saurina a Inca, un col·laborador del Sóller en la secció "De l'agre de la terra". Guillem Colom, durant una sèrie d'anys, en representació de la Secció mallorquina assistí a la Diada per la llengua de Barcelona. Probablement és d'ell l'escrit al *Sóller* de 6 de gener de 1921 titulat "Diada de la llengua" i signat per Hieron d'Or, un possible pseudònim de Colom. El 1923 la representació Mallorquina de Nostra Parla l'assumí la Joventut Mallorquinista de Sóller que l'any anterior havia celebrat la Diada de la Llengua Catalana en aquesta ciutat. (Graña 1995, p. 60) Aquest fet ens fa pensar i que, molt abans de 1921, els joves sallerics que formaren la Joventut Mallorquinista de Sóller estaven connectats amb Nostra Parla de Barcelona primer i amb la secció mallorquina després, a través de Guillem Colom i també de Cristòfol Magraner.

Per altra part, a partir d'octubre de 1920, Miquel Ferrà juntament amb Guillem Colom i amb la col·laboració decidida del setmanari *Sóller* havia començat la revista *El Correu de les Lletres* que es publicava juntament amb el *Sóller* i que va aparèixer fins al 13 d'abril de 1922. També, a partir de 1921, veim a la pàgina "De l'agre de la terra" del *Sóller* que ha de ser una certa tendència mallorquinista o catalanista que es veu en la publicació el 6 de gener d'una crònica de la diada de la llengua de Barcelona. Per altra part el mes de juliol apareixen uns articles signats Helios, possible pseudònim de Miquel Marquès, amb el títol genèric de "Mallorquinisme." També col·laboren al *Sóller* els germans Bartomeu i Miquel Forteza, Antoni de V. Rosselló, Joan Estelrich i Maria Mayol, a vegades amb el seu nom i altres amb el pseudònim de Rosa de Montdaura. La mateixa Maria Mayol, sota aquest mateix pseudònim, escriu una traducció de Paul Ferval de *Llegendes de terres estranyes* de França i una altre d'Alphonse Karr. També hi col·laboren Salvador Galmés i Llorenç Ribet. Es publiquen les *Primeres poesies* de Bartomeu Barceló i *La llar dels avis* de Mn. Jeroni Pons. També apareixen múltiples traduccions d'escriptors estrangers com Alfred de Vigny que tradueix Bartomeu Forteza i Edgar Allan Poe que tradueix Miquel Forteza. També apareix algun escrit de Carner com *Bruit a Mallorca* dedicat a Catalina Ferrà germana del poeta Miquel. Finalment, el folletí que es publica cada setmana reproduceix *El rem de trenta quatre* de Joaquim Ruyra que substitueix *La llar dels avis* ja acabat.

Fonts

Per aquest treball ens hem basat principalment en les actes i la crònica de la Joventut Mallorquinista que estan al mateix llibre i en un recull de les notícies del *Sóller* que hi feien referència guardat amb les actes:

AMS. Arxius particulars i d'altres institucions. Fons Plàcid Pérez Pastor. Llibre d'actes i articles de la Joventut Mallorquinista de Sóller (1921-1923). Sign.: 7581/8. A més, hem consultat directament el setmanari *Sóller*. Volem agrair als amics Antoni Quetglas i Plàcid Pérez la facilitat en la consulta dels documents.

Orígens

La Joventut Mallorquinista de Sóller (en endavant JM) és una entitat que neix en aquesta ciutat el mes de juliol de 1921 com a secció de la Congregació Mariana (en endavant CM). Al principi, malgrat tenir el vistiplau de la Congregació hi ha problemes en definir la relació que establirà amb ella. Pel que es veu la Congregació no vol perdre el control sobre aquesta secció. Ja veurem els problemes que això dugué.

El dia 24 de juliol de 1921 se celebra una festa per inaugurar la Joventut Mallorquinista de Sóller com a secció de la CM. La festa es celebra al local de la Congregació que és la rectoria, comparteix la festa amb la de Sant Lluís que feia la CM la qual pagà el refresc als assistents. Aquesta Joventut té l'objectiu, segons ells mateixos, de l'enaltiment de Mallorca i els seus trets diferencials posant especial atenció a la llengua per ser la part més viva del patrimoni espiritual. A partir de la seva fundació organitzaren curssets de llengua i ortografia i conferències sobre Mallorca i la seva història i literatura. La formaven una sèrie de joves entusiastes de Mallorca i la seva llengua. Un més abans, el 25 de juny, el *Sóller* havia anunciat la propera creació d'aquesta institució. El dia 2 de juliol el setmanari seguí l'evolució de les gestions, el dia 9 digué que la CM havia aprovat per unanimitat el reglament de la JM i el 23 anuncià la inauguració, l'endemà, de la JM.

Pel que sabem a través de les actes la idea de crear-la l'havia tengut, feia molt de temps, Miquel Marquès Coll que la va comunicar al seu amic Andreu Arbona i posteriorment a Damià Mayol que l'acolliren amb entusiasme i s'apuntaren a dur-la a terme amb ell. Pensaren que la millor manera de dur-la endavant era agafant l'exemple d'una altra institució semblant, ja creada, a la CM de Palma de la qual coneixien Antoni Rosselló que els feu conèixer el president d'aquella secció, Pau Alcover.

Per tal de tirar endavant el projecte, es varen reunir el 22 de juny aquestes persones a les quals es varen unir Antoni Oliver Puig, president de la Junta de la CM, Guillem Castanyer, Miquel Lladó, Damià Mayol i Andreu Canyelles.

Segons consta a les actes, els tres primers organitzadors, el 19 de juny havien anat a visitar Guillem Castanyer, secretari de la CM, i li comunicaren el projecte que fou molt ben acollit. Després decidiren comunicar-lo al Director de la CM, Mn. Antoni Rullan vice-director que el va rebre molt bé i s'oferí per ajudar-los. Encarregaren a Guillem Castanyer i a Damià Mayol perquè exposassin el projecte a la propera Junta i així ho feren. A la Junta de dia 20 hi exposaren el projecte i Antoni Puig i Guillem Castanyer foren encarregats de comunicar als primers organitzadors que la Junta havia vist la idea amb bons ulls. En vista d'això, es convocà a tothom per a una reunió el dimecres 22 de juny. En aquesta junta Marquès explicà els principals punts de treball als que s'havia de dedicar la secció i exposà la utilitat de compartir el treball d'organització i les tasques d'administració i la necessitat de crear càrrecs i «repartir-los entre joves decidits i entusiastes que s'ajudassen mútuament per dur a bon terme la difícil empresa». Hi estigueren d'acord i es començaren a repartir els càrrecs. Per unanimitat es nomenà president Marquès, vicepresident Castanyer, secretari Arbona, deposari Mayol i vocals Antoni Oliver, Andreu Canyelles i Miquel Lladó. El president proposà un medi per recaptar diners per proveir les despeses tant de l'Escola de Mallorquí com de la formació d'una biblioteca d'obres escollides d'autors mallorquins i de l'organització de conferències i vetlades. Hi hauria una quota mensual, a ser possible superior als 50 cèntims, entre els voluntaris interessats en donar-li suport. Aprovaren aquesta solució. S'encarregà al secretari la redacció d'un projecte de reglament que s'hauria d'aprovar a una altra reunió

en la qual els membres del comitè organitzador hi posarien esmenes i es proposaria després a la Junta de la CM.

El 3 de juliol de 1921 es reuneixen per tractar de l'aprovació del reglament. El secretari el llegeix i aproven la majoria d'articles i altres són suprimits, afegits o modificats. Decideixen presentar-lo a la junta de la CM perquè el discutís i aprovàs amb les modificacions que creguessin convenients. S'acordà també que el president i secretari assistissin com a tals a la propera junta de la CM per llegir-lo i discutir els punts si fos necessari.

El 18 de juliol es reuní la Comissió directora per a tractar de la festa d'inauguració de la JM. Canviaren impressions sobre la darrera junta de la CM en la qual s'havia aprovat en conjunt el reglament de la secció mallorquinista i deixaren la modificació d'alguns articles que tractaven de les relacions de la Junta amb la secció a càrrec del director de la CM i del president i secretari de la secció. Havien acordat fer la inauguració el diumenge 24, festa de San Lluís i fer, amb tal motiu, un petit refresc.

El president informà que s'havien escrit cartes d'invitació «a una partida de senyors distingits en l'estima que fessen a nostra Parla» entre ells Mn. Costa, Mn. Riber, Mn. Miquel Alcover, D. Joan Alcover, D. Joan Pons, D. Joan Estelrich, D. Joan Capó Valldepadrines, Dª Maria A. Salvà, D. Bartomeu Barceló, D. Cristòfol Magraner i algun altre. Informà de la carta que havien rebut d'Antoni de V. Rosselló, company de Ciutat, qui oferia la seva col·laboració i venia a Sóller amb Pau Alcover, president de la secció de Ciutat. Parlaren de com prepararien la sala de la CM on s'havia de celebrar l'acte i es decidí convidar personalment Guillem Colom perquè parlàs a causa que Mn. Jeroni Pons no hi podia ser.

El secretari llegí l'esmena proposada pel director de la CM que quedà en suspens i el president de la comissió s'havia de veure amb l'esmentat director per arreglar l'assumpte a satisfacció de tots.

El 20 de juliol es tornen a reunir: A la darrera junta de la CM s'havien discutit novament les modificacions al capítol de les relacions de la JM amb la CM. Pel que fa a aquest punt s'acordà reformar tot el reglament i suprimir la major part dels articles i només deixar els qui exposen els objectius de la secció, un altre que diu que la JM, com a secció de la CM, s'haurà de regir pel reglament d'aquesta i administrar per una comissió directora especial i una altra que tracta del patrons de la Joventut. S'acordà presentar aquest altre projecte de reglament a l'aprovació de la Directiva de la CM. Al llibre d'actes ha de ser una còpia d'aquest reglament i l'acta diu que fou llegit a l'acte d'inauguració de la JM i firmat per duplicat per Rafel Sitjar, rector i director de la CM, el president d'aquesta A. Oliver i el secretari Guillem Castanyer i, per la JM, pel president i el secretari. El secretari informà que el canonge Miquel Alcover, li havia expressat la seva adhesió i s'havia ofert per ajudar especialment el temps que seria a Sóller els estius.

Presidí la festa inaugural, segons la crònica, el rector Sitjar. Parlà M. Marquès sobre "Llengua i Pàtria mallorquines." Llegiren les nombroses adhesions rebudes. Parlaren Antoni Rosselló de Son Forteza, Andreu Arbona, Pau Alcover i, finalment, el literat solleric Cristòfol Magraner, «improvisant una vibrant oració». A l'acta diuen que fou un encert la col·locació d'una bandera mallorquina comprada expressament.

El setmanari *Sóller* de dia 30 de juliol dedica dues pàgines a aquesta inauguració. La redacció del *Sóller* comença fent un elogi d'aquesta joventut i crítica aquells pels quals no significa res la llengua, els costums, les tradicions, la personalitat, l'ésser i l'ànima inquieta de Mallorca, malgrat haver nascut a Mallorca i dir que l'estimen. Seguidament els dóna la benvinguda i els diu que trobaran acollida i es faran eco i compartiran els seus treballs i fadigues. Els dóna alguns consells, entre ells que no mirin «massa lluny», que siguin mallorquinistes i no cerquin «contacte amb cap organisme de significació massa concreta», que això els podria fer mal, que acullin «tota aspiració bona» però que siguin «independents» i no vinguin «la seva

llibertat». Critica el parlar afrancesat d'alguns sollerics que han empobrit la llengua. Diu que recuperar la llengua serà una tasca de la JM. Aprendre a escriure la llengua pròpia sense barbarismes i depurar el llenguatge solleric.

Seguidament el *Sóller* explica l'acte, hi recull el contingut de les adhesions de Miquel Costa, Joan Alcover, Guillem Colom president de Nostra Parla, Joan Pons, Joan Capó i Joan Estelrich. Després hi ha els discursos. En primer lloc, Miquel Marquès diu que es demanava si no podia fer res per matar la indiferència que senten els mallorquins per tot allò mallorquí. Quan es va allunyar de Mallorca, el culte a la terra creixé i arribà quasi al «fanatisme i a la idolatria». S'entusiasmava quan sentia parlar gent que xerrava com ell perquè «aquelles persones eren troços [...] d'una mateixa Pàtria», en lletra majúscula, no pàtria petita, no admet aquest tòpic d'una part dels escriptors que distingeix entre pàtria petita i pàtria gran. La Pàtria veritadera no pot ser més que una, com la mare. Després distingeix entre pàtria natural i pàtria adoptiva que en termes jurídics serien la Nacionalitat i l'Estat respectivament. La pàtria ha de tenir fites naturals i no pot ser ni la humanitat ni el poble. Com diu Andreu Ferrer la Pàtria natural és el tros de terra on vàrem néixer, on cada cosa ens parla al cor. A Barcelona on parlen la mateixa llengua que la nostra mare, el cor bategarà amb més força però no amb la mateixa que ho fa a Mallorca on una veu ens diu «Aquí és ca teva». Aquesta és, doncs, la Pàtria natural que coneixem per instint, sense necessitat d'estudis. El concepte de Pàtria ve a ser una figura de cercles concèntrics, el nucli: la família, després el poble, la comarca, la regió i la nacionalitat, la figura es juxtaposa a altres i totes formen la pàtria adoptiva, lligada a les altres naturals per vincles d'amor. La pàtria natural és mare i l'adoptiva filla, formada per nosaltres mateixos, és el casal que han bastit totes les regions i nacionalitats lligades amb vincles d'amor, és la societat formada voluntàriament per totes les pàtries naturals per la defensa comuna, per a la major solidesa de l'economia nacional, per tenir més força. L'adoptiva és destructible, pot deixar d'existir però la natural és indestructible encara que pugui viure segregada, humiliada, oprimida però viurà mentre tenguí fills que l'estimin i aquest amor no es pot eliminar perquè Déu l'imposa al cor. Mallorca és la pàtria natural que estimam i veim respectada pels demés així com tenim l'obligació de respectar la dels altres. Per demostrar l'amor cal enlairar i ennoblir cada un dels caràcters típics com la llengua, el dret, costums, monuments, glòries dels avantpassats amb tot el cor i desinteressadament. L'amor patri és l'amor a «lo nostro», a la nostra llengua única i autèntica, forma d'expressió dels nostres sentiments més íntims que ens enardeix davant els paisatges sublims, la nostra història que ens fa continuadors dels costums dels nostres padrins. El mallorquí qui alaba sempre que pot Mallorca, el qui en lloc de vessar la darrera gota de sang vessa la darrera de suor per fer-la avançar, el que l'estudia, el que vol que sigui rica, virtuosa, estimada pels seus fills i respectada pels externs és un vertader patriota i l'únic que pot fer gran la nostra pàtria. Marquès creu que ha treballat per Mallorca i la JM n'és una prova. Manca encara molt esforç, el camí és aspre i sembrat d'espines, no hem de recular. La tasca principal serà mallorquinitzar Mallorca i descastellanitzar-la i començar per restaurar la llengua. No es pot dir mallorquinista el que no escriu en la seva llengua i cita les paraules de Marian Aguiló «mai se té raó contra la llengua». Aquesta obra no pot ser d'uns quants sinó de tots. Per acabar demana el concurs de tothom en l'edifici de la grandesa de Mallorca i la restauració de la llengua serà un fet, ho demana per Déu i per Mallorca.

A continuació hi ha el parlament de Pau Alcover que mostra la unió entre la JM de Sóller i la de Ciutat que tendran amb ella vertaderes relacions de germanor. Els uneixen els forts lligams de l'amor a Mallorca i a la seva llengua. Aquest amor no empobreix la relació amb els pobles de l'altra banda de la mar. Amor a Mallorca actiu, capaç de lluita i sacrifici, obert a la influència de tot el món. Sóller és un bon exemple, per tot hi ha sollerics que no obliden la seva terra i venen després a enriquir la vall. Han d'intentar millorar Mallorca i cuidar de millorar-la i ser sempre ella mateixa com aconsella Ibsen. El deure principal de la JM és honrar i mantenir la llengua com a element primari de la seva personalitat.

Després hi ha el parlament d'Andreu Arbona que diu que s'han proposat establir una Escola de Gramàtica mallorquina perquè els que no saben escriure n'aprenuin i els que en saben el perfeccionin. Per això posaran especial esment en l'ortografia, també organitzaran una biblioteca de llibres mallorquins i catalans i també els de tema mallorquí. Seguidament fa una història de la llengua escrita que va ser dominant des de l'Edat Mitja fins a la Guerra de Successió i que després de cinc centúries vengué la decadència i tot passà a castellà. Després parla del bisbe Nadal com un dels que més es distingí per sostenir entre el poble el prestigi de la nostra llengua escrita quan va publicar en mallorquí la seva doctrina cristiana. Però ara les coses han canviat i ha vingut el renaixement de les lletres mallorquines i molts escriptors hi han fet literatura. Després parla de la conveniència d'organitzar conferències de caràcter senzill i pràctic sobre història i literatura mallorquines. Acaba el discurs parlant del patrocini espiritual de la mare de Déu de Lluc i del Beat Ramon, d'ells esperen força i constància i dels presents i tot Sóller benvolença i ajuda per dur a terme els seus propòsits i donar Glòria a Déu i a la Pàtria.

Finalment hi ha el parlament d'Antoni Rosselló que parla de Sóller com a lloc ideal perquè hi sorgeixi la JM, un lloc on venen escriptors i pintors a inspirar-se, on els Pons, Colom, Magraner i Barceló no negaran l'ajuda. Ells que han conservat el foc viu a “De l'agre de la terra” i al *Correu de les lletres*. Senyala que els sollerics comencen amb més possibilitats que ells que començaren només amb cinc persones. Els convida a estimar els nostres trets diferencials i a lluitar contra la ignorància d'aquells que no els estimen que encara són molts. Finalment els convida a escampar-se, juntament amb ells per tot Mallorca. No hi trobam ni en aquest exemplar ni en cap altre el parlament de Magraner.

Poc temps després, apareix a *El Día* i després al *Sóller* “Dignidad Mallorquina” un escrit de Miquel Ferrà que conta que el dia següent a la inauguració de la Joventut els organitzadors reberen anònims en els quals els qualificaven de «malvados, separatistas i ipocritas sense “h”». Ferrà els defensa i diu que aquí a Mallorca són necessaris aquests joves degut a que la manca de lluita ha embotat i dissolt el sentit nacional i que cal una reacció.

El dia 2 d'agost Guillem Colom fa una conferència sobre la formació del llenguatge català sota les llums de la filologia i el dia 5 comença el curs d'ortografia que imparteix Miquel Arbona segons les normes de l'IEC degudament adaptades i amplificades. Hi assisteixen uns dotze alumnes i el curs segueix fins a primers de novembre i quan acaba en comença un altre pràctic sota la direcció d'Andreu Arbona i Miquel Marquès. El 15 de desembre el curs s'interromp durant un mes i mig.

El mes de gener de 1922 refermen el curset de mallorquí i el dia 31 inauguren una sèrie de conferències d'història de Mallorca. N'Andreu Arbona comença amb una sobre “Introducció a l'estudi de la Història de Mallorca.” Els principals fragments es publiquen al *Sóller*.

La Diada per la Llengua

El 19 de febrer es fa la Diada per la Llengua a semblança de les que havia fet Miquel Duran a Inca l'any 1916, 1917 i 1918. Segons la crònica que està al llibre d'actes de la JM, la festa va anar bé però ja hi va haver una sèrie de conferenciants que fallaren per la qual cosa Andreu Arbona es va veure obligat a fer la conferència principal. Després l'orfeó Noguera va cantar *Aubada*. Miquel Arbona llegí *La Serra*. El secretari llegí les adhesions enviades pel governador civil, el batle, Miquel Costa, Maria Ant. Salvà, Joan Alcover i les dels poetes sollerics Guillem Colom i Bartomeu Barceló. Guillem Castanyer llegí *L'Arpa* de Costa. Bartomeu Bernat llegí les adhesions de Jeroni Pons, Andreu Ferrer i Bartomeu i Guillem Forteza. Andreu Canyelles llegí *El cant dels joves* de Maragall. El president Marquès, llegí les restants adhesions: un telegrama de l'Arpa d'Inca i cartes de Joan Rosselló de Son Forteza, Guillem Ripoll, Nicolau Arbona,

Gabriel Mayol i Damià Mayol Vicens. El secretari Arbona pronuncià un discurs sobre “Llenguatge vulgar i llenguatge literari en la parla de Mallorca”. Exposà les seves idees respecte d'aquest punt i demostrà que ambdós llenguatges eren igualment legítims i valedors. L'orfeó Noguera cantà el *Pom de flors* de Clavé. Enmig de visques! s'acabà la festa de la qual se'n parlà amb elogi tant a la premsa de Mallorca com a la de Catalunya. Precisament el *Sóller* de 11 de març reproduïx l'article “La diada de la llengua” de *La Veu de Catalunya* que explica el ressorgir del regionalisme a l'Illa i la diada en particular, els felicita i els encoratja.

El *Sóller* de 25 de febrer i 4 de març hi dediquen la pàgina “De l'agre de la terra”. En el primer hi ha l'adhesió del setmanari a la diada: «El Sóller, qui en tot temps ha treballat per la causa santa del enaltiment i reintegració de la nostra llengua, no pot deixar d'adherir-se a la festa simpàtica i patriòtica [...]». També hi ha l'explicació de l'acte, les paraules de Miquel Marquès que intentarem resumir i algunes adhesions. En el segon hi ha la continuació de les adhesions.

Segons el *Sóller* a la presidència hi havia el rector Sitjar, el regidor D. Josep Bauzà Llull i el jutge Municipal D. Josep Miró Pastor. Obert l'acte parlà el president M. Marquès que insistí en la vinculació de la JM amb la CM. Després diu que a aquest acte han volgut que hi prenguéssin part el poble de Sóller perquè s'acostumi a mirar les coses que li pertanyen amb menys indiferència i més amor. Després parla de la decadència de la llengua però que gràcies als poetes ha ressorgit i ha mostrat la seva vitalitat. Voldria que la Diada engués l'amor a la llengua. Els mallorquins no són contraris a la llengua sinó indiferents, uns per peresa d'aprendre-la i altres que creuen que sabent el castellà o el francès ja basta, però que cal estimar primer «lo nostro». Convida els sollerics a evitar castellanismes i gal·licismes i diu que veuria compensats els seus esforços si aconseguia per la llengua l'amor i la purificació.

El març i l'abril de 1922 seguiren els cursos de mallorquí amb els alumnes habituals els dimarts i els divendres. Darrerament han tengut com a llibre de text *Normes d'ortografia mallorquina* d'Andreu Ferrer. Abans el professor, després d'explicar, feia, a la pissarra, un resum de la lliçó que els alumnes copiaven. Després feien un dictat, llegien els nostres poetes i prosistes i realitzaven un poc d'anàlisi pràctic. Ara, amb el llibre de text, poden dedicar més temps a l'explicació i la pràctica.

Emancipació de la Joventut Mallorquinista de la Congregació Mariana

A les actes podem llegir: «Vegem ara com la joventut mallorquinista, com a secció integrant de la CM hagué de finir». I expliquen:

«A últims d'abril ens vengué la idea de fer un acte vertader de mallorquinisme que ens fes eixir de la penombra. Fou un projecte que teníem de feia temps i per a la realització del qual se'ns oferien aleshores certes facilitats i garanties d'èxit. Era no res menys que fer onetjar la bandera de Mallorca pública i oficialment a les Cases de la Vila de Sóller. La gent la coneixia ja. A vàries festes de carrer havíem procurat fer-la lluir als ulls de tothom. La coneixíem ademés per un article del Secretari de la Joventut Sr. Arbona, escrit a la part castellana del Sóller perquè arribàs a tothom, [...]. En Parlàrem, i el president i jo [...] mos hi entusiasmarem de bon de veres. Realment era per pensar-hi. Era una cosa no feta a dins Mallorca la qual anàvem a fer a Sóller quatre joveçans, sense altres medis que el seu entusiasme».

La Junta de la Joventut hi estigué conforme. Es reuniren tots i exposaren el cas. Algú feu notar que potser el director de la Congregació no hi estaria d'acord perquè podia pensar que era un acte polític. S'acordà que el president i secretari anassin a parlar amb ell. Hi anaren, el director simpatitzava amb la idea, però per les circumstàncies de que la Joventut estava dins la CM, per por de la por i com que el considerava

amb olor d'acte polític no volgué donar son vistiplau de manera que encara que tenguessin el vot de la junta de la Congregació no es podia tirar endavant. Es reuní la junta de la JM i acordaren que si no donaven permís se «*disolgués*» la JM com a secció de la CM i es constituís de bell nou immediatament fora amb el mateix nom i els mateixos membres si tots volien seguir. Una altra entrevista amb el director fracassà també. Consideraren la joventut mallorquinista dissolta, com a secció de la CM i feren les gestions necessàries perquè se col·locàs solemnement a la Casa Consistorial la bandera mallorquina i per comprar la roba per fer-la. Dia 1er de maig de 1922 a la junta ordinària de la CM, el secretari de la JM presentà la dimissió dels membres de la Joventut, explicà els motius que els obligaven i exposà la impossibilitat de dur a terme els seus objectius si seguien com a tal secció. El director va dir que no ho creia vàlid però des de llavors, la joventut mallorquinista com a secció de la CM quedà dissolta. Les circumstàncies eren molt favorables. Comptaven amb la cooperació del secretari de l'Ajuntament en Guillem Marquès i amb la gana de fer actes solemnes per la festa de la victòria, que tenien el batle i la comissió de Festes, suposaven que els regidors no s'hi oposarien. Per això ho proposaren a la junta de la Joventut, que hi estigué d'acord. A partir d'aquell moment el llibre d'actes du un títol que posa: «Joventut Mallorquinista (independent) Crònica i actes».

El 3 de maig Marquès i Arbona varen voler restablir la JM independent i convocaren els antics membres a una reunió per reconstruir-la i reintegrar els antics membres però aquests es feren por perquè pensaven que amb la qüestió de la bandera mallorquina «no hi faltava una bona dosis de regionalisme, en el sentit polític de la paraula i que anàvem a posar-los en un compromís». No n'hi hagué cap que assistís a la reunió. Dos no volien formar part de la JM, Guillem Castanyer va dir que tenia amor a Mallorca, a la seva llengua i cultura però no era separatista. Alguns feren cas omís de la invitació i esperaven a veure que passaria amb la festa de la bandera. La reunió es va fer de totes maneres amb Marquès i Arbona que no volien retrocedir després de tot el que havien fet. Ja havien escrit al bisbe Colom que havia de ser a Sóller per la Fira, i li havien demanat que beneís la bandera. Havien comprat roba groga i vermella i tenien encarregada la morada i havien presentat la instància a l'ajuntament perquè col·locàs «la bandera citada en el frontispici de la Casa Consistorial, com una ofrena feta a la ciutat» per la JM. Varen decidir «continuar la entitat amb el mateix nom, i que fos continuació de la *Joventut* dissolta en una nova època de manera que l'arxiu i documents d'aquella figurassin com a precursors dels de l'actual i canviaren de domicili». «I mútuament ens encoratjarem a dur la cosa a bon fi entre els dos únicament, puix no podíem contar amb altres de Sóller». «Els únics qui nos feien costat foren En Damià Mayol, resident a Marsella En Gabriel Mayol i En Miquel Puig, residents i el meu germà Miquel Arbona, resident a Palma. La Joventut Mallorquinista estava reduïda al quadro, a la mínima expressió». Decidiren no descansar en la tasca i tirar endavant l'assumpte de la bandera. El bisbe Colom contestà que necessitaven el permís del bisbe de Mallorca, el sol·licitaren i els fou concedit.

La bandera mallorquina al frontispici de l'Ajuntament de Sóller

L'ajuntament, en sessió de primers de maig, acordà accedir a la proposta de col·locar en el frontispici de les Cases de la Vila la bandera que la Joventut havia de regalar i l'ajuntament feu posar a la dreta del portal una asta nova.

Fins pocs dies abans de la inauguració estigueren preocupats per la tela morada que havien menester per fer la franja perpendicular a les barres. La bandera la confeccionaren a ca Ses Bandones i l'acabaren el capvespre del dissabte de la fira i ho feren de franc. El pintor suec M. Frans Timén va dibuixar el castell amb l'àngel, damunt la tela. «La tasca material estava feta».

El 15 de maig de 1922 es feu la festa que fou un èxit. El dia abans havia arribat Andreu Ferrer, d'Artà. El matí de dia quinze arribaren Tous i Maroto i Guillem Forteza que fou rebut pel president i secretari de la Joventut. Era un dia gris i plujós i no es pogué celebrar defora. Tot es va fer a la sala de sessions. S'improvisà un altar on hi posaren la bandera. A les 10, la sala era ben plena de gent. Seguidament arribà el batle i Ajuntament, i després el bisbe Colom que entrà a la sala amb el batle i el president de la joventut i varis capellans i el mestre de cerimònies de la Seu. El bisbe va beneir la bandera i el president de la Joventut la va donar al batle. Cada un d'ells va dir unes paraules. Després el batle va fer izar la Bandera en l'asta que havien posat i tothom es va eixecar dret i va aplaudir. Era el primer homenatge que des de feia bastantes centúries rebia oficial i públicament l'abans oblidada Bandera Mallorquina. Després Andreu Ferrer pronuncià un discurs en el que va explicar els objectius del mallorquinisme i alabà Sóller i a la Joventut per aquell important acte. Després parlà Josep Mª Tous i Maroto poeta i mestre en gai saber que feu un elogi a la terra, la cultura i el paisatge. Acte seguit feu un altre discurs l'arquitecte i caporal regionalista Guillem Forteza. Tots ells feren elogis a Sóller «baluard del mallorquinisme per obra d'uns quants joves decidits i foren molt aplaudits. «Clogué l'acte el Bisbe Colom el qual improvisà en mallorquí un discurs que feu prorrompre el públic en ¡visques! i alabances a Sóller, a Mallorca i al Bisbe. Quan l'acte va haver acabat proclamaren el Bisbe Colom Fill Il·lustre de Sóller. La Bandera onejà tot el dia i també la posaren en «des commemoracions que signifiquin qualca cosa pel mallorquinisme».

Ajuntaments que segueixen l'exemple del de Sóller

A partir d'aquell moment, alguns ajuntaments seguiren l'exemple de Sóller i posaren també la bandera mallorquina. A Palma la posaren el dia de la conquesta de 1922, set mesos després de Sóller. El març de 1923 l'havia de posar el de Felanitx, i també es feien gestions a Inca, Artà, Andratx i Lluchmajor. Segons el Sóller de 15 de setembre de 1923 es celebraren festes de la bandera el mateix 1923 a Capdepera el 3 de juny en la que prengué part Miguel Marquès; a Valldemossa el 28 de juliol, a Inca el 30 de juliol i a Felanitx. També es fa eco dels Jocs florals, a Felanitx el 8 de setembre organitzats per l'APCM i que a Sóller havien demanat per celebrar-los el 1924.

Futur de la Joventut Mallorquinista

A partir d'aquell moment la Joventut Mallorquinista no realitzà cap altre acte important. A l'acta diuen: «La nostra actuació ha procurat ésser més que res, oportunista. Hem procurat calladament infondre el nostre esperit dins tots els ordres així en la vida pública com en la privada, així en l'Ajuntament, com en societats com en el teatre, com en el temple. Devers el novembre de 1922, en motiu d'uns exercicis predicats en castellà i català per un jesuïta català (el P. Carreres) cridàrem l'atenció de l'autoritat competent fent-li veure que no hi havia raó de fer-ho, suplicant-li que, mentre no fos precis no forasteritzàs la trona sollerica. Dia 25 de novembre el *Sóller* publica una nota de la JM en favor de que no se deixi el costum a Sóller, tan fortament arrelat, de desempenyar en la nostra llengua materna el sagrat ministeri de la predicació».

El nombre de socis i simpatitzants de la Joventut va anar creixent i malgrat que fossen només tres per la festa de la bandera, en aquells moments eren, deien, «més de tres dotzenes, lo qual prova que si bé la força del número no és jamai despreciable, pot alcançar el mateix objecte l'entusiasme d'uns pocs i decidits».

El 6 de gener de 1923 es reuniren els de la JM i intentaren reconstruir-la i ampliar-la, fent que hi cabessin gent de qualsevol edat, sexe i condició. Es reuniren a casa del president les persones que creien que els

podrien ajudar a dur a terme el seu objectiu: Juan Marquès, director del Sóller, Guillem Colom, Miquel Arbona, Bartomeu Colom, Josep Serra, Joan Pizà, Guillem Castanyer, Miquel Puig, Andreu Canyelles, B. Billoch, Maria Mayol i altres; els preveres Pere A. Magraner i Jeroni Pons. S'hi adheriren Jaume Torrens, Guillem Ripoll, metge, Mariano Rovira també metge, Francesc Ripoll, el prevere Antoni Alcover i algun més, Nicolau Arbona, Damià Mayol, Gabriel Mayol i també Miquel Marquès i Andreu Arbona. Explícaren la finalitat de la reunió i decidiren què havia de fer i com s'havia de dirigir l'entitat. Acordaren que seguien dirigits per una Comissió Directora i que hi afegirien un Comitè Consultiu de persones majors i respectables format per Pere Serra absent, Guillem Ripoll, Juan Marquès, Pere A. Magraner i Bartomeu Colom. Els quatre presents acceptaren el càrrec. Per la comissió Directora nomenaren: President Guillem Colom Ferrà, Vicepresident Miquel Marquès Coll, Secretari Andreu Arbona, Vicesecretari Guillem Castanyer i Depositari Andreu Canyelles. Vocals: Jeroni Pons, Miquel Puig Morell, Maria Mayol i Catalina Rotger que acceptaren el càrrec. Parlaren de llogar un local per tal de donar impuls a la seva actuació i que pogués ésser base de les escoles d'ensenyança del mallorquí. Resolgueren que la seva actuació «fos més que enèrgica i incessant, oportunista, intervenguent en la mallorquinització d'elements i entitats on fos això possible, i treballar cada un particularment p'el fi comú dins el cercle de ses relacions i ajuntant-nos en un sol cos sempre que es fes necessari».

Fusió de la Joventut Mallorquinista amb l'APCM

La JM tengué alguna sessió més, no gaire important i, a principi de maig de 1923, decidí la seva fusió amb l'*Associació per la cultura de Mallorca* que havia estat fundada el 20 de febrer de 1923. Després de parlar-ne i vèncer algunes resistències s'acordà que la Joventut es convertís en delegació a Sóller de l'*Associació* a fi que unificant esforços es donassin força mútuament. Finalment decidiren que subsistís malgrat que inactiva i passiva per si algun dia l'havien de menester per fer alguna cosa en que l'*Associació* no es pogués comprometre. Quedaria formada per persones de prestigi, algunes d'elles amb càrrec oficial en la Clerecia, la Magistratura, l'Ensenyança i diferents serveis municipals i provincials.

El 5 de gener de 1923 el *Sóller* publica l'article "Un ejemplo a seguir", el de dia 27 de gener diu que aquest article l'han reproduït bon nombre de periòdics de l'illa i ha servit de base per donar suport a la idea que defensava: el que es faci onejar la bandera mallorquina en tots els ajuntaments de l'illa.

El 7 de juny de 1923 se constituí oficialment la delegació a Sóller de la APCM substituint la mateixa directiva de la Joventut més Bartomeu Colom i Josep Serra. El nombre d'associats pujava a devers 37. Es prengueren diferents acords: Felicitar al Comitè Regi del comte de Peralada i l'enginyer agrònom provincial Antonio Ballester perquè havien usat lliure i espontàniament la nostra llengua en el Congrés Agrícola celebrat feia poc a Sóller. També s'acordà organitzar una festa a la bandera mallorquina a Deia.

Al final del llibre d'actes hi expressen un desig: «Que duri molts anys».

El *Sóller* de 15 de setembre de 1923 diu que, a la reunió celebrada el dilluns d'aquesta setmana, els membres de la directiva de la delegació a Sóller de l'APCM, acordà demanar a la Junta Central que els jocs Florals de Mallorca de 1924 se celebrassin a Sóller i, com es pot veure en l'editorial del present número, aquella central ha accedit. Després comenta que durant la propera setmana es distribuïran els treballs preparatoris del certamen literari.

Curs de llengua mallorquina per a dones dirigit per Maria Mayol

Ja dins l'APCM el mes d'octubre de 1923 s'organitzà un curs de Llengua mallorquina per dones dirigit per Maria Mayol. Hi assistiren 27 persones.

El dia 13 de desembre de 1923 hi va haver la clausura del curset d'ortografia. A l'acte, senzill però solemne, segons el *Sóller*, hi va assistir el batle Jaime Arbona, el rector Sitjar, el president de l'APCM Elvir Sans, diversos membres de la delegació de Sóller i un gran nombre de dones. Obriren l'acte unes paraules de salutació a càrrec d'Adelina Conte. Maria Mayol, la professora, va mostrar de manera pràctica, amb preguntes sobre temes gramaticals a les alumnes del curset que també recitaren poesies dels nostres grans poetes i finalment digueren unes paraules l'alcalde, el rector i Elvir Sans. Va concloure l'acte el cant de l'himne mallorquí amb la gent dreta.

Cicle de conferències organitzat per la delegació de l'APCM

El mes de desembre de 1923 començà el cicle de conferències que organitza la Delegació. Les conferències anaren a càrrec de persones de Sóller i de Palma. Els temes eren filologia, arts, ciències, esports, sociologia, arquitectura i geologia.

Segons el *Sóller* de 22 de desembre de 1923, el vespre del dia anterior amb nombrosa assistència va començar el cicle de conferències organitzat per la Delegació al casino La Unión, local cedit per a les conferències. L'acte fou presidit per Guillem Colom, el president Elvir Sans i el de la Unión. El primer va fer una conferència sobre Història de la nostra llengua.

El mateix *Sóller* de 22 de desembre de 1923 diu que l'Ajuntament, en la sessió celebrada el dimecres dia 19, prèvia lectura d'una comunicació de la Delegació que sol·licitava el suport moral de la corporació per als Jocs Florals que s'havien de celebrar el mes de maig, va acordar patrocinar aquesta festa i concedir la flor natural, primer premi d'aquests certàmens de la poesia i la bellesa. Al mateix temps i, a proposta del batle, s'acordà cursar un ofici a l'APCM agraint-li la resolució de que l'any vinent es celebrin en aquesta ciutat els Jocs Florals de Mallorca que tant enaltiran el nom ja conegut de Sóller en el món de les lletres.

El *Sóller* de 29 de desembre de 1923 dóna part de la celebració de la segona conferència. La gent omplia les dues terceres parts de la sala. Hi havia moltes dones. Presidiren l'acte, juntament amb el conferenciant D. Bartomeu Darder, Elvir Sans i Guillem Colom. Aquest darrer va fer la presentació del conferenciant i deia que el que faria la conferència no era un simple afeccionat a la ciència geològica sinó una eminència no només a Espanya sinó a tot el món. Després el conferenciant amb frases senzilles i entenedores feu una bella i erudita improvisació del tema que va agradar els assistents que estigueren atents l'hora que va durar l'acte.

En el *Sóller* del 5 de gener de 1924 hi ha una relació de la tercera conferència que es va fer el dimecres anterior amb la mateixa presidència i hi assistiren el mateix nombre de persones de les setmanes anteriors. El que xerrà fou Elvir Sans. Al final de l'acte la vocal Catalina Rotger tocà al piano un estudi de Chopin i Adelina Conte algunes composicions de Mendelson.

El 12 de gener de 1924 el *Sóller* diu que amb èxit i concurrència cada vegada majors es celebrà la quarta

conferència. Un capítol de "Història: Mallorca primitiva" que donà Andreu Arbona. Miguel Marquès hi assistí en representació de la Delegació. A continuació hi va haver un concert de la família Conte.

El *Sóller* de 19 de gener de 1924 diu que el dimecres feu la conferència l'enginyer col·laborador del setmanari Bartomeu Forteza Piña, l'assistència fou tan nombrosa com les altres vegades.

El maig de 1925 es feren els Jocs Florals a Sóller. D'aquest Jocs en parlà extensament Aina Nigorra a les XIII jornades de Sóller. També en parla Plàcid Pérez (Pérez 1989: 679) que diu que Marquès arran d'aquests jocs «estigué a punt de ser empresonat juntament amb altres intel·lectuals, "desvetllant-se –com diria ell mateix– una època de vexacions que ens obligà, vulgues no vulgues, a paraitzar la nostra actuació pública"» Marquès, a més, en els anys posteriors i, a través de la línia editorial del *Sóller* promogué la fundació del Foment de Cultura de la Dona i la reanudació de l'edició del Diccionari Català-Valencià-Balear.

A finals de 1925 es va fundar la Tafona Cooperativa de Sóller per iniciativa de l'Associació per la Cultura de Mallorca i el suport i finançament del *Sindicato Agrícola de San Bartolomé* i la *Caja Rural*. Un dels socis fundadors fou també Miquel Marquès.

La dictadura de Primo de Rivera va suposar un fre momentani a les activitats a favor de la cultura de Mallorca.

Conclusions

- 1.- La Joventut Mallorquinista fou la contribució de Sóller al desvetlament de la llengua que hi havia des del 1916 als Països Catalans i més concretament a Mallorca.
- 2.- Hi participà en accions que abans s'havien fet a altres llocs com la Diada de la Llengua o els cursets d'ortografia i conferències però també foren pioners en la col·locació de la bandera mallorquina al frontispici de les cases de la vila. Seguint el seu exemple després ho feren Felanitx i altres ciutats.
- 3.- Hem de destacar la valentia d'aquests joves que, davant els entrebancs que els posà la Congregació Mariana saberen tirar endavant la seva idea malgrat que els seus companys fessin arrere i quedassin tot sols Miquel Marquès, Andreu Arbona i Damià Mayol.
4. Hem de remarcar també la importància que tengué la Joventut en la creació a Sóller de la delegació de l'APCM que en haver-se de crear ja va trobar el terreny abonat i li fou més fàcil. Per altra part, la JM s'avançà a l'APCM dos anys en la creació d'una entitat que defensava les mateixes coses i feia les mateixes activitats que faria després l'APCM.
- 5.- Sóller també fou de les primeres en organitzar els Jocs Florals d'aquesta època que es feren després dels de Felanitx i ja no se'n feren més a causa de la Dictadura.
- 6.- Els cursets d'ortografia i les conferències deixaren consciència en una petita part de la gent sollerica del valor de la seva llengua i de la cultura mallorquina en el marc de la catalana.
- 7.- La reacció que va tenir part del poble de Sóller davant la fundació de la Joventut i la por de la Congregació Mariana i alguns dels seus membres més significats al que era anomenat separatisme, indica el grau d'ignorància i de poc coneixement de la llengua i la cultura que tenien bona part dels sollerics d'aquell temps.
- 8.- De tota manera, pel que podem llegir dels discursos que es feren a les distintes celebracions hem de

concloure que el moviment no passava d'un regionalisme ben entès que no tenia cap tendència separatista com volien fer veure aquells que s'hi oposaven malgrat el seu relatiu conservadorisme.

9.- A través d'aquesta JM podem veure les primeres passes de dos joves, Marquès i Arbona que després tengueren una importància cabdal en la cultura sollerica i, per extensió, a la mallorquina i a la balear.

10.- Alguns dels membres més actius de la Joventut Mallorquinista figuren entre els 31 socis fundadors de l'Obra Cultural Balear el 1961, com Miquel Marquès, Guillem Colom i Miquel Arbona.

En fi, una institució que cal tenir en compte en el ressorgiment del català a la nostra vall.

Bibliografia

ARBONA I OLIVER, Andreu. *Fent volar l'estel*. Sóller, 1996.

GRAÑA I ZAPATA, Isabel. *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra parla (1916-1924)*, Montserrat, 1995.

GRAÑA I ZAPATA, Isabel. *Els poetes de l'Escola Mallorquina i l'Associació per la Cultura de Mallorca*, Barcelona, 2007.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Curial, Barcelona, 1985, (primera edició 1971).

MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni. *La Salle a Sóller (1905-1938)*, Binissalem, 2020.

PÉREZ PASTOR, Plàcid, "Un exemple de lluita per la llengua: Miquel Marquès i el setmanari *Sóller*" dins *Segon congrés internacional de la llengua catalana VIII. Àrea 7. Història de la llengua*, València 1989.

PIERAS SALOM, Gabriel i PIERAS VILLALONGA, Miquel. *Miquel Duran Saurina*, Inca 2000.

Geografia, medi ambient i territori

Informació meteorològica a la premsa local: el Setmanari Sóller de 1892 fins 1901

Joan Rosselló

Professor col·laborador, UOC
jrosselloge@uoc.edu

Resum: A partir de les dades recollides al Setmanari Sóller, s'han reconstruït els registres termo-pluviomètrics del període 1892-1901.

Aquests valors, coneguts com *proxy-data*, permeten observar l'evolució de les mesures durant aquest període i allargar les sèries de valors instrumentals, el que facilita el seu estudi en relació al canvi climàtic, permetent la comparació de valors entre les etapes pre-instrumentals i l'actualitat.

Els resultats mostren que la pluja mitjana anual era de 784.9 mm i la temperatura mitjana assolí els 17.2°C, dades que, comparades amb aquelles registrades 100 anys després, indiquen que a finals del segle XIX va ploure més i la temperatura era lleugerament més alta que a finals del segle XX.

1. Introducció

La recuperació de dades meteorològiques a partir de fonts documentals està assolint gran importància dins la recerca climàtica i meteorològica (Brazdil et al, 2005; Añel et al, 2017). El creixent interès pel canvi climàtic ha provocat la necessitat d'allargar les sèries d'observacions que, molt sovint, són massa curtes en el temps i no permeten donar les respostes que la societat demana, com per exemple si plou menys que abans o si les temperatures són més altes. Així doncs, disposar de dades per entendre la variabilitat natural de clima o els possibles efectes del canvi climàtic es fa molt necessari (Brunet i Jones, 2011).

L'ús de dades no instrumentals, les conegudes com a "proxy-data" no és quelcom nou. Sovint, les dades instrumentals no tenen més de 100 anys i cal recórrer a informacions anteriors per a identificar el temps i el clima del passat. Apareix així la climatologia històrica que, mitjançant diferents fonts, permet reconstruir dades climàtiques del passat, arribant fins i tot fins l'Edat Mitjana (Brazdil et al, 2005).

Un dels majors problemes de les bases de dades és la resolució espacial, sovint massa general, quan una de les demandes socials és conèixer quina evolució climàtica mostra l'àmbit proper que sol presentar una alta variabilitat degut a la unió de molts de factors geogràfics (Peña-Angulo et al, 2018). Aquest nivell de detall s'aconsegueix amb una major resolució espacial, a partir de les dades registrades localment.

Una font que s'ha demostrat molt útil per arribar al detall local és la premsa escrita, que al llarg del segle XVIII i, sobretot el XIX, assoleix una gran expansió arreu del món. Si bé és un material que cal emprar amb cura (Gallego et al, 2008; Llasat et al, 2009), ja ha estat emprat a gran nombre d'estudis sobre la meteorologia del passat a diferents àmbits geogràfics, des de l'europeu, com al sud d'Itàlia (Pasqua et al,

2014), pel conjunt de França (Le Roy Ladurie et al, 2017) o de Romania (Cheval et al, 2019), fins a Oceania, a Nova Zelanda (Munro i Fowler, 2014) o Àfrica (Nash et al, 2016). A Espanya es troben recerques a àmbits regionals, com el d'Añel et al a Galícia (2017) o locals, a ciutats com Tarragona (Ripoll Pí et al, 2014) o Cartagena (Rodrigo, 2018). A nivell de Mallorca, la premsa històrica s'ha emprat per caracteritzar fenòmens climàtics d'abast general al començament del segle XX (Riera et al, 2010) o que afecten a un municipi, com per exemple Inca (Troya, 2009).

En aquest estudi, s'utilitza el recull de dades climàtiques que va aparèixer al setmanari Sóller entre finals del segle XIX i inicis del segle XX. En concret s'observen i analitzen aquells valors de precipitació diària així com les temperatures màximes i mínimes el que permet caracteritzar el clima de la vall en aquell moment històric.

2. Dades i mètode

Les dades analitzades provenen del Setmanari Sóller, més concretament de les taules meteorològiques que apareixien a la plana final i que corresponen a dues estacions, una situada a Sóller i l'altra al Port.

L'estació del Port estava situada al Far de la Punta Grossa mentre que la de Sóller era l'estació personal del mossèn Josep Rullan, que la tenia a casa seva, al carrer de Sant Pere. Les primeres dades es registren el mes d'octubre de 1891 però comencen a ser completes el 1892. Inicialment apareixen de forma setmanal però després els valors seran quinzenals i apareixeran cada dues setmanes i en alguna ocasió cada tres.

La informació recollida a les pàgines del setmanari està formada per un total de 6 variables (Figura 1), temperatura, pressió atmosfèrica, vent (força i direcció), estat de l'atmosfera, precipitació i després s'afegeix l'evaporació. Les mesures es feien dues vegades al dia, a les 9 del matí i a les 3 de la tarda.

Figura 1. Dades recollides al setmanari Sóller

Els registres destaquen per la seva homogeneïtat ja que no hi ha grans canvis d'instrumental o d'unitats de mesura ni tampoc de localització de l'estació, quelcom poc habitual quan es treballa amb dades històriques (Prohom et al, 2012). Alguns valors es mesuren amb unitats internacionals, recollides a la taula 1, mentre que altres depenen de l'observació visual de mossèn Rullan.

S'ha de destacar que, a partir del mes d'abril de 1898, les estacions situades a la vall passen a formar part de la xarxa anomenada "Red Meteorológica de Cataluña y Baleares", dependent de la Granja Experimental de Barcelona. Aquesta col·laboració es mantindrà fins l'any 1904.

La metodologia emprada en aquesta recerca ha consistit en la lectura de cada setmanari per buidar totes les dades disponibles i la transposició dels valors observats a una taula Excel®, que permet analitzar les dades i arribar a una valoració dels resultats obtinguts.

Variable	Unitat de mesura
Temperatura	Graus centígrads, mesurada al sol i a la sombra
Pressió atmosfèrica	Mil·libars
Precipitació	Mil·límetres
Vent	Direcció amb els punts cardinals i força amb valors numerats de 0 (fulles immòbils) a 6 (huracà)
Estat del cel	D (despejado) C (cubierto)

Taula 1. Unitats de mesura de les variables meteorològiques

3. Resultats

3.1. Les precipitacions

Les pluges anuals en el període de recerca mostren una elevada variabilitat i es recullen a la taula 2. L'any més plujós va ser el 1898, amb 1231.4 mm, mentre que el més sec fou el 1897, amb només 499.6 mm.

La mitjana de precipitació va ser 784.95 mm i tenim 4 anys per sobre i 6 per sota d'aquesta mitjana.

Any	Total (mm)
1892	712.1
1893	609.1
1894	720
1895	822
1896	848
1897	499.6
1898	1231.4
1899	765.6
1900	913.9
1901	727.8

Taula 2. Dades anuals de precipitació

A nivell estacional, en el decenni observat és la tardor el període més plujós mentre que el període més sec va ser l'estiu. Malgrat tot, els valors permeten apreciar la gran variabilitat del clima mediterrani.

Així, en els primers cinc anys del període, a dos plou més a la tardor, dos mostren els màxims a la primavera i un a l'hivern (Taula 3). En canvi, a la segona meitat del decenni, el domini de la tardor és evident, amb 4 anys per un de l'hivern. En tots casos, quan menys plou és en l'estiu, encara que el 1896 fou la segona estació més plujosa, per davant l'hivern i la primavera, però és quelcom poc habitual.

	1892	1893	1894	1895	1896
Hivern	347	179	262	276	133
Primavera	173	49.1	333	323	123
Estiu	52.1	159	0	56	189
Tardor	146	268	154	178	389
	1897	1898	1899	1900	1901
Hivern	266	464.1	178.1	231.6	74.5
Primavera	38.3	271.2	182.6	159.3	141.4
Estiu	0	22.2	79.1	70.1	56.6
Tardor	190.8	512.6	269.4	543.5	350.6

Taula 3. Repartiment estacional de les pluges en mm

Si es fa esment a la pluja mensual, les quantitats més elevades s'arreglegen el novembre i l'octubre, aproximadament el 50% del decenni. Pel que fa als valors més baixos o nuls, destaca l'agost amb un 70% dels mesos més secs seguit del juliol. La resta de mesos són un exemple més de la variabilitat climàtica de l'entorn de la vall, amb sorpreses com el juliol de 1893, segon mes més plujós de l'any, o el desembre de 1900, el mes amb menor quantitat recollida d'aquell any.

La distribució de la pluja mostra com hi ha una línia de tendència que s'incrementa en el segon quinquenni del període estudiat, gràcies al valor assolit el 1898, molt per damunt de la resta d'anys de finals del segle XIX ja que va ploure un 156% més que la mitjana dels deu anys analitzats (Figura 2).

Per acabar amb les pluges, s'han comptabilitzat les jornades plujoses registrades a cada any del decenni 1892-1901 (Taula 4). De bell nou es pot apreciar la variabilitat pluviomètrica que caracteritza el clima mediterrani, amb anys en els que plou pocs dies (49 el 1897) seguits d'anys en que passa el contrari (1888 és l'any més plujós i el que té més dies amb registres, un total de 88). La mitjana anual són 66.4 dies, el que significa que només plovia un 18.2% dels dies de cada any.

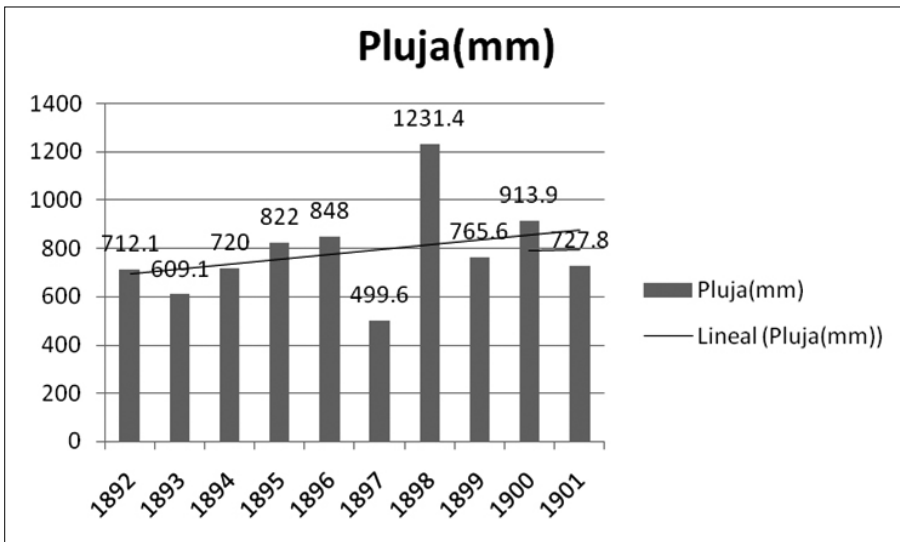

Figura 2. Pluja anual i tendència.

Any	Número de dies amb pluja
1892	59
1893	50
1894	63
1895	60
1896	73
1897	49
1898	88
1899	55
1900	85
1901	82
Mitjana anual	66.4

Taula 4. Jornades plujoses per any.

3.2. Les temperatures

El setmanari recollia a les seves planes les mesures tèrmiques fetes dues vegades cada dia (*mañana i tarde*), amb el valor mínim i el màxim assolits a cada observació, la primera a les 9 i la segona era a les 3. S'indica clarament que els termòmetres es trobaven a l'ombra encara que no hi ha cap detall del tipus d'instrumental emprat.

A nivell de temperatures mitjanes anuals (Taula 5), les dades mostren com els valors oscil·len entre els 16 i 18 graus. L'any 1901 fou el més fred, amb una mitjana de 16.3°C mentre que el més càlid fou el 1899, amb 18.3°C de mitjana.

Els valors són, de bell nou, un exemple de la variabilitat interanual existent al clima mediterrani, amb canvis de fins a 1°C d'un any a l'altra, tant en positiu com en negatiu.

Pel conjunt del període, la temperatura mitjana d'aquests 10 anys fou de 17.29°C. D'aquesta manera, tenim que 6 anys es troben per sobre d'aquest valor mentre que 4 anys estan per sota, són més freds.

Any	Temperatura mitjana (Tx) en °C
1892	16.9
1893	17.5
1894	16.9
1895	17.3
1896	16.7
1897	18.1
1898	17.6
1899	18.3
1900	17.3
1901	16.3

Taula 5. Temperatures mitjanes del decenni estudiat.

Si observem les mitjanes mensuals de la dècada de 1892 a 1901, podem apreciar com les dades de la taula 6 mostren com a mesos més freds el gener i el desembre, encara que la mitjana més baixa es registrà el febrer de 1901 amb 7.55°C.

Pel cantó contrari, i com era previsible al clima mediterrani, són el juliol i l'agost els mesos amb mitjanes més elevades, en ambdós casos per damunt els 25°C. Com a temperatura mitjana mensual més alta destaca l'agost de 1899, amb 27.2°C.

	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901
Gener	9.75	8.2	10	7.65	9.25	10.4	11.9	11	9.6	8.65
Febrer	11.05	12.05	9.15	10.5	9.95	11.95	10.6	14.15	14.2	7.55
Març	11.25	14.15	10.8	11.65	14.25	16.1	12.5	13.35	11.3	12.05
Abril	14.4	17.9	14.8	15.4	14.6	17.1	15.65	16.9	15.2	16.2
Maig	18.4	19.85	16.75	16.75	17.1	18.6	18.45	19.9	19.3	17.65
Juny	22.95	23.15	22.3	20.4	22.1	23.35	22	21.9	22.1	24.1
Juliol	25.7	25.15	26.45	26.35	26.45	26.3	25.3	24.35	25.5	25.9
Agost	25.2	26.15	26.1	26.75	23.75	26.15	26	27.25	25.05	25.2
Setembre	22.85	23	22.25	25.35	23.9	22.3	23.7	24.35	23.65	22.35
Octubre	17.5	18	19.1	19.65	16.25	17.2	18.95	21	18.75	16.55
Novembre	14.35	12.85	15.15	15.95	12.25	16.05	15.55	15.4	13.25	11.55
Desembre	10.55	9.6	10.2	12.2	11.55	11.7	10.6	10.85	10.5	8.2

Taula 6. Temperatures mitjanes mensuals en °C

Un registre important és aquell que va relacionat amb la temperatura mínima diària, quan aquesta no davalla dels 20°C, el que es coneix com a *nit tropical*, amb les implicacions que suposa per la salut de les persones, especialment relacionades amb el descans nocturn. Aquest terme, que apareix per primera vegada a l'obra de Font Tullot (1983) ha estat sovint criticat ja que pot dur a confusions ja que la temperatura igual o superior als 20°C hauria d'anar acompanyada de valors elevats d'humitat, que incrementen la sensació de xafogor, però pot mostrar com eren aquells anys del passat.

Els valors mínims de temperatura apareixen principalment a l'estiu, destacant els mesos de juliol i agost. L'agost de 1899 es registraren 26 dies per damunt dels 20°C mentre que el juliol de 1897 va tenir 25 dies "tropicals". A tall de curiositat, apareix un registre de 22°C l'abril de 1893 (el més primerenc) i un el novembre de 1899, sent el més tardà amb 21°C.

A nivell anual, el repartiment dels dies "tropicals" mostra una elevada variabilitat (Figura 3). Apareix una coincidència entre els anys amb més mínimes elevades i major temperatura mitjana (1899 amb 18.3°C i 54 dies; 1897 amb 18.1°C de mitjana i 50 dies) però, en canvi, l'any amb la mitjana més baixa (1901 amb 16.3°C) té 47 jornades amb mínimes superiors als 21°C.

Els anys amb menor nombre de dies "tropicals" són el 1892 i el 1893 amb 23 i 30 respectivament.

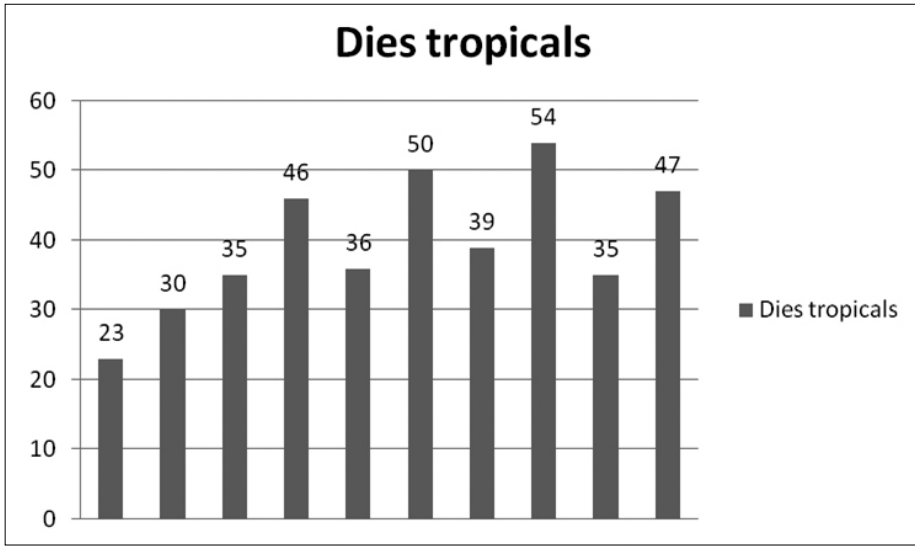

Figura 3. Repartiment dels dies "tropicals" entre 1892 i 1901

4. Comparació amb les dades de l'etapa 1992-2001

Per poder valorar la qualitat dels valors registrats a finals del segle XIX, s'ha decidit comparar-los amb les dades de pluja de les estacions Sóller (B061) i Sa Vinyassa (B062), que pertanyen a la xarxa oficial de l'AEMET (Agència Estatal de Meteorologia).

Les dades totals anuals mostren com la mitjana de finals del segle XX a Sa Vinyassa és inferior a la del segle XIX, 625,1 mm per 784,95 mm 100 anys abans. Pel que fa a l'estació Sóller, els valors anuals són una mica més alts respecte als recollits a Sa Vinyassa, assolint una mitjana de 680 mm a la dècada final del segle passat.

Any	Total (mm)	Any	B061 Total (mm)	B062 Total (mm)
1892	712.1	1992	791.5	705.4
1893	609.1	1993	575.9	626.3
1894	720	1994	706.4	680.3
1895	822	1995	583.7	623
1896	848	1996	1099.9	1106
1897	499.6	1997	551	554,9
1898	1231.4	1998	652.1	683.2
1899	765.6	1999	480.1	465.1
1900	913.9	2000	419.8	424.1
1901	727.8	2001	940	938.3

Taula 7. Comparativa del valors de precipitació.

Podem concloure doncs que a finals del XIX plovia més que a finals del XX però les diferències no semblen massa grans. Les dues etapes coincideixen en tenir només un any per sobre dels 1000 mm però entre 1992 i 2001 hi ha dos anys molt secs, 1999 i 2000, on no es superen els 500 mm, quelcom que només passa el 1897 en el període anterior. Així doncs, no es poden fer valoracions absolutes pel que fa a les pluges, només concloure que els valors recollits són semblants, amb una lleugera minva de la quantitat total a finals del segle XX.

Pel que va als dies totals amb pluja, s'han comparat aquells registrats a finals del segle XIX i inicis del XX amb els registres de les dues estacions contemporànies. Les dades mostren com hi ha més dies plujosos en el trànsit del segle XX cap el XXI a Sa Vinayassa (una mitjana de 75.7 dies/any) i a Sóller (70,2 dies per any) que no a finals del XIX, quan plovia de mitjana 66.4 dies a l'any (Taula 8).

Any	Número de dies	Any	Número de dies B061 Sóller	Número de dies B062 Sa Vinyassa
1892	59	1992	71	72
1893	50	1993	71	82
1894	63	1994	70	68
1895	60	1995	81	89
1896	73	1996	91	106
1897	49	1997	61	67
1898	88	1998	64	71
1899	55	1999	62	69
1900	85	2000	65	63
1901	82	2001	66	70
Mitjana dies/any	66.4	Mitjana dies/any	70,2	75.7

Taula 8. Repartiment de les pluges per dies i anys

Respecte a les temperatures, es comparen els valors recollits al setmanari Sóller amb aquells assolits a la vall entre 1992 i 2001, que s'obtenen de les dades de l'estació de Sa Vinyassa. S'analitzen les mitjanes anuals i els resultats (Taula 9) mostren com el període final del segle XIX fou més càlid que el trànsit del segle XX al XXI.

Així, la temperatura mitjana segons les dades del setmanari fou de 17.29°C mentre que 100 anys després la mitjana de la dècada fou de 16.97°C. La diferència de 3 centèsimes mostra que l'oscil·lació tèrmica entre les dues etapes no permet valoracions ja que és poc significativa.

En canvi, els valors anuals observats mostren com el canvi cap el segle XX suposà una minva en la temperatura, de fins a 2°C en dos anys (1899-1901) mentre que 100 anys després la temperatura mitjana mostra estabilitat, amb diferències valorades en dècimes de grau però mostrant un augment de la temperatura quan s'entra en el segle XXI.

Any	T. Mitjana (°C)	Any	T. Mitjana (°C)
1892	16.9	1992	16.3
1893	17.5	1993	16.2
1894	16.9	1994	17.2
1895	17.3	1995	17.1

1896	16.7	1996	16.6
1897	18.1	1997	17.4
1898	17.6	1998	17
1899	18.3	1999	17.3
1900	17.3	2000	17.1
1901	16.3	2001	17.5
Dècada	17.29	Dècada	16.97

Taula 9. Comparativa de valors de temperatura mitjana anual

Conclusions

En aquest estudi s'han recuperat dades termopluiomètriques de finals del segle XIX i començaments del segle XX gràcies al Setmanari Sóller.

Els resultats mostren un clima caracteritzat per una gran variabilitat, amb pluges que, de mitjana, eren superiors a les del mateix període 100 anys després, ja que plouia 784.9 mm a l'any, repartits en tan sols 66.4 dies. En canvi, a l'actualitat plou més dies a cada any, 4 més a l'estació Sóller i 9 a Sa Vinyassa però les quantitats recollides són inferiors, gairebé 100 mm a Sóller i un poc més a Sa Vinyassa.

De la comparació dels valors replegats al setmanari amb aquells registrats un segle després, es pot interpretar que els anys entre 1892 i 1901 foren més humits que la dècada a cavall del segle XX i XXI, malgrat que any per any les diferències no són tan evidents.

En relació a la temperatura, la mitjana de la dècada final del XIX va ser de 17.29°C, amb sis anys per damunt aquest valor, destacant els 18.3°C del 1899 mentre que l'any més fred fou el 1901 amb 16.3°C de mitjana. A nivell mensual, a l'estiu es registren els valors més alts, per sobre dels 22°C arribant als 25.7°C de mitjana al juliol i l'agost mentre que són els mesos de desembre i gener, en ple hivern, quan es mesuren les temperatures més baixes, entre 9 i 10.5°C de mitjana.

Comparats els valors de temperatura amb aquells recollits entre 1992 i 2001, el decenni a cavall entre 1892 i 1901 fou lleugerament més càlid, encara que la diferència és poc significativa.

Destaquen de forma poderosa el nombre de dies "tropicals" registrats a les dades del Setmanari, ja que a 9 dels 10 anys estudiats es comptabilitzen 30 o més dies amb mitjanes superiors als 20°C, especialment els mesos de juliol i agost que destaquen per les seves calorades, amb registres que arriben als 38°C.

Les dades permeten estendre les observacions del clima de la vall fins el segle XIX, el que suposa facilitar els estudis sobre clima i canvi climàtic a una àrea, la Mediterrània, considerada un dels llocs del món amb una major afectació per aquest fenomen.

L'estudi de les altres variables registrades a l'estació de Mossèn Rullán i Mir serà l'objecte de futures recerques, una vegada demostrada la utilitat de la premsa com a font per detectar i analitzar fenòmens meteorològics del passat.

Aquest treball s'inclou dins l'àmbit del projecte HyMeX (Hydrological Mediterranean Experiment) i dins les activitats de recerca del Grup de Climatologia, Hidrologia, Riscs Naturals i Paisatge de la UIB.

Bibliografía

- Añel, J.A. et al (2017): Obtaining meteorological data from historical newspapers: La Integridad. *Weather*, 72, 12, 366-371
- Brazdil, R. et al (2005): Historical climatology in Europe-The state of the Art. *Climatic Change*, 70, 363-430
- Brunet, M. i Jones, P. (2011): Data rescue initiatives: bringing historical climate data into the 21st century. *Climate Research*, 47 (1), 29-40
- Cheval, S. et al (2019): Enriching the historical meteorological information using Romanian newspapers reports. EarthArxiv Preprints. Disponible a: <https://eartharxiv.org/v7cm5/>
- Font Tullot, I. (1983): *Climatología de España y Portugal*. Ediciones Universidad de Salamanca, colección Biblioteca de las Ciencias, número 76. Salamanca
- Gallego, D. et al (2008): On the quality of climate proxies derived from newspapers reports- a case study. *Climate of the Past*, 4, 11-18
- Llasat, M.C. et al (2009): A press database on natural risks and its application in the study of floods in Northeastern Spain. *NHESS*, 9, 2049-2061
- Le Roy Ladurie, E. et al (2017): *Sur l'histoire du climat en France depuis le XIVe siècle*. Météo et climat. Société Météorologique de France
- Munro, D. i Fowler, A. (2014): Testing the credibility of historical newspapers reporting of extreme climate and weather events. *New Zealand Geographer*, 70, 153-164
- Nash, D.J. et al (2016): Seasonal rainfall variability in southeast Africa during the nineteenth century reconstructed from documentary data. *Climatic Change*, 134, 605-619
- Pasqua, A.A. et al (2014): Historical sources on climate and extreme events before XX century in Calabria (Italy). *Geophysical Research Abstracts*, vol. 16, 3999
- Peña Angulo, et al (2018): Rescate de datos climáticos y creación de una base de datos de temperaturas y precipitaciones mensuales en la España peninsular. Periodo 1916-2015 A: Montálvez, J.P. et al (eds): *El clima: aire, agua, tierra y fuego*. Publicaciones de la AEC, serie A, n° 11, 181-188
- Prohom, M. et al (2012): Recuperación y análisis de la serie de temperatura diaria de Barcelona, 1780-2011 A: Rodríguez-Puebla, C. et al (eds): *Cambio climático. Extremos e impactos*. Publicaciones de la AEC, serie A, n° 8, 207-217
- Riera Femenias, P.E. et al (2010): Fenómenos meteorológicos en Mallorca en las primeras décadas del siglo XX a partir de publicaciones periódicas locales A: Fernández, F. et al (eds): *Clima, ciudad y ecosistemas*. Publicaciones de la AEC, serie A, n° 7, 259-271
- Ripoll Pí, R. et al (2014): La prensa histórica como herramienta de recopilación de información meteorológica y climática. El caso de la ciudad de Tarragona (España). *Investigaciones Geográficas*, 61, 159-169
- Rodrigo, F.S. (2018): Recuperando viejos datos meteorológicos: observaciones en Cartagena (España)

durante 1807 según el “Diario de Cartagena” A: Montálvez, J.P. et al (eds): *El clima: aire, agua, tierra y fuego*. Publicaciones de la AEC, serie A, n°11, 37-51

Troya, J.A. (2009): Caracterització climàtica d’Inca segons les publicacions Ca Nostra i La Veu d’Inca (1907-1929). *IX Jornades d’Estudis Locals*. Ajuntament d’Inca, 101-114

Els bolets a la vall de Sóller

Carolina Constantino de la Peña
i Carles Constantino Mas.

Museu Balear de Ciències Naturals

Resum: La Vall de Sóller és rica en flora fúngica gràcies, en bona part, a la diversitat d'ecosistemes i ambients diferents que l'envolten. Nombrosos investigadors (botànics, zoòlegs, geòlegs) han estat atrets pel seu entorn natural i per la proximitat de l'àrea amb la Serra de Tramuntana des d'antic. No és fins el darrer quart del segle XIX quan apareix el primer catàleg de fongs publicat per Francesc Barceló i Combis. Des de llavors, la Vall de Sóller i els seus voltants han estat notables protagonistes de la riquesa fúngica de l'illa de Mallorca. Al present article es fa un repàs de la història micològica de la Vall a partir de les dates i estudis que s'han realitzat fins a l'actualitat. Finalment es fa un recull de noms populars dels bolets més coneguts pels habitants de Sóller i Fornalutx.

La primera vegada que es documenta algun fet relacionat amb els bolets a la Vall, és l'any 1536 quan un veí de Sóller denuncia a una persona per robar-li "esclata-sangs". Al Llibre de Cúria extraordinària (1536-1538) de l'Arxiu municipal de Sóller (Ajuntament de Sóller), apareix un document datat del 24 d'octubre de 1536 a on "...compareix en la Cort Reyal de Sóller lo honor Bartomeu Deyà de Moleta, lo qual denuncie ban del senyer en Pere Respay, lo qual ha trobat a la sue possessió cullint esclatasanchs...". Es coneixia l'espècie amb el mateix nom popular que en l'actualitat i eren ja apreciats perquè la seva collita furtiva era regulada i penada per la llei.

La *Flora de las Islas Baleares*, l'obra més important de F. Barceló i Combis com a botànic.

El primer científic que va estudiar i publicar referències sobre els bolets de la Vall de Sóller va ser Francesc Barceló i Combis (Petrallada, Girona, 1820 – Palma, Mallorca, 1889). El naturalista publicà entre 1879 i 1881 la seva *Flora de las Islas Baleares* a on dedica una part important del llibre a l'estudi i enumeració dels fongs observats a les Balears. Cita un total de seixanta-sis fongs, bona part d'ells observats a Sóller i els voltants. Parla de Sóller i Fornalutx a la seva obra: "...El naranjo y el limonero cultivados desde remotos tiempos en los deliciosos valles de Sóller ...y en las fértiles cañadas de Fornalutx, constituyen un manantial de riqueza para la isla..."

Després foren científics estrangers, principalment francesos, els que s'interessaren per la Vall de Sóller i la seva rica diversitat.

L'octubre de l'any 1903, el micòleg Leon Louis Rolland (Haie-Longue, Saint-Aubin-de Luigné, França, 1841 - Neuilly-sur-Seine, França, 1912), aterrà a Mallorca per dur a terme diferents prospeccions micològiques. Rolland, en aquell moment president de la prestigiosa Société Mycologique de France, s'establí a Sóller amb la intenció d'estudiar a fons la flora micològica de la comarca. Allotjat a Cas Pentinador, es va relacionar amb personatges il·lustres i veïns que l'ajudaren a completar els seus estudis. Una d'aquestes relacions va ser amb el doctor Joan Marquès Frontera, conegut com a metge de ca n'Alic, una persona interessada per la Història Natural en general i els fongs, en particular. El metge mostra a Rolland arrels

L'únic retrat conegut del micòleg L. Louis Rolland.

d'un taronger mort a causa d'un fong i el micòleg reconeix rizomorfs d'*Armillarea mellea*, un fong paràsit causant de la mort d'arbres fruiters. Gràcies a les indicacions de Rolland i del Dr. Delacroix (especialista en malalties parasitàries en plantes), Joan Marquès publica la informació obtinguda en el Setmanari Sóller el 2 d'abril de 1904 perquè els pagesos puguin combatre el fong i el puguin distingir d'altres espècies ja conegudes.

Els resultats de l'exploració de Rolland a la Vall van ser molt fructífers i veuen la llum en dues publicacions realitzades els anys 1904 i 1905 al *Bulletin de la Société Mycologique de France*, a on es citen un total de 313 espècies. Algunes d'aquestes espècies ja havien estat citades per F. Barceló i Combis però les aportacions de Rolland afegiren moltes dades inèdites i durant molt temps, fou el treball més complet realitzat sobre la flora micològica de la zona.

Dos anys després de la visita de Rolland, René Maire (Lors-le-Saunier, França, 1878 – Alger, 1949), arribà a Mallorca. Maire fou un prestigiós botànic francès, especialista principalment en flora nord-africana i en sistemàtica de fongs. Realitzà nombroses campanyes micològiques arreu d'Europa i, també, a les Balears. La importància de Maire en el món de la micologia va ser cabdal: instaurà, per la descripció dels fongs

René Maire (assegut) al seu laboratori a l'Alger amb el botànic L. Humbert (dret)

superiors, un mètode analític complet i científic, el qual va ser universalment adoptat per tots els micòlegs. L'any 1932, el President British Mycological Society el denomina "el mestre de la micologia moderna".

L'abril de 1905 Maire realitza diverses excursions micològiques a Mallorca. Durant vuit dies recorr l'illa i els dies 22 i 23 d'abril d'aquest any visita la Vall de Sóller i els seus voltants. A partir de les prospeccions realitzades publicà l'article *Contributions a l'étude de la Flore mycologique des Îles Baléares*, treball que augmenta a 334 les espècies observades a les Illes. A la introducció del treball

Detall de la *Flora Balearica* de H. Knoch de la biblioteca del Museu Balear de Ciències Naturals.

explica que algunes de les excursions a Mallorca van ser guiades per G. Pruvot, E. Racovitza, C. Flahault i Odón de Buen, sense cap dubte, científics molt importants en la història de la Ciència de les Illes Balears.

El botànic nord-americà Herman Knoch (San José, Califòrnia, 1870 – 1945) va explorar les diferents illes entre 1905 i 1921. Aquestes herboritzacions el conduïren a publicar la seva *Flora Balearica. Étude Phytogéographique sur les îles Baléares* (1921-1922), escrita en quatre volums. En un d'ells presenta un catàleg de tots els fongs que s'havien citat fins el moment, bona part de la Vall de Sóller. El mateix autor indica que molts dels bolets estudiats per Rolland i Maire són dels voltants de Sóller. La seva obra, malgrat fou molt criticada pels seus col·legues botànics, és indispensable per al coneixement de la vegetació de les Balears. Abans de deixar Mallorca, rebé la influència del germà Bianor (Puxieux, 1863- Pont d'Inca, 1920), important botànic germà de la Salle, el qual li mostrà el seu herbari i l'enorme riquesa de la flora balear. Knoch cità a la seva obra les espècies proporcionades pel religiós.

El botànic Jeroni Orell fou membre fundador de l'Associació Museu Balear de Ciències Naturals l'any 1980, entitat que el feu soci d'honor l'any 1994. Va ser també un dels promotors del Jardí Botànic.

S'ha d'esperar els anys 1956 i 1961 quan el botànic Jeroni Orell Casanovas (Sóller, 1924 – Barcelona, 1995), publica dues notes breus referides als bolets de la nostra Vall. En una de les notes, publicada l'any 1956 al Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears, cita per primer cop un nou gènere de fong per Balears, *Morchella conica* L., conegut popularment com múrgola i recol·lectat en un hort de la Villalonga de Sóller. L'any 1961, al mateix bolletí, publica *Contribución al estudio de la flora micetológica de Mallorca* a on cita vuit noves espècies per l'illa. El botànic explica a la nota que els bolets han estat recol·lectats en el bosc d'alzines que hi ha entre les vies del tren de Sóller i les cases del Pujol d'en Banya.

L'any 1970 el Dr. Oriol de Bolós, catedràtic de botànica de la facultat de ciències de la Universitat de Barcelona, encarrega a Georges Malençon (París, 1898 – Valognes, 1984) i Raimond Bertault (França, 1905-1986) un estudi acurat de la flora micològica de les Balears. Després de quatre dies d'exploracions a Menorca i quatre dies a Mallorca, l'any 1972 publiquen, *Les Champignons de la Péninsule Ibérique (IV. Les Îles Baléares)*, una obra editada pel Departament de Botànica de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona. Al treball citen un total de 217 espècies de fongs (inclosos *Myxomicets*) i exposen que referent a Mallorca, la cuvette de Sóller

és sense cap dubte l'àrea més rica en flora micològica que han prospectat.

L'any 1982 el farmacèutic Josep Leonard Siquier (Palma, 1946) i el digestòleg Carles Constantino Mas (Sóller, 1944), publiquen el seu primer treball *Aportación de nuevas especies a la flora micológica de la*

Carles Constantino (a l'esquerra) i Pep Ll. Siquier (a la dreta) muntant una exposició de bolets al laboratori de botànica de la UIB l'any 1986.

isla de Mallorca. Es tracta d'un estudi important ja que incorporen 84 noves espècies per l'illa (inclosa una nova espècie per Menorca) bona part de les quals han estat trobades a la Vall de Sóller i voltants. Aquest treball marca un abans i un després d'un camí que encara continua i que ha dut a conèixer més a fons la flora micològica de les Illes Balears en general, i la de la Vall de Sóller en particular.

Amb la publicació de la Petita Guia dels Bolets de les Balears (1985), les posteriors aportacions d'ambdós micòlegs amb nombrosos treballs i la publicació dels dos volums de les guies Els Bolets

de les Balears (2008, volum I i 2011, volum II), s'observa clarament el protagonisme que presenta Sóller, Fornalutx i la zona d'Escorca com a àrees riques en flora fúngica. De fet, un 45% de les espècies publicades a les guies citades anteriorment, es troben a la Vall.

A dia d'avui, s'han citat 2312 espècies de bolets a les Illes Balears i d'aquestes, 1856 han estat citades a l'illa de Mallorca. Actualment els estudis continuen amb la incorporació de nous micòlegs com Joan Carles Salom (Palma, 1971) entre d'altres, i la Vall de Sóller segueix essent protagonista d'aquesta diversitat. Un exemple és la publicació l'any 2006 d'una nova espècie de bolet pel catàleg micològic espanyol trobat a Sóller o la publicació l'any 2019 d'una nova cita per a les Illes Balears d'un xampinyó trobat en un alzinar de Fornalutx.

La Vall de Sóller, un territori micòfil

L'interès més popular pel món del fongs es fa ben palès també a la Vall de Sóller, ja que un bon nombre de bolets tenen nom comú. Els noms populars poden variar molt d'un territori a un altre. Es poden trobar molts exemples: a la Vall de Sóller, es denomina *cama seca* a un bolet conegut en altres indrets de Mallorca com a *picornell*; també es parla de blaves referint-se a espècies del gènere *Russula*, en canvi, a Algaida, una blava és una *Amanita vaginata*.

Es presenta un primer recull de 25 bolets prou coneguts i amb nom popular a la Vall de Sóller (Taula I). Es pot afirmar que, en general, Sóller i Fornalutx són pobles micòfils amb un elevat interès envers la Natura.

Taula I. 25 bolets amb nom popular a la Vall de Sóller

Nom científic	Nom popular
<i>Agaricus sylvicola</i> (Vittad.) Peck 1872	Xampinyó
<i>Agrocybe aegerita</i> (V. Brig.) Singer 1951	Gírgola de poll
<i>Boletaceae</i>	Pixacà
<i>Cantharellus alborufescens</i> (Malençon) Papetti & S. Alberti 1999	Cama seca

<i>Chroogomphus mediterraneus</i> (Finschow) Vila, Pérez-de-Greg. & G. Mir 2006	Pota de perdiu
<i>Clathrus ruber</i> P. Micheli ex Pers. 1801	Randa
<i>Clavulina cinerea</i> (Bull.) J. Schröt. 1888	Peu de rata gris
<i>Coprinus picaceus</i> (Bull.) Gray 1821	Bolet de tinta
<i>Fomitopsis pinicola</i> (Sw.) P. Karst. 1881	Bolet de soca
<i>Geastrum nanum</i> Pers. 1809	Estrella de terra
<i>Helvella crispa</i> Bull. 1790	Orella de llebre blanca
<i>Helvella lacunosa</i> Afzel. 1783	Orella de llebre negra
<i>Hohenbuehelia petaloides</i> (Bull.) Schulzer 1866	Gírgola de carboner
<i>Lactarius mairei</i> Malençon 1939	Esclata-sang de llet pelut
<i>Lactarius sanguifluus</i> (Paulet) Fr. 1838	Esclata-sang
<i>Laetiporus sulphureus</i> (Bull.) Murrill 1920	Gírgola de garrover
<i>Lycoperdon perlatum</i> Pers. 1796	Bufa del dimoni
<i>Omphalotus olearius</i> (DC.) Singer 1948	Gírgola d'olivera
<i>Peckiella lateritia</i> (Fr.) Maire 1906	Esclata-sang de tot l'any
<i>Pleurotus eryngii</i> (DC.) Quéf. 1872	Gírgola de card
<i>Ramaria flava</i> (Schaeff.) Quéf. 1888	Peu de rata groc
<i>Russula delica</i> Fr. 1838	Cogoma
<i>Russula torulosa</i> Bres. 1929	Blava, mare d'esclata-sang
<i>Tapinella pannuoides</i> (Fr.) E. J. Gilbert 1931	Gírgola de pi
<i>Tricholoma terreum</i> (Schaeff.) P. Kumm. 1871	Gírgola d'estepa, negrets, frarets, grisets

Tres boletals diferents coneguts popularment com pixacans

Un bolet molt apreciat a la Vall de Sóller, la cama-seca.

Malgrat no ser comestible, la randa és un espectacular bolet conegut pels boletaires.

La gírgola de poll és un bolet ben present a la Vall, conegut i apreciat per ser un bon comestible.

Bibliografia

Barceló i Combis, F. La Flora de las Islas Baleares. (1879-1881)

Constantino, C. & Pérez P. Una cita d'esclata-sangs (*Lactarius sanguifluus*) al segle XVI (1536) a Sóller, Mallorca. Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears, 34 (1991).

Constantino, C. & Siquier, J.L. *Els bolets de les Balears*. Micobalea. Vol. I (1996).

Siquier, J.L. & Constantino, C. *Els bolets de les Balears*. Micobalea. Vol. II (2011).

Garcia, Lluç; Constantino, Carolina. *L'exploració micològica de la Vall de Sóller del naturalista Léon Louis Rolland (1903-1904)*. IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx (2009).

Knoche, H. *Étude Phytogéographique sur les Îles Baléares*. Thèse soutenue à la Faculté des Sciences de Montpellier. Université de Montpellier (1923)

Maire, R. *Contributions a l'étude de la Flore mycologique des Îles Baléares*. Bull. Soc. Mycol. de France, (1905)

Malençon, G. & Bertault, R. *Champignons de la Péninsule Ibérique*. IV. *Les Îles Baléares*. Acta Phytotax, Barcinon:11 (1972).

Orell Casasnovas, Jeroni. *Novedades botánicas de la región de Sóller, Mallorca*. Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears, vol. 2 (1956).

Orell, Jeroni. *Contribución al estudio de la flora micetológica de Mallorca*. Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears, vol.7 (1961).

Rolland, M.L. *Champignons des Îles Baléares récoltes principalement dans la région montagneuse de Sóller*. Bulletin de la Société Mycologique de France, 20 (1904).

Rolland, M.L. *Champignons des Îles Baléares récoltes principalement dans la région montagneuse de Sóller*. Bulletin de la Société Mycologique de France, 2 (1905).

Siquier, J.L. & Constantino, C. *Aportación de nuevas especies a la flora micològica de la isla de Mallorca*. Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears, 26 (1982).

Siquier, J.L.; Constantino, C. & Constantino, Carolina. *Pycnoporellus fulgens, nueva cita para el catálogo micológico español*. Boletín de la Sociedad Micológica de Madrid, 30 (2006).

Siquier, J.L.; Salom, J.C. & Constantino, C. *Agaricus macrolepis, primera citació a les Illes Balears*. Revista Catalana de Micologia, vol.40 (2019).

Prova pilot d'instal·lació d'una Estació d'anellament d'Esforç Constant a la zona verda de Son Angelats, Sóller

Cristina Fiol i José Luís Martínez
balearswildlife@gmail.com

Resum: A finals de 2018 i amb la col·laboració del MBCN, es va iniciar un projecte d'estudi de l'avifauna de la zona verda de Son Angelats mitjançant la instal·lació d'una estació d'anellament d'esforç constant (EEC) per poder recollir diverses dades de les espècies d'aus presents a l'àrea al llarg de l'any.

En aquesta comunicació es presenten les dades compilades entre desembre de 2018 i maig de 2019. En aquest període es varen detectar 44 espècies diferents d'aus a la zona i es capturaren per anellament 309 ocells de 26 espècies entre aus residents, migrants i hivernants.

1. Origen de l'estudi i objectius

El 2012 es varen començar una sèrie d'activitats dirigides a escolars i amb l'objectiu d'aprofitar i conèixer els valors naturals de zones públiques del municipi de Sóller, que es varen anar desenvolupant de manera més o manco contínua fins el 2019. Una de les àrees seleccionades per desenvolupar aquestes activitats d'educació ambiental varen ser les marjades de la zona de Son Angelats que havien quedat

a la part posterior del nou polígon de serveis de Sóller, on s'hi havia adequat un petit recorregut circular i bancs per seure.

Aquest redol de gairebé una hectàrea va captar especialment la nostra atenció per la riquesa de vegetació i ocells que s'hi anaven detectant durant la realització de les activitats. Per això, el desembre de 2018 es va decidir iniciar un projecte d'estudi de l'avifauna amb la col·laboració i suport de la secció d'ornitologia del Museu Balear de Ciències Naturals de Sóller.

Imatge 1. Taula amb tots els estris per dur a terme el marcatge de les aus.

Els objectius d'aquest estudi eren:

- Realitzar un catàleg de les aus observades a la zona.
- Obtenir dades sobre la composició i tendència poblacional de les d'aus més comuns presents.
- Aprofitar les jornades de camp per fer formació, divulgació i educació ambiental.

2. Àrea i període d'estudi

Com ja s'ha indicat anteriorment, la zona d'estudi es troba dins part del terreny que pertanyia a la possessió de Son Angelats, que posteriorment passà a ser propietat del Instituto de la Vivienda de las Fuerzas Armadas (on es va construir la coneguda com colònia d'aviació), i que finalment va passar a ser propietat del Govern de les Illes Balears, gràcies a un acord de compra amb Defensa, amb l'objectiu de construir-hi el polígon de serveis del municipi de Sóller.

Després de la parcel·lació i habilitació dels terrenys per acollir les empreses que volguessin traslladar-se al polígon, varen quedar unes tres o quatre marjades a la part posterior que varen ser habilitades com a zona verda i de passeig, però sense modificar en gran mesura la vegetació que al llarg dels anys havia anat creixent a les antigues marjades d'olivar.

Aquesta és una àrea de prop de 10.000 m² consistent en varies marjades de pedra en sec on es reconeixen encara exemplars d'olivera, garrovers i un redol de serveres. La vegetació silvestre s'hi ha anat desenvolupant (pins, mates, ullastres, murteres, llampúdols, oms...) deixant un interessant i divers mosaic amb zones denses i altres espais més oberts a modus de prats on cobren més importància les herbàcies. També s'hi poden trobar alguns arbusts de plantes de jardí a la zona més propera a les cases. Però pel fet de ser un lloc accessible a la vegada que apartat és, de forma més o menys freqüent, objecte de vandalisme o deixadesa per part d'alguns usuaris.

El període en el qual es va desenvolupar el treball de camp va ser entre el 29 de desembre de 2018 i el 31 de maig de 2019, englobant així la hivernada, la migració prenupcial i primers mesos de la reproducció de les aus.

Imatge 2. Mapa de la zona d'estudi i situació dels filats

3. Material i metodologia

L'anellament científic d'aus és una metodologia d'estudi en la qual és necessari capturar l'ocell i s'individualitza mitjançant la col·locació d'una anella amb un remitent i un codi alfanumèric, a la vegada que es prenen una sèrie de mesures biomètriques i d'estat físic.

La realització d'una estació d'anellament d'esforç constant (EEC) consisteix en aplicar una certa periodicitat a aquesta captura i realitzar-la sempre amb les mateixes eines i hores de trampeig, es a dir, instal·lant el mateix nombre de filats a les mateixes zones i realitzar-la dins les 5 primeres hores a partir de la sortida del sol. Les xarxes són col·locades i retirades al final de cada jornada.

La periodicitat establerta inicialment era de una jornada setmanal, encara que per diversos motius (meteorologia, disponibilitat) es va veure reduïda en alguns casos, havent-se d'aplicar uns càlculs de correcció per poder interpretar adequadament els resultats.

Per la captura de les aus es varen utilitzar filats de boira o també anomenats filats japonesos. Estirats tenen una alçada de 2,5 m i una llum de malla de 16mm. No s'utilitzaren mitjans per atreure els ocells, simplement quedaven enganxats els que travessaven la zona on es trobaven les xarxes; és un mètode de captura passiu.

Els filats estaven disposats en tres grups tal com mostra la imatge 2: un filat sol de 12 m, una tanda de dos filats de 12 m i un de 18 m, i una tercera tirada de filats de tres de 12 m (90 m lineals en total).

Les aus capturades eren anellades si no ho havien estat ja anteriorment. Les anelles són metàl·liques i duen imprès un nombre i una adreça que corresponen al de l'organisme o centre emissor. Les anelles utilitzades a la present campanya presentaven les següents dades: codi alfanumèric. ARANZADI. SAN SEBASTIAN.

Les dades registrades de cada ocell anellat són: espècie (nom científic), anella, filat, hora de la captura, edat (codi Euring), sexe, ala (corda màxima, 0.5 mm.), P3 (a 0.5 mm, mida de la longitud de la tercera primària més externa), tars (a 0.5 mm.), greix (escala 0-8, Kaiser 1993), múscul pectoral (escala 0-3, Bairlein 1995), pes (0.1 gr.), estat reproductor i codi de muda.

Imatge 3. Estudi de l'ala d'una cadenera per intentar determinar l'edat de l'ocell

Pels controls (aus anellades i/o recapturades dins la mateixa campanya) només s'agafen les dades que poden haver canviat: greix, múscul i pes. Sí s'agafen totes les dades per les recuperacions (aus anellades fora de l'àmbit de la campanya present).

Paral·lelament i de manera complementària a aquesta captura d'aus, es pren nota de les espècies detectades a la zona tant visual com auditivament.

4. Resultats

Es varen fer un total de 458 captures, de les quals 308 eren d'aus que foren anellades per primera vegada, i 150 controls-recuperacions d'ocells que ja havien estat anellats dins la present campanya o en estudis anteriors.

El nombre d'espècies capturades als filats va ser de 26, en canvi el nombre d'espècies observades i/o escoltades a la zona va ser de 44, sent finalment un total de 50 espècies d'aus diferents detectades des de l'àrea d'estudi.

Taula 1. Espècies d'aus detectades (en gris clar), capturades (en gris fosc) i ambdós fets, capturades i detectades (en negre) per mes. Nom científic en codi de tres lletres gènere i espècie.

Estatus a Mallorca*	Nom científic - Nom comú	GENER	FEBRER	MARÇ	ABRIL	MAIG
R-Se	<i>Gyp ful</i> - Voltor lleonat					
R-Se	<i>Aeg mon</i> - Voltor negre					
R-Sm, Mm	<i>Hie pen</i> - Àguila calçada					
R-Se, He, Mr	<i>Mil mil</i> - Milana reial					
R-Sa, He, Me	<i>Bur oed</i> - Sebel·lí					
R-Sa	<i>Lar mic</i> - Gavina					
R-Sa, He, Me	<i>Col pal</i> - Tudó					
R-Sa	<i>Str dec</i> - Tórtora turca					
R-Sm	<i>Tyt alb</i> - Òliba					
Ra, Ma	<i>Apu apu</i> - Falzia					
R-Sa, He, Me	<i>Upu epo</i> - Puput					
R-Sa, Hm, Mm	<i>Jyn tor</i> - Formiguer					
R-Sa, He, Mm	<i>Fal tin</i> - Xoriguer					
R-Sm	<i>Fal per</i> - Falcó peregrí					
Se	<i>Psy kra</i> - Cotorra de Kramer					

Me	<i>Ori ori</i> - Oriol					
R-Se	<i>Cor rax</i> - Corb					
R-Sm	<i>Cya cae</i> - Ferrerico blau					
R-Sa	<i>Par maj</i> - Ferrerico					
Rm, Ma	<i>Hir rus</i> - Oronella					
R-Sa, Hm	<i>Pty rup</i> - Cabot de roca					
R-Sa	<i>Cet cet</i> - Rossinyol bord					
Mm	<i>Phy sib</i> - Ull de bou siu- lador					
Ma	<i>Phy lus</i> - Ull de bou de passa					
Est no rep.r, Ha, Ma	<i>Phy col</i> - Ull de bou					
R-Sa	<i>Cis jun</i> - Butxaqueta					
R-Sa, Ha, Ma	<i>Syl atr</i> - Busqueret de capell					
Ma	<i>Syl bor</i> - Busqueret gros					
Rm, Mm	<i>Syl çan</i> - Busqueret de garriga					
R-Sa, He, Me	<i>Syl mel</i> - Busqueret capnegre					
R-Sa, He, Me	<i>Reg ign</i> - Reietó					
R-Se, Ha, Ma	<i>Stu vul</i> - Estornell					
R-Sa, Hm, Mm	<i>Tur mer</i> - Mèrlera					
Ha, Ma	<i>Tur phi</i> - Tord					
Ma	<i>Mus str</i> - Menjamos- ques europeu					
Ra	<i>Mus tyr</i> - Menjamos- ques					
R-Sr, Ha, Ma	<i>Eri rub</i> - Ropit					
Ra, Ma	<i>Lus meg</i> - Rossinyol					
Ha, Ma	<i>Pho och</i> - Coa-roja de barraca					
Ma	<i>Pho pho</i> - Coa-roja					
R-Sa	<i>Mon sol</i> - Pàssera					
R-Sa, Hm, Mm	<i>Sax ola</i> - Vitrac					
R-Sa	<i>Pas dom</i> - Gorrió teula- der					

Ha, Ma	<i>Mot alb</i> - Xàtxero blanc					
R-Sa, Ha, Ma	<i>Fri coe</i> - Pinsà					
R-Sa, He, Me	<i>Chl chl</i> - Verderol					
R-Sa	<i>Lox cur</i> - Trencapi-nyons					
R-Sa, He, Me	<i>Car lis</i> - Cadenera					
R-Sa, He, Me	<i>Ser ser</i> - Gafarró					
R-Sm	<i>Emb cir</i> - Sól·lera boscana					
	capturats (26)	13	14	11	14	12
	detectats (44)	29	18	27	26	19
	Total espècies (50)	30	25	29	29	24

*Estatus

R: Reproductor , que cria.

S: Sedentari , present tot l'any.

Est. no r: Estival no reproductor, present a primavera i estiu però no cria.

M: Migrant, present només en migració prenupcial i/o postnupcial.

H: Hivernant, present només a l'hivern.

Quantificació

r : rar 1-10 e: escàs 11-100 m: moderat 101-1000 a: abundant >1000

En nombre absolut de captures, aquestes han estat les 6 espècies més abundants:

Taula 2. Espècies d'aus més abundants capturades a l'àrea d'estudi.

Nom comú	Busqueret capnegre	Ropit	Busqueret de capell	Gorrió teulader	Verderol	Mèrlera
Nº absolut captures	68	67	42	33	22	18

Com que, per diversos motius, per mes no s'han pogut fer per igual totes les jornades d'anellament planificades inicialment, s'han dividit el nombre de captures per jornada que s'ha fet cada mes per eliminar la variació de la variable nº de jornades i així corregir els resultats. És per això que es donen les xifres en promig d'anellaments/controls/captures totals.

S'analitzen amb més detall els resultats del Ropit com a espècie hivernant i migrant, del Busqueret de capell com a espècie sedentària i migrant i del Busqueret capnegre com a espècie sedentària a la zona d'estudi.

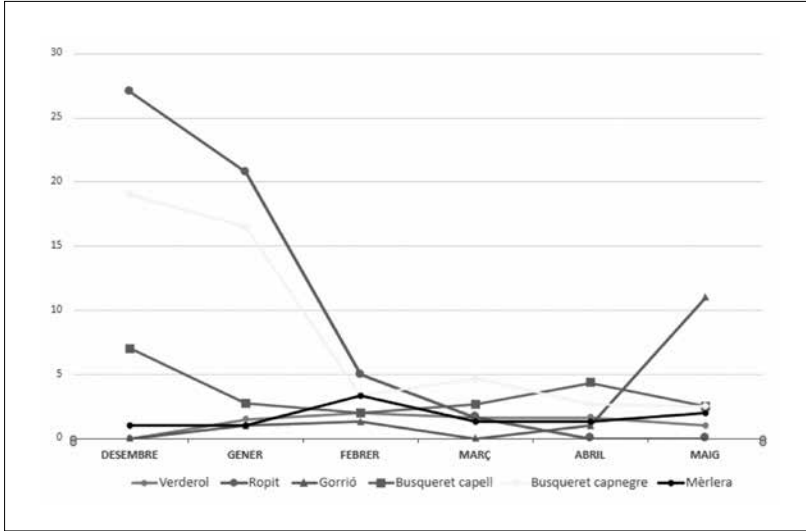

Figura 1. Evolució del promig de les captures totals per mesos de les espècies més abundants.

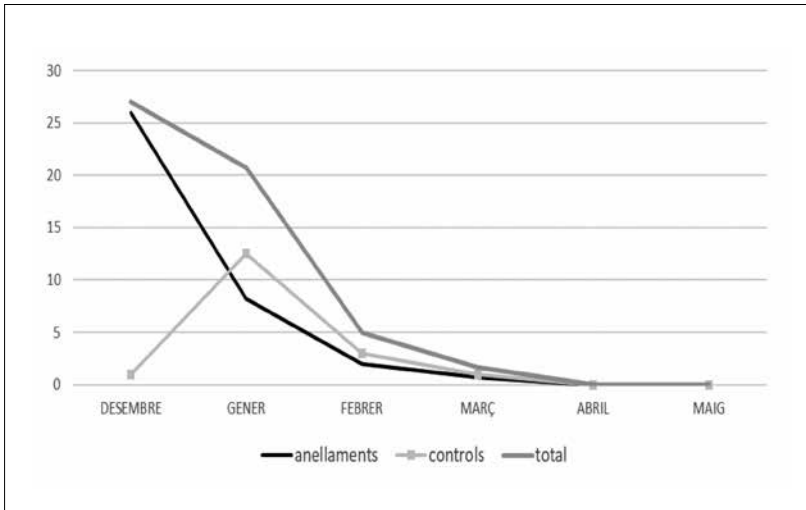

Figura 2. Evolució del promig d'anellaments, controls i captures totals de Ropit.

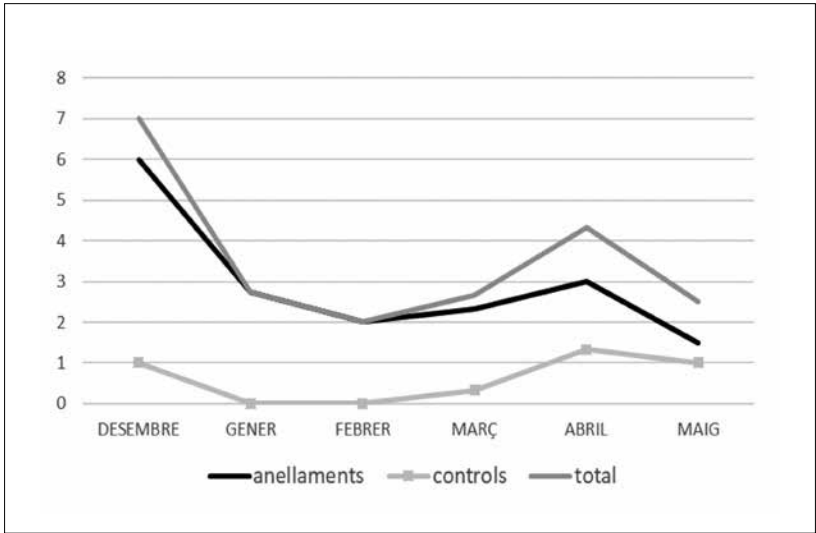

Figura 3. Evolució del promig d'anellaments, controls i captures totals de Busqueret de capell

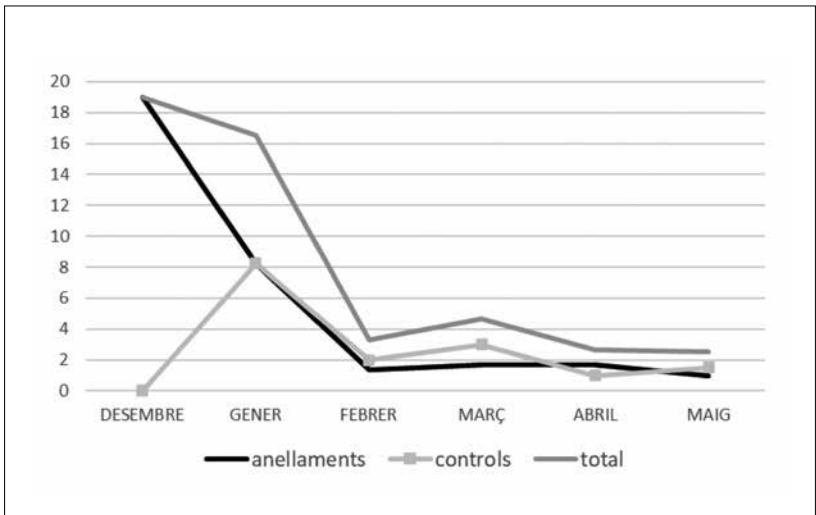

Figura 4. Evolució del promig d'anellaments, controls i captures totals de Busqueret capnegre

6. Discussió

L'anellament científic d'aus a part d'identificar individualment cada ocell per poder ser reconegut si torna a ser controlat, ens permet obtenir unes dades que no serien possibles només amb metodologies d'observació. La captura de l'ocell permet conèixer l'estat físic de l'au, si es troba en o preparant la migració, estat reproductor, prendre dades biomètriques per comparació entre poblacions, etc. Per altra part es veu esbiaixat pel fet que no totes les aus presents en aquella zona són capturades a les xarxes, per tant, a l'hora de determinar la diversitat i riquesa d'un lloc, és interessant complementar una metodologia amb l'altra, com s'ha fet en aquest estudi.

Així, la realització d'EECs a llarg plaça, junt amb jornades d'observació, ens proporciona una informació molt valuosa, ja no només sobre els períodes migratoris, sinó gairebé més interessant, sobre com van canviant les poblacions d'aus més comunes de la zona d'estudi i permet detectar possibles problemes que afecten el medi.

Aquesta prova pilot realitzada a Son Angelats és una fotografia de l'estat i composició de les poblacions en un moment determinat però ens serveix com a punt de partida i/o de comparació amb futurs seguiments que s'hi realitzin utilitzant la mateixa metodologia.

Pel fet de ser un primer tast, en aquest article no s'aprofundirà sobre el detall de totes les dades recopilades de cada ocell, sinó que s'ofereix una valoració dels resultats més generals destacant, això sí, algun fet que no fa més que conduir a més preguntes i voler conèixer més sobre les nostres poblacions d'aus.

Com s'ha comentat al principi ja ens va sorprendre d'entrada la quantitat d'ocells presents a la zona. Possiblement la varietat de vegetació que proporciona bastant aliment junt amb la proximitat a la muntanya i altres zones d'olivar, fa que es puguin detectar també més diversitat d'ocells. L'observació, encara que ajudada amb la utilització de prismàtics per detectar sobretot les aus que sobrevolaven la zona, s'ha fet sempre des del mateix punt on es processaven els ocells per l'anellament, així que, un nombre de 50 espècies diferents d'aus detectades, és molt satisfactori, sobretot si es pensa que s'ha mostrejat només la primera meitat d'un any complet.

A la taula 1 es detallen les espècies d'aus per mesos a partir de gener ja que en la primera i única jornada de desembre no es varen anotar les observacions. L'estatus a Mallorca, segons l'Anuari Ornitològic de les Balears 2019 ens serveix per tenir una referència de la seva abundància i estacionalitat. La coloració del requadre ens indica si han estat només observades/escoltades (1), si han estat capturades (2) o ambdues coses (3). Encara que la major part de les aus es troben a la categoria 1 i 3, quatre espècies han estat detectades només per la captura en els filats, és el cas de petits ocells en pas migratori com el busqueret de garriga, l'ull de bou de passa, l'ull de bou siulador i el menjamosques europeu. Per altra part sobretot la disposició de les xarxes en els llocs seleccionats per la seva instal·lació (llocs on es determina, per les seves pròpies característiques, que poden ser un punt de pas d'aus) fa que les captures es centrin en els ocells que fan un ús intensiu d'aquella zona concreta.

Rapinyaires com els voltors, àguila calçada, milana i xoriguer eren observats en la majoria de jornades sobrevolant la zona o les muntanyes properes. També gairebé durant tots els dies d'anellament es va detectar un sol individu de cotorra de Kramer, espècie exòtica invasora que tenia establert allà el seu territori, sobrevolant a vegades molt baixa la zona d'estudi varies vegades al dia, però sense arribar a caure als filats. Aus d'activitat més nocturna com el sebellí i l'òliba eren detectats pel cant de matinada durant la instal·lació dels filats.

Realment esperàvem que l'espècie amb més nombre de captures totals fos el ropit (taula 2), ja que es tracta d'una au molt abundant arreu durant els mesos d'hivern. El que ens va sorprendre va ser que el busqueret capnegre és trobàs al mateix nivell en nombre de captures. Encara que es tracta també d'una espècie sedentària molt comú, àmpliament distribuïda per tota l'illa i abundant localment, no sol arribar als nivells que arriben els ropits a l'hivern. En breu tornarem sobre aquest tema.

En la figura 1 es mostren els resultats d'aquelles espècies en les quals el gruix de dades ens permet analitzar, si més no de manera preliminar, els canvis (o no) al llarg dels mesos de campanya. Tenir en compte que les dades són de captures totals (primers anellaments + controls).

Aus més típicament sedentàries no pateixen grans variacions. Es veu que el verderol, la mèrlera i el gorrió

es mouen dins uns marges similars. En el cas dels gorrions totes les captures són nous anellaments, és un ocell que un cop ja ha caigut als filats, poques vegades serà reincident, així que quan tots els gorrions usuaris del parc han estat marcats difícilment seran capturats de nou. Per tant, la pujada del mes de maig es deu completament a la utilització del l'àrea d'estudi per part d'un grup nouvingut de gorrions.

Ja en aquesta gràfica general es veu que la tendència tant de ropits com de busquerets capnegre és similar entre desembre i febrer.

Anam a desglossar tres casos concrets: el ropit, el busqueret de capell i el busqueret capnegre.

A modus d'interpretació general de les gràfiques: un nombre alt de nous anellaments i pocs controls indica un alt recanvi/pas d'individus per aquella zona, per tant ens duu a pensar en un període de

migració o dispersió territorial per exemple. Quan baixa el nombre de nous anellaments i els gruix de captures són controls, ens indica poca arribada de nous individus a la zona quedant els que han establert allà el seu territori, ja sigui per reproducció o per hivernada per exemple. D'aquí la importància de no quedar-se al nombre total de captures i desglossar per controls i nous anellaments.

Aquestes dades es veuen reforçades amb altres com l'acumulació de diferents graus de greix que normalment es dona en exemplars que preparen el seu viatge migratori, ja es troben en migració, o en exemplars joves acabats de sortir del niu. També es podria donar en zones on fa molt de fred per poder mantenir el calor corporal. Una altra informació complementària i molt significativa és el desenvolupament de l'estat reproductor. Especialment en femelles, el desenvolupament del que s'anomena placa incubatriu és dona quan ja s'ha començat amb la incubació de l'ou, per tant cria segura. No trobarem per exemple femelles que desenvolupin placa durant el seu viatge migratori. Tampoc seria habitual trobar mascles en migració amb protuberància cloacal desenvolupada.

En el cas del ropit (figura 2), i amb les indicacions generals d'interpretació donades a dalt, es podria dir que la primera jornada d'anellament es va donar quan encara hi havia un bon gruix d'aus hivernants a la zona d'estudi, que hi ha un cert moviment dins el mes de gener però encara moltes aus sense partir. És dins el febrer que es produeix la gran sortida de ropits de Son Angelats, ja que cauen en picat tant anellaments com controls, mantenint-se un lleuger pas d'individus i encara alguns controls (els darrers en partir) fins el 10 de març, últim dia en que es capturen ropits a la zona. La pauta que ens mostra aquesta gràfica és la habitual i que s'ha vist en altres EEC per aquesta espècie.

En el cas del busqueret de capell (figura 3), hem de tenir en compte que en alguns períodes coincideixen a Mallorca tres poblacions d'origen diferent: la població sedentària reproductora, la població d'aus en pas i la població que ve a hivernar a l'illa. Existeixen algunes diferències biomètriques entre poblacions, fins i tot a vegades subtils variacions de coloració entre casos més extrems, però és sobretot l'acumulació de greix en els exemplars en preparació per migrar i el control d'individus durant la primavera, que ens permet discernir entre la població resident i les altres. Un control el mes de desembre (un ocell capturat en una jornada d'octubre de 2017 com a jove de l'any) i cap dins gener i febrer, però sí seguir tenint nous anellaments, ens indiquen un recanvi continu d'aus. Possiblement es tracta del moviment dels individus hivernants. La pujada d'anellaments el mes d'abril i també controls probablement sigui deguda a una mescla de pas de migrants i moviments de sedentaris cap a territoris de cria. Amb tot això també s'ha de tenir en compte que espècies sedentàries poden realitzar moviments a diferents zones relativament properes (que per les seves característiques no es consideren migracions) degut a canvis en la disponibilitat d'aliment. Al maig es comencen a establir els controls i segueixen davallant els nous anellaments, per tant podem pressuposar, junt amb les dades de reproducció que s'estableixen els territoris de cria de la població resident.

I finalment el cas del busqueret capnegre (figura 4). Com s'ha comentat abans, caldria esperar una tendència similar al verderol o a la mèrlera, però ens trobam una tendència molt semblant a la del ropit entre desembre i febrer, un altre petit pic al març i baixada a l'abril degut sobretot al moviment de controls, i estabilització cap el maig. Durant les jornades de camp i a l'espera de veure els resultats ja comentàvem que era impossible que aquella zona de Son Angelats contingués territoris de tants busquerets de capnegre durant la primavera, i això es veu quan les captures baixen a nombres similars als d'altres espècies residents a la zona. Per altra part, també ens crida l'atenció l'acumulació de greix d'índex 2 i 3 en bastants individus sobretot de desembre i gener, fet poc habitual en aquesta espècie.

En converses personals posteriors amb altres anelladors de Menorca que realitzen EECs dins l'hivern, es comentaven els indicis de moviments hivernals dels busquerets capnegre. A l'estatus oficial d'aquesta espècie a Mallorca si que apareix com a hivernant i migrant escàs (taula 1), i també es considera que hi ha pas escàs de migrants per Menorca. Així i tot crida l'atenció que una condició considerada com escassa hagi estat detectada de forma tan evident a Son Angelats.

Un altre fet a títol de dada curiosa i longevitat dels ocells de mida petita. El mes de gener va ser recuperat un exemplar mascle de busqueret capnegre que havia estat anellat el març de 2013 a la mateixa zona com a edat codi Euring 5, és a dir nascut l'any anterior, 2012, per tant un individu que va fer 7 anys la primavera de 2019.

Aquests són els comentaris i impressions generals per aquesta prova pilot d'EEC a Son Angelats, sense haver entrat en dades de proporció de mascles/femelles o joves/adults que també donen una informació molt interessant de l'estat de salut de les poblacions d'aus. Amb tot, dir que, a dia d'avui, són encara moltes les incògnites o les dades que desconeixem sobre moltes de les poblacions d'aus sedentàries de les Balears. Si ens sortim un poc de les espècies més emblemàtiques que compten amb plans de conservació o recuperació, sabem poc sobre la vida de les aus al nostre territori, l'estat de les seves poblacions i com els afecten directament els canvis en el medi natural. Així que confiam poder donar continuïtat a aquest estudi ornitològic a Son Angelats i que serveixi d'estímul per a que altres persones desenvolupin estudis i investigacions en aquest i altres àmbits.

7. Agraïments

Al Museu Balear de Ciències Naturals i a la secció d'ornitologia pel seu suport.

A l'Ajuntament de Sóller pels suport i permisos per realitzar l'estudi dins l'àrea de Son Angelats.

Als alumnes i professors de l'FP bàsica d'Aprofitament Forestal de l'IES Guillem Casanoves per adequar les zones necessàries per la instal·lació de la EEC.

A tots els voluntaris que han participat en la EEC i als assistents a les activitats organitzades i a les JEL d'aquest any tan complicat.

8. Bibliografia

Anuari Ornitològic de les Illes Balears. Volum 34 (2019). Annex II. Estatus de l'avifauna balear. GOB.

GOB 2010. Atlas dels ocells nidificants de Mallorca i Cabrera.

FIOL PARÍS, Cristina. MARTÍNEZ MARTÍN, José Luís. Catàleg ornitològic dels municipis de Sóller i Fornalutx: 1985-2013. En: VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, dies 8 i 9 de novembre de 2013. –Sóller: Ajuntament de Sóller: Ajuntament de Fornalutx, 2014, p.243-254

FIOL PARÍS, Cristina. MARTÍNEZ MARTÍN, José Luís. Recursos per a l'educació ambiental: els espais públics. Una experiència de camp. En: XIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, dies 9 i 10 de novembre de 2018. –Sóller: Ajuntament de Sóller: Ajuntament de Fornalutx, 2019, p.185-192

KAISER, A. 1993. A new multcategory classification of subcutaneous fat deposits of songbirds. *J. Field Ornithol* 64(2): 246-255.

PINILLA, J. (Coord.). 2000. Manual para el anillamiento científico de aves. SEO/BirdLife y DGCN_MIMAM. Madrid.

REBASSA, M. MANCHADO, J. TORRENS, S. & ORIOLA, M.C. 2018. Aus de Mallorca. On i quan observar-les. Aves de Mallorca. Dónde y cuándo observarlas. Edició Birding and Nature Mallorca.

SVENSSON, L. 1996. Guía para la identificación de los Passeriformes Europeos. SEO. Madrid.

SVENSSON, L., MULLARNEY, K., ZETTERSTROM, D., GRANT, P.J. .2003. Guía de Aves. La guía de campo de aves de España y de Europa más completa. Ed. Omega.

Història

El fons arqueològic solleric de Manacor. Les excavacions de cala Bota i de Son Ribot

Jaume Deyà Miró

*Director fundació DAMARC i
Casal de Cultura-Museu de Sóller.*

Resum: Durant els anys 60/70 l'arqueòleg Bartomeu Ensenyat i els seus col·laboradors dugueren a terme un seguit d'intervencions arqueològiques al terme municipal de Manacor. Part del material exhumat es troba dipositat al Museu/Casal de Cultura de Sóller i en algunes col·leccions privades de les quals s'ha tingut accés. Un fet del tot curiós és la forma com han passat inadvertides aquestes dues estacions arqueològiques per la comunitat científica, quan estam parlant de dues necròpolis de gran importància. Aquesta comunicació té com objecte aportar dades i un recull de part del material que fou extret en aquests dos indrets.

Antecedents

Les restes arqueològiques esmentades foren recuperades dintre dels projectes d'excavacions arqueològiques dirigides per B. Ensenyat. Sorprenentment, els dos casos tractats en aquest article mai foren publicats ni donats a conèixer, passant fins a dia d'avui completament inadvertits per la comunitat científica. Bartomeu Ensenyat Estrany entre 1917-1998 fou designat Comissari d'Excavacions Arqueològiques de Balears entre l'any 1951-1956). Pel que s'ha pogut extreure de la documentació, entre els anys 60/70, va intervenir dins l'àrea de Manacor i Sant Llorenç. Probablement aquesta fixació amb aquesta àrea tindria relació amb les excavacions dutes a terme per Mossèn Guillem Pascual Galmés¹ al conjunt talaiòtic de Bellver Ric, on excava en un seguit de talaiots². Ensenyat (1954-55) a la memòria de l'excavació del jaciment del Puig d'en Canals de Sóller cita per primera vegada la necròpolis de Son Ribot, com una necròpolis de referència de l'edat del ferro illenc. D'aquesta intervenció, fins el moment, tan sol es conserven algunes fotografies però cap referència descriptiva. La pròxima menció al jaciment és del Dr. Jaume Coll (1989) on, a la seva tesi doctoral, descriu alguns materials arqueològics dipositats al Museu de Sóller procedents de la col·lecció B. Ensenyat. Degut a la manca de dades es va procedir a entrevistar a certs col·laboradors que participaren a les tasques arqueològiques.

En quan al jaciment de Cala Bota tan sols s'ha pogut recuperar informació de tipus oral.

Abric de Cala Bota

En aquesta cala s'hi concentra un gran nombre de necròpolis que abracen des de l'edat del bronze fins a

¹ Extret d'un estudi mecanoscrit de Bellver Ric redactat pel Sr. Alfonso Puerto.

² Anys després Ensenyat esmenta la troballa d'una plaqueta de plom dintre d'un talaiot de Son Ribot, probablement atribuïble a aquesta intervenció de M. Pascual.

Fig. 1: Abric de cala Bota i material procedent d'aquest dipositat al Museu de Sóller.

conjunt intacte de ceràmiques globulars i algunes amb anses de suspensió. Tot d'una de la troballa avisàrem a B. Ensenyat per a la seva recuperació". Segons el grup, tan sols es va intervenir el punt on es trobaven les ceràmiques deixant intacte la resta del jaciment. Malauradament els rumors de la troballa circularen i actualment l'abric es troba completament regirat.

A partir de l'aixovar exhumat i les restes humanes que s'observen en superfície, sembla apuntar que el conjunt estaria emmarcat entre l'edat del bronze inicial amb perduració. Les restes òssies en superfície indiquen la presència del tractament de part dels difunts amb foc (cremacions). En alguns punts s'intueix un muret que podria haver delimitat l'espai funerari.

Gran part del material ceràmic recuperat als anys 60 es troba dipositat al Museu de Sóller, tot i que algunes peces estan encara en mans privades.

Cova de Son Ribot

Com s'ha mencionat anteriorment, B. Ensenyat era coneixedor d'aquest jaciment ja a mitjans dels anys 50, però no fou fins l'entorn de 1971 que l'equip d'ajudants de Sóller participà en diverses jornades d'excavació a l'indret (Antoni Estades, Guillem Rullan, Antoni i Simó Matheu i Pere Suau, i per altra banda, Pere Estarelles i Bartomeu Punta entre altres). A partir de l'entrevista, part d'ells, coincideixen que no existeix informació prèvia a la seva intervenció, però sí algunes fotografies (Fig. 2.1) recuperades del fons de Bartomeu Ferrà, home de confiança de B. Ensenyat.

Del primer grup es va poder extreure la següent informació, sobretot de l'entrevista a Guillem Rullan:

"Partíem de Sóller amb un Seat 600, carregats amb cànecs i senalles. Quan arribàvem a les cases de la finca de Son Ribot sempre anàvem a veure el pagès, on li regalàvem una botella de conyac del Bar d'en Galíó (Antoni Estades). Feia gràcia perquè no sabia que anàvem a la cova, o es feia el pardal, ja que nosaltres anàvem carregats amb les eines i li dièim que anàvem a fer fotografies... Nosaltres cavàvem per davall una paret que

l'època postalaiòtica. El cas tractat es situa entre la Punta del Bisbe i la cova del Sòtil. Es tracta d'un abric rocós obert al mar on, en temps antics, la cornisa s'enfondrà parcialment seulptant part del propi jaciment. Entre l'any 1968-69 Antoni Estades, Guillem Rullan, Pere Suau, Antoni i Simó Matheu visitaren la finca en motiu de l'amistat amb el propietari (d'origen solleric). Durant l'estada exploraren diverses cavitats de l'àrea, concretament la cova del Sòtil, on Antoni Matheu explica: "*Quan accedirem pel cingle, al mateix caminet que les cabres utilitzaven per transitar, vérem aflorar diverses olles probablement mig desenterrades pels animals, on un cop eliminada la capa d'arena s'hi pogué observar un*

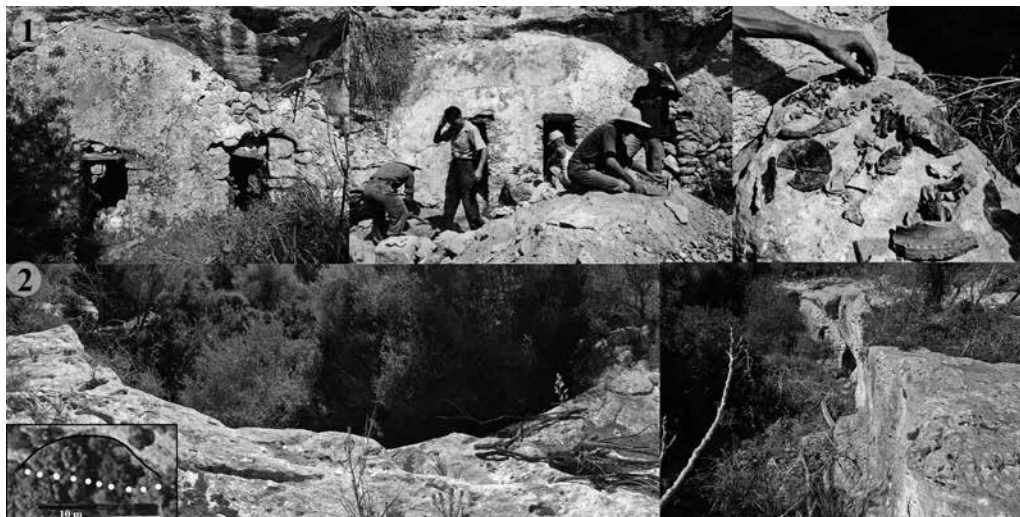

Fig. 2: Vista general de la superfície del jaciment i fotografies B. Ferrà.

tancava un antic corral de porcs al fons del que havia estat una cova molt més gran que degué esfondrar-se. Hi havia tal capa de pedres caigudes que havíem de fer mines per davall de la paret. En Galió era l'especialista, es ficava metres per davall terra i posava troncs als costats per aguantar les parets. Més de dos pics quasi s'hi queda perquè el sostre s'esfondrava. Anàvem a cercar el nivell de carbons i cendres amb calç, on era una cosa mai vista la quantitat de contes, plaquetes de plom, mànecs de tintinnabulum, i altres peces molt rares i inusuals, que apareixien amb poc que remenessis la terra. Mai havíem vist un jaciment igual i en Bartomeu sempre ens deia que era el millor que havia trobat, ja que tots el de Sóller eren ben pobres.

Fig. 3: Detall d'alguns cubicles, restes humanes termo alterades i perforacions/mines de les antigues excavacions.

Després els materials els hi donàvem a Ensenyat per a que els estudiés, i ell ens regalava algunes contes “escarramiades” i algunes que ens guardàvem dins les butxaques, ja que sempre sortíem perdent.

Després de varies expedicions, ho deixàrem córrer. El propietari estava molt cremat, ja que es veu que gent de Sant Llorenç i Manacor hi anaven i feien destrosses, fins al punt que la Guàrdia Civil va intervenir perquè pels mercats del poble havia gent que venia collarets. Durant anys sentírem rumors de coneguts que encara hi havia gent que hi anava d'amagat.”

La incredibilitat ve quan un jaciment d'aquestes característiques ha pogut passar completament desapercebut científicament parlant, fins el punt que fou

catalogat per primera vegada a l'any 1997 amb el Codi 26-14 atribuïnt-se a un abric amb ocupació d'època romana-islàmica i de funció indeterminada.

En motiu d'això es va decidir, en primer lloc, entrevistar i consultar tot el material arqueològic que es troba al fons del Museu i en mans privades (malauradament no fou possible amb la seva totalitat) i, posteriorment, localitzar el jaciment per a visitar-lo.

Els treballs de prospecció es dugueren a terme a l'any 2017, a partir de les informacions rebudes per Antoni Matheu. Un cop ubicada es va poder relacionar l'indret amb la fitxa del catàleg patrimonial anteriorment esmentada. Recentment l'espeleòleg Jose Antonio Encinas, en una ampliació del 2020 del seu *Corpus Cavernario Mayoricense*, publica la primera planta de la cavitat (Fig.5). En el mateix any Javier Aramburu també l'inclou al seu inventari de cavitats de Manacor (Aramburu 2020).

El jaciment consisteix en un gran esfondrament del terreny delimitat pel que foren els laterals de la cavitat (Fig.2.2). El que degué ser la zona més profunda de la cambra principal encara conserva part de la cova i coberta original, clarament retocada, formant varis cubicles que foren reutilitzats com espais d'establació, tan de porcs com d'ovicàprids. En certs punts del que fou la superfície original del jaciment s'observen encara les restes de les "excavacions" realitzades i de les galeries "mines" (Fig.3.5). Gràcies als "forats" (Fig.3.4). s'evidencia un tall estratigràfic d'uns 2 metres de potència, en alguns punts, caracteritzat per una capa composta per pedres de tota mida atribuïbles al col·lapse. Sota aquest, apareixen els nivells funeraris de calç i carbons. Aproximadament el jaciment tindria una planta d'uns 90-100 m², amb uns 30 metres d'amplària i 15 m de profunditat. Tipològicament és similar a la cova Monja de Sencelles. A partir de l'observació dels cubicles (Fig.3.1-2) preservats es podria aventurar que dintre l'espai s'hi trobarien pilars de sustentació de la coberta.

L'aixovar exhumat³ (Fig.3), del qual parcialment s'ha tingut accés, és característic de la fase final de la cultura postaloiòtica, on destaquen:

- Conjunt de mànecs de *tintinnabulum* de bronze (10 exemplars). Fig.4.1
- Campanetes de secció quadrada (4 exemples) i circular (2 exemples) de bronze. Fig.4.2
- Colometa de bronze. Fig.4.3
- Discs de *tintinnabulum* de bronze (11 exemplars) on dos d'ells es troben decorats amb cercles concèntrics. Fig.4.4
- Falcata i punyalet de ferro. Fig.4.4 i 8.
- Pectorals de plom (4 exemplars). Fig.4.6
- Segell de pasta vítria (no es conserva l'anell original). Fig.4.7
- Collars de pasta vítria (6 exemplars). Fig.4.9 i 12
- Penjoll de pasta vítria (capet púnic). Fig.4.10
- Penjoll labris de bronze. Fig.4.11

³ Antoni Estades, abans de la seva mort en fer entrega de material arqueològic procedent de dita cavitat, el qual fou entregat al Museu de Manacor per a la seva preservació.

- Amulet fàl·lic d'os. Fig.4.13
- Coll d'ungüentari de pasta vítria. Fig.4.14
- Fragment de placa de ferro decorada amb motius decoratius indeterminats. Fig.4.18
- Espiral de ferro (6 exemplars). Fig.4.15
- Plaquetes de plom. Més de 50 exemplars i de diferents tipologies. (Deyà 2020a/b) Fig.4.16
- Taps d'ós, alguns amb perforació de secció circular i quadrada (9 exemplars). Fig.4.17
- Pecetes de plom, algunes encara encastades. Fig.4.19

Aquest breu article té com a objecte donar a conèixer el valor arqueològic d'aquests dos jaciments i les restes materials recuperades en ells. Malauradament la informació cabdal d'aquests assentaments s'ha perdut per a sempre.

Agrair a Onofre Pascual i la seva família per la seva ajuda en els treballs de recerca de camp.

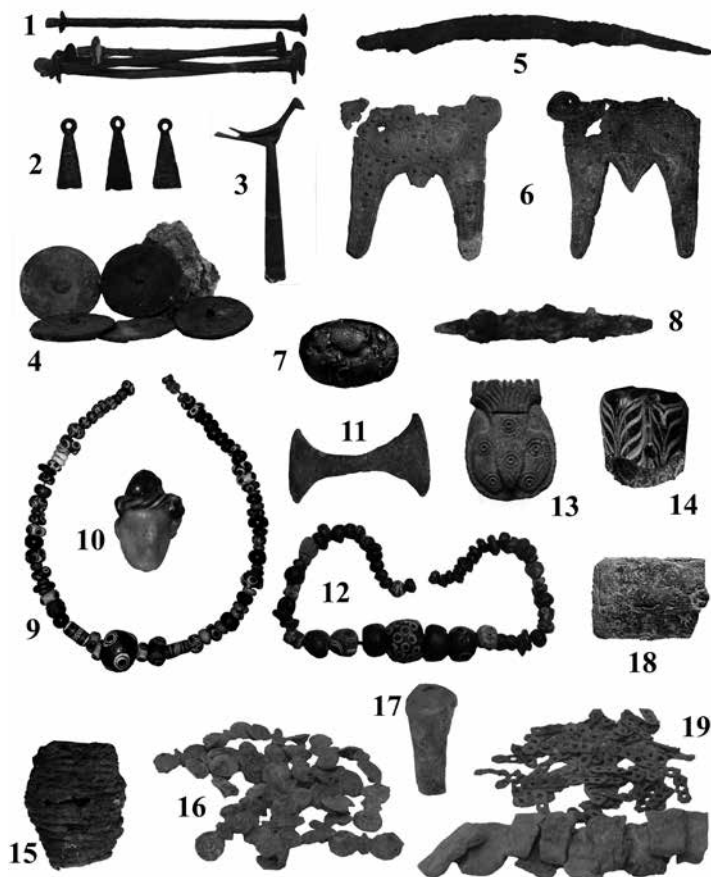

Fig.4: Mostra de part del material arqueològic del qual s'ha tingut accés.

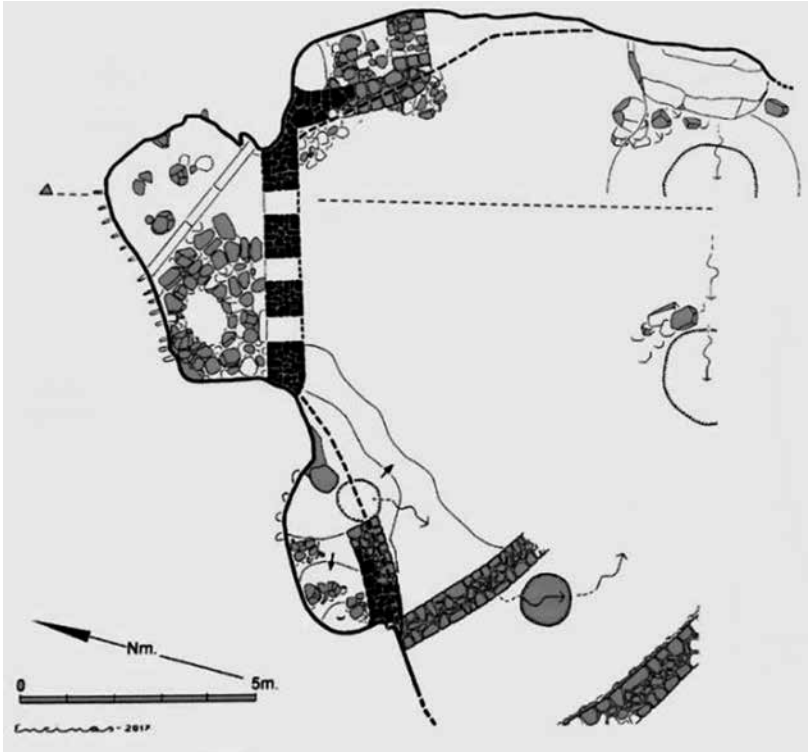

Fig.5: Planta segons J. Encinas 2020.

Bibliografia

Aramburu, J. 2020. Inventario arqueològica de Mallorca Cuevas. Manacor. https://www.academia.edu/43705961/INVENTARIO_ARQUEOL%C3%93GICO_DE_MALLORCA_CUEVAS_MANACOR

Encinas, J.A. 2020. Actualización del Corpus Cavernario Mayoricense. <http://ccmallorca.net/informes.html>

Ensenyat, B. 1954-55. «Sóller (Mallorca). El Puig den Canals». *Noticiario Arqueológico Hispánico*, III-IV: 37-50.

Coll, C. 1989. *La evolución del ritual funerario en la cultura talayótica*. Tesis doctoral. Universitat de les Illes Balears. Palma de Mallorca.

Deyà, J. 2020a: “Relació i dispersió de les plaquetes de plom mallorquines del postalaiòtic”. En J. Hernández-Gasch, M. J. Rivas, y M. Rivas (eds.): *VIII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears. Alcúdia, Mallorca 11, 12 i 13 d'octubre de 2018*. Consell Insular de Mallorca, Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears: 213-222.

Deyà, J. 2020b: “Exemples nous de plaquetes de plom mallorquines d'època postalaiòtica”. En J. Hernández-Gasch, M. J. Rivas, y M. Rivas (eds.): *VIII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears. Alcúdia*,

Mallorca 11, 12 i 13 d'octubre de 2018. Consell Insular de Mallorca, Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears: 223-230.

Deyà, J. Alcover, J. 1997. "La colección de arqueología del Casal de Cultura de Sóller". *Boletín del Museo Arqueológico Nacional, N° Extra 35*, (Ejemplar dedicado a: 150 años de museos arqueológicos en España): 685-692.

Altres fonts:

Catàleg patrimonial de Consell Insular de Mallorca i de Manacor.

Estudi del jaciment de Can Ribera

Guillem Celià Dasí

Fig.1: Mapa dels jaciments que pertanyen al Ferro Talaïòtic a la Vall de Sóller (Coll Conesa, p. 185).

Resum: L'objecte d'estudi d'aquest treball és el jaciment arqueològic de Can Ribera (Biniaraix), anomenat per la historiografia SO13. Primer de tot se farà una petita introducció per a ubicar a on se troba exactament. Ja a partir d'aquí ens enfocarem en l'estudiar-lo, descrivint el seu conjunt, amb els materials que s'han trobat, a més de la seva funció i el perímetre de delimitació.

1. Ubicació

El jaciment de Can Ribera se troba situat a Biniaraix, a la part sud-est de la vall, tal com poder veure en el mapa, en el qual apareix amb la denominació SO13.

Per a visitar el jaciment hem d'entrar per la possessió de Can Ribera, que és una propietat particular, i s'ha de prendre per un camí que condueix a les diferents marjades que hi ha dins l'olivar i va pujant en direcció al Barranc de Biniaraix. El camí, ben conservat, és transitable a peu o sobre una bística. Si es transita a peu, el jaciment es troba a uns 15 minuts a pas normal al costat d'un revolt i no se distingeix des del camí degut a la gran vegetació que hi ha al seu entorn, formada per oliveres, pins i garrovers.

Fotografia 1: El jaciment es troba situat just darrera els arbres que apareixen a l'esquerra de la fotografia. El camí que condueix al jaciment es distingeix a la part superior dreta de la fotografia pel marge que el delimita. Molt a prop del jaciment, aproximadament a uns 500 metres a distància lineal, s'hi troben dos recursos hídrics, el Torrent de l'Ofre i la Font des Verger.

2. Perímetre de delimitació

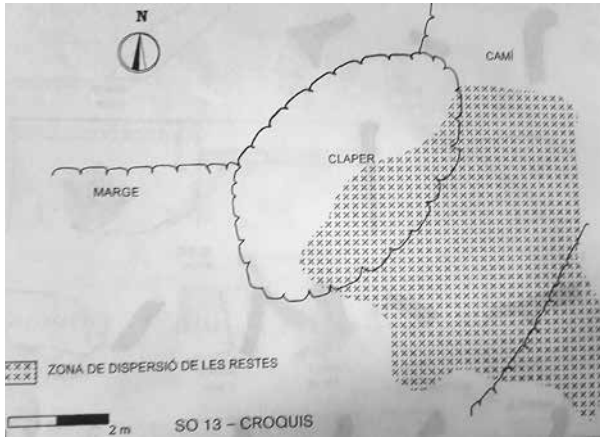

Fig.2: Croquis del jaciment SO13, publicat en el volum 1 de la Història de Sóller (Coll Conesa, p. 518)

Jaume Coll va elaborar un croquis del jaciment de Can Ribera i ho va publicar en el 2006, en el volum 1 de la Història de Sóller. El jaciment no ha estat estudiat posteriorment. Els marges dels seus costats no són de construcció recent, però relativament moderns, dels segles XVIII ó XIX, i aprofitaren una part de les pedres de la base del possible talaiot. Durant el Ferro Talaiòtic, el possible talaiot emergia per sobre dels terrenys que l'envolten, tenint com a base les pedres que hi ha baix el claper, com a mínim a 3 metres sobre el sòl. En la part sud el terreny torna a ascendir, en direcció a les muntanyes de la Serra.

3. Descripció del conjunt

Fotografia 2: estat actual del jaciment vist des del sud. Les seves mides es poden apreciar tenint en compte la persona que apareix a la dreta. Es distingeixen les pedres a l'interior del claper, així com les grans roques que el delimiten, de més de 80 cm de longitud.

Fotografia 3: Imatge del jaciment vist des del nord - est. Part del jaciment està integrat en un marge de construcció més moderna i que aprofità per a la seva construcció pedres del jaciment. En tot cas, les pedres del marge, des de la dreta fins el punt de canvi de direcció en el centre, no foren canviades de posició.

Hi ha indicis que fan pensar que en el jaciment SO13 hi havia un talaiot. Per una banda, la forma d'encaixar les pedres de la base unes amb les altres, en sec, i per altra la forma que té el claper, el·líptica (Guerrero Ayuso, p.38) amb uns diàmetres de 4x8 metres. Al costat del claper hi ha uns marges que delimiten la marjada. Destaquen sobretot els costats de la zona central, format per pedres. A l'interior d'aquesta delimitació s'hi troben pedres de diverses mides: les més petites són tan grans com un puny i les més grans d'uns 25 centímetres de diàmetre.

Actualment, les roques de la part nord que delimitaven el talaiot formen part d'un marge construït en èpoques recents i que té aproximadament 3 metres d'alçada. Si s'observa la fotografia 3, la roca ubicada

en el marge i que està rodejada de falgueres estava situada a l'extrem del talaiot. Seguint amb la mateixa fotografia, les roques de la part inferior de la fotografien (les que formen una corba en la marjada) formen part de l'afegit modern per a construir el marge.

4. Anàlisi funcional i tipològic

Les roques que formen els murs i delimiten el claper són de grans dimensions (algunes d'elles de més de 80 cm de longitud en la part visible) i es troben molt ben encaixonades unes amb respectes a les altres, amb la clara intenció de donar consistència i solidesa. En l'època de construcció del talaiot, els marges actuals dels costats no existien i la construcció estava a una alçada de varis metres amb respecte al terreny que l'envolta.

Ara bé, a pocs metres del claper la pendent continua pujant en direcció sud, cap al Barranc de Biniaraix, així que la posició és de difícil defensa si fos atacada per la part de la pendent superior. És evident de que no és una bona posició defensiva i possiblement el talaiot va ser erigit, principalment, com a signe de prestigi de la comunitat que allà habitava. Malauradament, no queden indicis de com era la part superior de l'estructura, de manera que no és possible conèixer de quin tipus de talaiot circular estem parlant (Rosselló Bordoy, Taula I, darrera pàgina del llibre, sense numeració) i això impossibilita tampoc donar consistència a cap hipòtesi sobre la capacitat defensiva de l'estructura. Per altra banda, en ell s'ha trobat varis materials arqueològics, principalment àmfores i vasos, cosa que fa pensar en que es podria fer servir com a habitatge i lloc cerimonial. No s'han trobat restes humanes, així que es descarta que s'hagi pogut fer servir l'estructura per funcionalitats funeràries.

Tot i que el jaciment es troba a poca distància de fonts i torrents, hi ha uns detalls que criden l'atenció i que fan que sigui necessari un estudi posterior més detallat per a obtenir conclusions. En primer lloc, l'orografia i la qualitat de la terra, molt dura, no la fa adequada per a l'agricultura intensiva. Ara bé, hi ha molt poca informació sobre ramaderia, ni en aquest jaciment ni en cap altre indret de la Vall de Sóller en aquests períodes, al contrari que en altres zones de la nostra illa. Tot i això, la lògica aniria en la direcció d'apuntar cap a la ramaderia com a la font de subsistència d'aquesta comunitat (Coll Conesa, p. 208).

Així les coses, és que el possible talaiot, més que tenir una utilitat de defensa, serviria com a habitatge i com a element cerimonial per a destacar el prestigi de la comunitat que habitava aquella zona (Pons i Homar, pàg. 67), hipòtesi que vindria reforçada pel fet de que el possible talaiot seria molt visible des d'altres nuclis habitats durant el període talaiòtic en la Vall de Sóller, en concret Sa Vinyassa i S'Olivar des Fenàs. Tampoc és possible trobar un indicatiu de la mida de la població d'aquest jaciment. L'estudi de referència relatiu a la demografia en el Talaiòtic Ferro és que el va fer Rosselló Bordoy (Rosselló Bordoy, p. 139), però les xifres que publica no podrien ser aplicables a la Vall de Sóller (Coll Conesa, p. 212-214).

5. Materials

En el jaciment s'han trobat 43 fragments de ceràmica de diferents èpoques que van des del Bronze Pretalaiòtic al Romà Republicà (Jaume Coll, p. 365-367). Majoritàriament s'han trobat fragments de vasos, però també d'àmfores i de gerres. Del Bronze Pretalaiòtic es data un fragment de vas datat entre el 1600 al 1500 a.C. i del Bronze Talaiòtic dos fragments de vasos, datats ambdós entre el 1100 i el 800 a.C.

Del Ferro Talaiòtic és l'època que s'han trobat un gran nombre de fragments: vint fragments de vasos, deu fragments d'àmfora i un fragment d'una gerra. Aquesta gran varietat de materials s'han datat majoritàriament entre el 400 i el 150 a.C. I finalment, en el Romà Republicà figuren nou fragments d'àmfora.

A partir del llistat dels materials que va recollir en Jaume Coll, ens permet deduir que la gran diversitat de material indica que el jaciment va ser ocupat pràcticament sense interrupció des del 1600 aC (Jaume Coll, p. 137). Això seria degut, per una banda, a la seva privilegiada situació, ja que per la seva alçada domina l'entrada al Barranc de Biniaraix, que és la via que comunica la Vall de Sóller amb el Pla de Mallorca. I per altra banda seria degut a que es troba a poca distància de fonts i torrents i en la zona es troben diverses coves que poden fer servir com a habitatge i com a refugi del ramat.

6. Visibilitat des del jaciment

El jaciment sofrí danys en una època indeterminada, possiblement fa segles, quan s'aprofitaren una gran part de les pedres que s'integraven en l'estructura del talaiot per a ser emprades per a construir marges. El propietari de la possessió informà que des de que el jaciment va ser estudiat, cosa que succeí fa més de 35 anys, en un treball que no ha estat publicat (Coll Conesa, p. 365), ningú ha tocat res i que, fins i tot en les dècades anteriors i posteriors és segur que no es va fer ús de cap de les pedres per a construir marges.

Per aquests motius, part de la base del talaiot es conserva perfectament i, tenint en compte que les visites al jaciment són pràcticament nul·les, no hi ha cap tipus de problemes que puguin causar les visites ocasionals.

Fotografia 4: Aquesta imatge està presa a uns 40 metres cap a l'est del jaciment i en direcció al nord-est, que és una zona que té un gran camp de visibilitat i és pot veure part de la Vall de Sóller. La muntanya que s'observa al fons de la fotografia, a la dreta, és Muleta, distant 4,5 Km en línia recta.

Les ovelles i cabres que abunden per la zona tampoc provoquen cap tipus de moviment. El problema que afecta a la conservació del conjunt és que la vegetació creix molt aviat, donada l'abundància d'aigua i humitat, i lleva visibilitat al conjunt, fins a deixar-lo pràcticament ocult. Ara bé, en els períodes en el qual va ser habitat, no just era visible des de Sa Vinyassa i s'Olivar des Fenàs, sinó que des d'ell era possible observar altres jaciments de la Vall de Sóller, fins i tot el de Muleta. Altres jaciments importants, els de Sa Roca Llotja i Puig de Canals, no serien visibles perquè quedarien tapats per obstacles naturals, tal com es pot veure per la instantània que es mostra a continuació.

7. Conclusions

És important el fet de que el jaciment de Can Ribera és un dels pocs indrets a la Vall de Sóller en el que s'han trobat evidències d'establiment humà que poden ser datades en el Bronze Pretalaiòtic. Tot i que Jaume Coll en el volum 1 de la Història de Sóller cataloga, comenta i publica croquis i fotografia del jaciment, i malgrat de la quantitat de fragments que s'han trobat, no s'ha publicat cap estudi fins a data d'avui. Desafortunadament, els marges que es construïren al costat del jaciment, que aprofitaren les seves parets per a que s'integressin en el marge, ha fet que no es pugui distingir clarament la forma primitiva de l'edificació. Per tot això, seria convenient un estudi en profunditat del jaciment per a conèixer la seva extensió.

Agraïments

Voldria agrair principalment a Jaume Coll per haver-me facilitat el llistat de materials que s'han trobat en el jaciment i per autoritzar-me publicar imatges extretes de la seva obra, *Història de Sóller*, en concret el croquis de SO13 i el mapa de jaciments que pertanyen al Ferro Talaiòtic a la Vall de Sóller. També voldria agrair al propietari de Can Ribera per autoritzar-me visitar el jaciment. Sense el seu permís no hagués estat possible haver elaborat l'estudi del talaiot.

Bibliografia

Coll Conesa, Jaume. *Història de Sóller, de la prehistòria a l'època musulmana*. Muro, 2006. Fascicles setmanals que es distribuïen de forma conjunta amb el Setmanari Sóller.

Guerrero Ayuso, Víctor. *Arquitectura y poder en la prehistòria de Mallorca*. Palma: El Tall Editorial, 1999.

Pons i Homar, Gabriel. *Anàlisi espacial del poblament Pretalaiòtic final I al Talaiòtic I de Mallorca*. Palma: Col·lecció La Deixa, 2. Monografies del patrimoni històric, 1999.

Rosselló Bordoy, Guillermo. *La cultura talayòtica en Mallorca*. Palma: Edicions Cort, 1973.

Patrimoni

Les particularitats de la casa popular de la vall de Sóller en el segle XIX

Antoni Quetglas Cifre

Resum: La comunicació que presentam té per objectiu intentar explicar l'evolució estilística de les cases de Sóller durant el segle XIX, que propiciaren la transformació d'una arquitectura tradicional a una més lligada als canons de la societat burgesa. Així com també intentarem esbossar els factors socials, culturals i econòmics que marcaren el canvi o manteniment en aquesta l'arquitectura local; sempre tenint en compte les moltes variacions internes i externes que es poden trobar i per tant, centrant-nos solament en les característiques bàsiques i comunes dels habitatges sollerics.

1. Introducció

Per començar hem de dir que l'objectiu de la conferència d'avui és intentar explicar l'evolució estilística de les cases de Sóller durant el segle XIX i els factors socials, culturals i econòmics que marcaren el canvi o manteniment en l'arquitectura local; sempre tenint en compte les moltes variacions internes i externes que es poden trobar i per tant, centrant-nos solament en les característiques bàsiques i comunes dels habitatges sollerics.

Quan parlem d'arquitectura popular ens referim a les construccions de les classes populars, realitzada pels propis usuaris o per artesans locals amb escassa instrucció. Aquestes estan destinades a albergar tant l'allotjament com el treball. Es tracta doncs d'habitatges funcionals que s'adeqüen sempre a la finalitat prevista i als materials de construcció de què hom disposa en el lloc, el que garantia un estalvi de treball i materials. També implica la utilització de tècniques senzilles i immemorials, transmeses de generació en generació mitjançant la tradició oral i l'aprenentatge empíric.

En aquest estudi ens centrarem solament en les cases urbanes, és a dir, les que es trobaven dins la població del casc antic de Sóller, i no entrarem en analitzar la tipologia de les cases pageses, si bé no es pot establir pràcticament cap separació cultural i tipològica entre elles, ja que en ambdues s'utilitzaven les mateixes tècniques constructives i estilístiques, a més es pot dir que en el procés de creixement urbanístic sollerí moltes cases pageses quedaren integrades dins el casc urbà.

D'aquestes cases urbanes en podem diferenciar dos tipus: les cases de les classes altes -bàsicament les conegudes com a "posades"-, és a dir la casa dins la vila dels senyors de les possessions de muntanya i les de les classes mitjanes i baixes, pròpies dels artesans i pagesos i que eren les més nombroses.

Tampoc prestarem gaire atenció als grans casals i palauets modernistes que es construïren a finals del XIX i principis del XX i que eren el reflex de l'enriquiment de determinades famílies a Amèrica i França. Sinó que ens centrarem de les cases, del que podríem definir com a burgesia de classe mitja, que esdevingueren de l'enderrocament de les antigues construccions populars o que s'aixecaren entorn als eixamplaments del Celler, el Noguerar, Can Baltasar i el carrer de la Mar.

Ja entrant en matèria, podem dir que tenim poques dades o descripcions de com eren les cases de Sóller en el segle XIX. Així que per saber com eren aquestes construccions ens hem de basar sobretot en tres fonts:

1. L'estudi visual i arquitectònic de les cases, cercant els elements tradicionals que s'han mantingut en elles, segons les dades que disposam.
2. La cerca de paral·lelismes externs d'altres localitats properes o que han estat més estudiades.
3. Bibliografia referent al tema. Si bé fins ara no hi havia cap llibre o document referent exclusivament a Sóller, això ha canviat després de la tasca de digitalització de l'arxiu de Mn. Josep Rullan i Mir, duta a terme per l'Arxiu Municipal fa uns anys. En aquest fons vàrem poder descobrir un manuscrit inèdit de Mn. Rullan, datat entre 1904 i 1906, on aquest feia una descripció de la societat, l'economia i la cultura de la seva època i els canvis que s'havien anat produint a Sóller des del seu naixement a principis del segle XX.¹ En dit manuscrit -del qual en aquests darrers anys Joan Carles Simó ha fet algunes comunicacions a les Jornades d'Estudis Locals- es descriu com eren les cases de Sóller durant la infantesa de l'autor -el decenni de 1830-1840- i alguns dels canvis que s'havien donat dins les llars de la nostra Vall en les dècades posteriors. Per tant, les dades donades per Mn. Rullan són el punt de partida d'aquest article i amb aquestes intentarem, juntament amb altres, explicar com eren les cases del vuit-cents i com anaren evolucionant fins a donar a Sóller l'aspecte actual.

També tenim algunes referències, escasses, fetes per alguns viatgers que passaren per la Vall durant el segle XIX.

Aquests documents combinats amb algunes publicacions generalistes, la majoria de les quals tracten poc les característiques constructives de la Serra, ens serveixen per crear paral·lelismes i connexions.

2. Els materials utilitzats

Pel que fa als materials se seguia el principi d'utilitat, per tant s'usaven principalment materials locals i propers, que tenien un cost més assequible per a la construcció. Els principals materials per a la construcció eren:

2.1. Pedra: pedra blava, pedra vermella i marès

La majoria de cases solleriques estaven fetes de pedra calcària. La pedra s'utilitzava principalment per fer les parets així com també pels trespols.

A la nostra Vall en podríem trobar principalment de dos tipus:²

- La pedra blava, que agafa un color grisenc amb el temps, i s'utilitzava sobretot per folrar les façanes, per fer els llindars i els brancals dels portals o per fer les cantoneres de les cases. Aquest tipus de pedra es treia principalment de les pedreres de Muleta, Es Través, Sa Torre i Can Bessó.
- La pedra vermella, menys comuna i utilitzada sobretot per ornamentar. Aquesta es treia directament de les roques que afloraven del terra o de penyals caiguts. La millor pedra d'aquest tipus procedeix de les zones del Teix, Cas Don, Sa Coma i Sa Capelleta.

1 AMS. Fons Mn. Josep Rullan i Mir. Manuscrits. Miscel·lània.1904-1906. Còpia digitalitzada

2 PÉREZ, Plàcid / PUIGSERVER, Gregori: "Pedra blava i pedra vermella, obrada pels talls de picapedres", a DIVERSOS AUTORS: *A tota veu. Quinze anys de Veu de Sóller*, Sóller, Associació Cultural Veu de Sóller, 2004, pàg. 129-131

També s'utilitzava el marès, més barat i que es treia de petits afloraments situats a la zona propera de la costa sollerica com Es Marès –al vessant nord del turó de Santa Catalina-, Sa Taleca –dins Sa Costera–, o Es Corral –entre la torre de Lluç i Punta Beca-. Però aquest era de mala qualitat i es solia trobar a les construccions de famílies més modestes. Un altre material utilitzat era el tur, una pedra calcària que procedeix per deposició calcària damunt restes orgàniques propiciada per l'aigua i que es troba als torrents i salts d'aigua.³

En algunes ocasions, les façanes presenten decoracions geomètriques, sobretot al voltant de les finestres, realitzades mitjançant incrustacions de petites pedres o bales de la mar entre les juntes.

Respecte a l'ofici de constructor sembla que no hi havia gaire especialització. Els mestres tenien els seus aprenents o manobres i també treballaven amb els anomenats adobadors de pedra, que es dedicaven exclusivament a adobar i preparar les pedres que utilitzaven per fer les obres.

2.2. Fusta

La fusta era un dels altres materials utilitzats per la construcció, ja que era indispensable per l'elaboració de les embigades, d'elements de contrafort o de llindars de portes i finestres, així com també per fer els elements de tancament (portes, finestres, portellons, etc.).

Fins que a mitjans del XIX no es començà a popularitzar i importar la fusta coneguda com a “tortosi”⁴ i, poc després el conegut com Nord Vell,⁵ tots els treballs de fusteria es feien d'arbres produïts a dins Sóller. S'utilitzaven diferents tipus d'arbres com alzines, ullastres, polls, pins vers, pins marítims o ordinaris, noguers, cirerers, moreres i altres arbres de menor consideració. Aquests arbres solien provenir de les diferents finques de muntanya i eren baixats a la població mitjançant els anomenats camins de “metro”.

2.3. Les mescles i els materials per referir i aïllar

Les pedres de les façanes se solien col·locar en verd, és a dir, unides amb argamassa feta amb calç i terra d'obrar o arena,⁶ i sense referir. Aquest sistema de morter era molt eficaç pel que fa a la climatització, ja que el fang eixut actuava com aïllant alhora que era bastant assequible econòmicament. A l'interior, les parets es referien principalment amb calç o les més riques amb guix.

No tota la terra servia per fer aquestes mescles, la millor s'obtenia de la zona de Sa Vinyassa.⁷

Pel que fa a la calç, aquesta provenia dels forns de calç que hi havia escampats per moltes de les finques de muntanya, principalment prop de les zones boscoses.

El guix s'extreia principalment de la zona coneguda com Es Guix al paratge de Castelló.

Pels sostres, s'utilitzaven canyes per impermeabilitzar. Eren les anomenades canyissades, que no era més que una solera damunt l'embigada de la teulada, amb canyes lligades cobertes d'una mescla de terra i calç o simplement de fang.⁸

3 Ibidem

4 Aquest tipus de fusta es coneguda com “fusta de melis” i correspon a tipus de fustes que provenen de diverses espècies de pins que creixen a Europa, Euràsia i Amèrica. El port de Tortosa, a Catalunya, es va convertir en el segle XIX en el centre de reunió i distribució d'aquest tipus de fusta, d'aquí el lligam del nom i com es coneixia a Mallorca.

5 Fusta que es va fer molt popular a Mallorca en el segle XIX i que provenia d'Amèrica del Nord. Popularment coneguda com fusta de “Charlstron”, malformació morfològica del lloc d'origen d'aquest tipus de fusta, el port de Charleston als EUA.

6 Escriu Mn. Rullan que la mescla eren «tres senalles de terra per dues de calç».

7 PÉREZ / PUIGSERVER: “Pedra blava i pedra vermella... a.c.

8 BALLESTER JULIÀ, Miquel: Habitatges tradicionals. Característiques arquitectòniques, tipològiques i constructives dels habitatges en sòl rústic a Mallorca.

2.4. Teules i rajoles

Les cobertes exteriors de les cases es feien amb teula àrab, de terra cuita, corbada i formant una canal un poc més ampla d'un cap que de l'altre. Aquestes es posaven en línia escalonades unes amb les altres.

A Sóller al llarg del segle XIX hi va haver 2 teuleres, la de Vicens Arbona de Can Cuera i la de la família Castañer. Es tractava de negocis de tipus artesanal i familiar.

D'altra banda cal destacar la fàbrica de rajoles i lloses *La Confianza* que va muntar Joan Rullan –*Domingo*–, durant els primers anys de la dècada de 1870 al carrer del cementiri. Aquesta, que va destacar per l'elaboració de rajoles decoratives, es va desenvolupar en les dècades posteriors.⁹

3. Evolució de l'entorn urbà i les cases solleriques al s. XIX

Podem distingir tres períodes pel que fa a l'arquitectura popular de Sóller en el segle XIX:

3.1. El manteniment de l'arquitectura tradicional: de 1800 a 1850

Entre finals del segle XVIII i principis del segle XIX, Sóller va viure una època de canvis estructurals que varen provocar profundes transformacions socioeconòmiques i culturals. En aquest període es va donar la desaparició de l'Antic Règim i la introducció del liberalisme polític i econòmic. L'economia va gaudir d'un període de creixement gràcies al conreu i exportació dels cítrics i la transformació del sistema productiu dels teixits;¹⁰ això va provocar un remarcable increment demogràfic ja que es va passar dels 5.700 habitants de 1820 als 8.800 de 1830.¹¹

Centrant-nos en les cases urbanes, aquestes lògicament estaven determinades i condicionades pel propi parcel·lat urbanístic, on predominaven els solars estrets i llargs i que tenien el seu origen en l'Edat Mitja. La conquesta catalana va suposar una nova disposició de l'espai, trencant l'anterior de tipus andalusí.¹² La necessitat de repartir terres entre els colons repobladors va donar lloc a parcel·les regulars però molt subdividides, caracteritzades per tenir entre 4 i 6 metres d'amplària i relativament poca fondària, amb un jardí o un hort al fons.¹³

També s'ha de tenir en compte que aquestes cases se solien construir entre mitjaneres, és a dir que no tenien façanes laterals i que molt sovint es suportaven unes a les altres.

Aquests fets varen provocar que els edificis urbans fossin més estrets i alts, amb major profunditat, diverses crugies o aiguavessos –quedant les centrals fosques i mal ventilades- i que presentaven les dependències annexes a la part posterior, al corral o hort.

Palma : Universitat de les Illes Balears, 2014, pàg. 134.

9 COLL CONESA, Jaume / PUIGSERVER ARBONA, Gregori: "La Constància. Una fàbrica de rajola valenciana a Sóller (Mallorca) (1874-1898)", a *II Jornades d'Estudis Locals de Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2008.

10 QUETGLAS CIFRE, Antoni / PÉREZ PASTOR, Plàcid: *La producció de teixits a Sóller. De la manufactura a la indústria mecànica (s. XIV-XX)*, Sóller, +Cultura, 2014 i QUETGLAS CIFRE, Antoni / et al: *El cultiu dels cítrics a la Vall de Sóller*, Sóller, Cooperativa de Sant Bartomeu, 2019.

11 QUETGLAS CIFRE, Antoni: *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013.

12 PÉREZ PASTOR, Plàcid: "Un cop d'ull a la vila de Sóller a la Baixa Edat Mitjana (s. XIII-XIV)", a *XII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx, 2018

13 GARCÍA-DELGADO SEGUÉS, Carlos: *Arquitectura tradicional de la isla de Mallorca: Influencias de Roma, el Islam y Cataluña*. Palma de Mallorca: Olañeta, 1992

Pel que sabem, a finals del segle XVIII la xarxa urbana de Sóller estava definida pel que coneixem com a nucli vell, el qual s'havia desenvolupat entorn del torrent Major – que dividia el municipi en Vila d'Ençà i Vila d'Enllà – i que agrupava el 43 % dels residents del poble.¹⁴

Carrer empedrat del casc antic de Sóller

Segons Rullan i Mir, la distribució dels carrers era irregular, degut a l'origen islàmic de l'entramat urbà i, que fou continuat després de la conquesta catalana. Aquests estaven empedrats, amb una cadena de pedres petites però iguals que dividien el carrer en dues parts, les quals formaven esquena de barca, de manera que quan plovia la gent podia anar pel carrer sense banyar-se els peus. Als extrems del pis hi havia una filera de pedres similar a la central, que tenien la funció de canalitzar l'aigua quan plovia.¹⁵ Els carrers en cap cas no superaven els tres metres d'amplària i, per tant, només admetien el trànsit de vianants i animals de tir.

En aquelles vies on discorrien les aigües dels regants, les síquies estaven destapades. Solament estava tapat amb lloses el necessari per entrar a les cases i a cada costat de cada portal hi havia un pedrís de l'amplària de la síquia que servia per seure i prendre la fresca a l'estiu.

Una vegada emmarcat de manera molt general com era Sóller urbanísticament a principis del vuit-cents, la pregunta és: com eren les cases solleriques en aquesta època?

Tram de carrer on encara discorre la síquia destapada

Tenim algunes petites referències de viatgers forans que visitaren la nostra Vall i esmentaren alguna cosa sobre les seves llars. La primera referència que tenim són de José de Vargas Ponce. Aquest viatger en la seva obra, *Descripciones de las islas Pithiusas y Baleares* (1787) deia de Sóller: «*La Villa de este nombre es hermosísima y la más rica de toda la Isla: los edificios que contiene no son magníficos ni de grande extensión; pero propios y decentes, y como cada porción de terreno la considera el amo como una mina de inagotable riqueza, en lugar de dedicarla á obras de sola ostentación, la emplea en hacerla un sitio ameno, y al mismo tiempo utilísimo*».¹⁶

Una altra referència contemporània la va donar l'erudit Jeroni de Berard en la seva obra *Viaje a las Villas de Mallorca* (1789). D'aquest en podem destacar que va fer el primer plànol urbanístic de la nostra vila, el qual ens mostra els límits del poble i la seva composició. Diu que a Sóller «*Las casas de caballeros y gente acomodada de la villa son espaciosas, buenas y capaces, y se cuentan hasta el número de 646. Su empedrado y calidad de*

14 PÉREZ PASTOR: "Un cop d'ull a la vila de Sóller... a.c.

15 AMS. Fons Mn, Josep Rullan i Mir. Manuscrits. Miscel·lània.1904-1906. Còpia digitalitzada

16 BERARD, Jeroni de: *Viaje a las villas de Mallorca 1789*, Palma, Ajuntament de Palma, 1983 (reedició de l'original de 1789).

Exemples de portal d'arc rodó a Sóller

*la sólida piedra de que están trabajadas le da un aspecto oscuro y tan agradable como otras poblaciones del llano».*¹⁷

A banda que aquests viatgers es fixaven més en els caires romàntics de l'entorn i la natura que no en l'arquitectura, podem extreure com a principal conclusió d'això que no hi havia gaire a remarcar, arquitectònicament parlant. Es tractava d'edificacions senzilles i poc destacables, les quals es caracteritzaven sobretot per la seva adaptació a l'entorn i per correspondre a un principi d'utilitat, és a dir, tenien les dependències que necessitaven i, per tant, cada un dels elements complia una funció. Podem dir doncs que els habitatges tenien una tipologia molt definida i que havia sofert molts pocs canvis des de finals de l'edat mitjana.

És a partir d'aquí que les descripcions de Mn. Rullan tenen un gran valor, ja que ens mostra com eren aquestes cases senzilles i útils dels sollerics d'aquella època, molt allunyades a les que tenim en ment quan parlem de la nostra localitat.

Entrant en els aspectes tipològics de les cases solleriques de principis del XIX, hem de començar per la planta. La tipologia més freqüent eren els edificis de planta rectangular, amb planta baixa i un o dos pisos superiors i amb diferent nombre de crugies.

Aquests immobles no presentaven un espai únic, sinó que aquest apareixia dividit, per mitjanades, en diferents habitacions amb usos específics.

S'ha de ressaltar que, a diferència de les cases de tradició gòtica catalana, la forma i dimensió dels solars implicava que a l'hora de construir, s'haguessin de bastir distints murs de càrrega consecutius i que les embigades estassin col·locades en paral·lel a la direcció del carrer i no entre les parets mitgeres. Així els murs de càrrega estaven separats un màxim de 6 metres, perquè no era possible d'obtenir llenyams de fusta d'una llargària major prou resistents. D'aquesta manera les parets interiors laterals gairebé mai no són de càrrega.¹⁸

Pel que fa a la façana principal, podem destacar diversos elements:

a). Els portals dels quals els dos tipus més freqüents són: el

17 VARGAS PONCE, José de: *Descripciones de las Islas Pithiusas y Baleares*, Madrid, Imprenta de la Viuda de Ibarra, Hijos y Compañía, 1787.

18 GARCÍA DELGADO: *Arquitectura tradicional de la isla de Mallorca...*, pàg. 45-69, o.c.

Finestra amb esplandit

Exemples de portal d'ansa de paner a Sóller

Portal d'Arc Rodó¹⁹ i el Portal d'Ansa de Paner.²⁰ Pel que fa al primer tipus se'n conserven encara un bon grapat i foren, des de finals de l'edat mitjana, el tipus de portal més característic.²¹

Pel que fa als portals d'ansa de paner, segons Mn. Rullan aquests es posaren de moda a partir del segle XVI. Es donà el cas que molts portals de Mig Punt foren transformats en d'Arc Rebaixat.

Mínoritàriament es feien portals de tipus Romà,²² si bé aquest tipus es generalitzaren al llarg del XIX, adoptant-se com veurem en el tipus de portal utilitzat a finals d'aquest segle.

Tant el portal de l'entrada com el del corral es tancaven amb una barra de fusta clavada a la paret.

b). Les finestres se solien situar principalment a la façana principal. Les finestres també eren bastant estretes i no sempre

guardaven simetria, ja que es cercaven els punts on es necessitava la claror. En trobam de tres tipus:

- Els finestrons amb esplandit, normalment quadrat, que se solien situar a la planta baixa i que solien estar protegides per reixats de ferro.
- Les finestres de forma rectangular en posició vertical amb fillola motllurada, que se situen als pisos superiors.

19 També conegut com Portal d'Arc de Mig Punt o Portal Forà. Té la part superior semicircular.

20 També coneguts com Portal d'Arc Rebaixat o d'Arc Carpanell. La part superior té un arc rebaixat.

21 COLL TABANERA, Paloma / COLL CONESA, Jaume: "Criteris de datació del portal d'arc rodó a la Vall de Sóller (segles XIV-XVIII), a *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntaments de Sóller i Fornalutx, 2011.

22 Amb llinda recta i horitzontal

- Les finestres amb arc de mig punt i de dimensions més reduïdes que s'obrien als porxos.

Balcó

Les portes d'aquestes finestres estaven constituïdes d'una sola fulla que es tancava amb un barró.²³ Molt poques vegades aquestes portes eren de dues fulles i en tal cas es tancaven amb una petita baula o una barra prima de cap a cap, la qual s'entrava dins les parets.

No solien tenir vidres.

A l'interior de la casa, a cada part de la finestra principal hi havia un escaló o seient per seure i poder guaitar.

c). Els balcons: Fou al segle XVIII quan es va popularitzar la construcció de balcons a les finestres del pis principal i l'obertura de finestres balconeres. Segons Rullan i Mir, el primer que hi va haver a Sóller molt probablement fou el de Can Verí al carrer Nou.²⁴ En aquesta època els balcons eren petits, sense cap ornamentació i es situaven a la finestra de sobre el portal, coincidint amb la cambra principal.

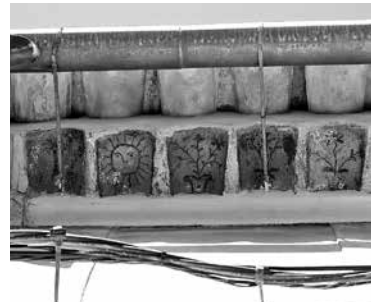
d). Els parrals: La major part de les cases tenien un parral damunt el portal, sostingut per barres d'olivera o ullastre. Moltes vegades, les parres estaven sembrades dins la casa a un racó de l'entrada i abans d'arribar al sòtil, per un forat, sortien defora i des d'allà pujaven damunt les barres i s'estenien formant un parral. N'hi havia també sembrades al carrer al costat del portal.

Colgador a Can Rave

Fermador de ferro

Volada de teules pintades

c). Els colcadors i fermadors: Com que hi havia moltes bísties, quasi totes les cases tenien un "colgador"²⁵ just al costat del portal. L'escaló que feia de "colgador" o de plataforma era ampla i venia a pis amb el coll d'una bístia, de manera que a peu pla les persones es podien posar damunt la muntura. A més, hi havia una estaca o una anella per fermar la bístia i fins i tot servia per donar menjar a l'animal si s'havia d'estar poc temps fermat.

f). La teulada: Aquesta a Sóller solia tenir una o dues volades, de teula senzilla o doble teula. Entre els

²³ Fusta amb forma cònica que s'entrava dins la paret

²⁴ AMS. Fons Mn. Josep Rullan i Mir. Manuscrits. Miscel·lània.1904-1906. Còpia digitalitzada

²⁵ També anomenat pujador o carregador.

Exemples de façanes anteriors al segle XIX

segles XV i XVIII s'introduí el costum de pintar les teules que miraven al carrer.²⁶ En aquestes, que tenien tant un esperit decoratiu com de religiositat o superstició popular, es pintaven motius geomètrics, vegetals, religiosos, astrològics, la data de construcció, etc.

g). Les corrioles. Aquest és un altre element a destacar. Les corrioles o politges s'ubicaven als porxos i servien per carregar matèries primeres com el gra, la palla o el cotó –quan es generalitzà la indústria domèstica dels teixits–. Pels carrers més centrals de Sóller trobam fins a una dotzena de tipus diferents de politges. Les més antigues són completament de fusta i les més modernes, ja del segle XIX, de ferro.

Pel que fa a la disposició interior d'aquestes construccions, com hem dit eren cases estretes i llargues amb poques dependències. L'estretor de les parcel·les va fer que les cases haguessin de créixer “de per llarg”, anant afegint habitacions segons les necessitats. Segons Rullan aquestes en general tenien 2 o 3 aiguavessos i n'hi havia que en tenien 4. D'un aiguavés eren ben poques.²⁷ Així i tot, per garantir la il·luminació dels aiguavessos interiors, va sorgir la solució arquitectònica del “Martell”, que suposava l'engrandiment de la casa alhora que el manteniment de la llum natural.

La distribució interna estava conformada en origen per una entrada o vestíbul darrera el portal d'accés, que connectava amb les altres estances de la planta baixa, on se situava la cuina, el rebost, les habitacions i l'estable. A la planta superior hi havia els porxos i alguna habitació per albergar part de la família si aquesta era molt nombrosa. Les parets estaven emblanquinades i les bigues eren vistes, sovint de fusta de pi, alzina o ullastre.

Pel que fa als diferents espais de les cases, aquests eren:

a). L'entrada. Ocupava el primer aiguavés i era l'espai més gran de tots. Era un espai multifuncional destinat tant a guardar eines, com a lloc de pas o per passar el temps (sobretot a l'estiu, ja que era el lloc on passa millor la corrent de l'aire).

Segons Rullan, el primer que es veia quan entraves a una casa era la pastera. Aquesta consistia en una caixa gran molt ample de dalt i molt estreta de baix. Estava col·locada damunt dues barres robustes d'olivera que estaven clavades a la paret. Dins la pastera hi havia sempre una escudella amb el llevat, una giradora i una granereta d'emblanquinat nova. Adossades a les parets hi havia algunes cadires amples i alguns tam-

26 COLL CONESA, Jaume, “Las tejas pintadas en el valle de Sóller y Fornalutx (Mallorca). Análisis de las inscripciones”, separata de las actas del *IV Congreso Nacional de Artes y Costumbres Populares*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1987; PINYA, Jaume / MATHEU, Clara: “Les teules pintades de Can Xoroi a Fornalutx”, a *IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010; MATHEU VAQUER, Clara Isabel: *La conservació de les teules pintades a Mallorca. El cas de Sóller*. Treball de fi de màster en Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió. Universitat de les Illes Balears, 2013.

27 AMS. Fons Mn, Josep Rullan i Mir. Manuscrits. Miscel·lània.1904-1906. Còpia digitalitzada

borets amb els seients de coda de palma de garballó i un banc, que generalment es feia de pi i que es feia servir per menjar.²⁸

El pis estava quasi sempre empedrat, variant solament la mida de les pedres i la disposició; les cases més modestes tenien el trespol de terra pitjada.

A l'entrada hi solia haver moltes vegades una habitació entre els dos pisos, sota la qual s'hi feia un estable, un dipòsit per tenir llenya o la botiga, on es posaven els dipòsits d'oli.

Vora l'entrada també hi havia l'escala d'accés als pisos superiors. Aquestes escales eren simples i generalment no tenien arrambador i si el tenien era de mitjanada amb una corda per passamans.²⁹

b). La cuina. L'habitació més important de la casa era la cuina. En aquesta hi havia diversos pedrissos de

Dibuix d'una cuina del segle XIX segons l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria al *Die Balearen*

l'altura d'un tamboret que servien per seure i n'hi havia un que sempre estava a la part de l'entrada de la cuina que servia per menjar. El foc es feia en un costat o enmig. Un de dits pedrissos tenia un arrambador de l'altura d'una persona i servia per aturar les corrents d'aire i també per posar-hi robes. Darrera d'aquest arrambador hi solia haver uns fognets per guisar amb carbó. Als pedrissos s'hi posava una estora feta aposta o una pell.³⁰

Aquests pedrissos variaven quan dins la cuina hi havia el cossi³¹ i la caldera per fer bugada.

Tota la cuina estava coberta amb una gran bomba sostinguda per un pinta o sia dues posts molt amples que formaven angle recta clavades dins les parets. La bomba seguia estrenyent-se fins damunt la teulada on es feia una xemeneia molt ample perquè el fum pogués passar millor. Damunt el pinte de la xemeneia s'hi posaven les olles.

Normalment davant els fognets o darrera un dels bancs alts de material hi havia el rentador, l'escudeller i el gerrer. També aprofitant un buit de la paret, se solia col·locar el llenyer, on s'hi posava la llenya que es consumia durant el dia.

A la cuina també hi havia el rebost, on s'hi ubicaven els menjars encetats o que eren d'ús més freqüent (el setrill d'oli, el de vinagre, el saler i altres tipus de menjar). A vegades també hi podien ubicar vora la cuina, la Salera, una dependència on s'hi posaven els aliments que requerien una major conservació.³²

c). La il·luminació. A les cases no hi havia gaire il·luminació, tant natural com artificial. Eren espais bastant foscos i ombrívols. S'emprava l'oli o la cera per il·luminar, però aquests materials eren relativament

28 AMS. Fons Mn. Josep Rullan i Mir. Manuscrits. Miscel·lània.1904-1906. Còpia digitalitzada

29 AMS. Fons Mn. Josep Rullan i Mir. Manuscrits. Miscel·lània.1904-1906. Còpia digitalitzada

30 AMS. Fons Mn. Josep Rullan i Mir. Manuscrits. Miscel·lània.1904-1906. Còpia digitalitzada

31 Gran recipient de terrissa, de fusta o de metall, de forma troncocònica invertida i amb un forat a la part inferior, que serveix per a col·locar-hi la roba i fer la bugada. DCVB

32 A Sóller moltes vegades aquesta cambra era la mateixa que el rebost.

cars. D'aquí que els més pobres utilitzaven la teia i se servien moltes vegades de la pròpia llum del foc per passar la vetllada quan no havien de fer treballs delicats. Conta Rullan, que la llumera era l'instrument usat per les cases riques per il·luminar la casa i era considerat de luxe. El llum d'encruïa³³ era el més utilitzat a les famílies amb menys recursos.

En general no s'usava més que un llum per tota la casa, el qual es col·locava a una estaca entre la cuina i l'entrada, d'aquesta manera s'il·luminava tota la casa.

d). Les cambres de dormir i porxos. Al pis superior, en els quartos de dormir hi solia haver dues caixes, una per la roba de l'home i un altre per la de la dona. Aquests mobles eren baixos i tenien la mateixa altura que una cadira alta, perquè estaven destinades tant a seient com per guardar les robes. L'altre moble de l'habitació era un llit entorcillat amb la seva màrrega plena de palla. Els adorns més rics en els quartos de dormir consistien amb una tela amb un dibuix que tenia un llistó a dalt i a baix.

Als porxos, els quals solien estar sense referir i sense cap separació interior, s'hi ubicaven materials diversos, com el gra.

e). Els elements exteriors. Al trast o al corral hi havia el lloc comú, una porxada per poder cuinar a l'estiu, l'estable, el corral de porcs, el galliner i l'hort.

2.2. Les adaptacions als canvis urbanístics i econòmics: de 1850 a 1880

Si ens fixam en aquestes dades aportades per l'Arxiduc podem veure com hi ha un destacable creixement urbanístic en el període anterior:³⁴

Nombre de cases a Sóller el 1857, segons el n° de plantes			
1 planta	2 plantes	3 plantes	+ 3 plantes
257	929	990	40
Total cases: 2.216			
Augment del nombre de cases			
1818	1857	Augment percentual	
1487*	2.216	73 %	
* inclou Fornalutx			

Escopidor

Així i tot podem dir que encara no es donen grans canvis arquitectònics. Entre 1850 i 1880 hi ha dos factors que influeixen bastant en la distribució dels espais de les cases i en les façanes de les cases solleriques:

a) Un factor és l'entrada del carro a la localitat. La tipologia dels carrers es va modificar quan s'introduí el carro amb rodes a la vila, quan s'inaugurà la carretera del Coll el 1847.³⁵ La introducció d'aquest element motriu va comportar diversos canvis urbanístics i de morfologia dels carrers. Per facilitar el

33 També dit "enclusa", una eina de ferrer per picar, en castellà un "yunque". DCVB

34 SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc Lluís: *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*, Palma, Govern de les Illes Balears, Sa Nostra, Grup Serra, 2003.

35 PÉREZ PASTOR, Plàcid: "La introducció del carro de rodes a la vila mallorquina de Sóller: impacte i conseqüències (1847-1914)", a *Poblament, territori i història rural. VI Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2009.

pas dels vehicles i donar amplada als carrers es taparen les síquies, s'obligà a llevar els pedrissos i colcadors de les cases i s'anivellaren els carrers. La introducció dels carros també va comportar l'aparició d'uns elements pràctics a les façanes: els escopidors. Aquests servien per evitar que les cubes dels carros fessin malbé les façanes.

Amb el temps això comportà la construcció de voravies i la desaparició dels empedrats, ja que les llantes de ferro dels carros feien malbé el trespol i exigien una inversió constant de doblers públics en la reparació i/o el reempedrament dels carrers.

D'altra banda, en aquest període l'Ajuntament va impulsar un pla d'alineacions i fixament d'amplada dels carrers (4/5 metres) que va marcar la construcció dels nous habitatges.³⁶ Així i tot, aquest pla pràcticament no es va dur a terme ja que calia enderrocar i construir de bell nou totes les façanes dels edificis afectats; és a dir, de la majoria dels edificis de la vila. I, endemés, la seva execució depenia quasi exclusivament dels particulars.

b) L'altre factor que va influir en l'arquitectura fou la generalització de la indústria domèstica dels teixits i de les botigues de teixidor. La desaparició dels gremis i l'adopció dels telers amb volant varen generalitzar i facilitar l'aprenentatge i la producció de teixits, fent que moltes famílies adoptassin aquesta activitat com un complement de l'economia familiar.³⁷ Aquesta fabricació domèstica dels teixits va provocar diversos canvis interiors, sobretot a l'entrada i la cuina.

Pel que fa a l'entrada, les principals modificacions foren:

- Com hem vist, les cases eren generalment fosques, amb poca llum. Quan es començaren a col·locar els telers i altres eines de filar fou necessari ampliar els portals i les finestres i engrandir les cases. Per aquest motiu les cases de tres aiguavessos, que eren moltes, es modificaren eliminant les mitjanades i obrint un gran arc que deixava passar bastant de llum i deixava col·locar-hi telers.
- De les entrades varen desaparèixer la pastera, el banc amb respatllet i les cadires baixes, ja que es necessitava espai pels telers i altres màquines –torn de fer canons, bobinadores, etc–.
- A la planta baixa i als semisoterranis s'instal·laren “Ses Tines”, on es feia la tasca del Ram de l'Aigua –tintar i emmidonar–.

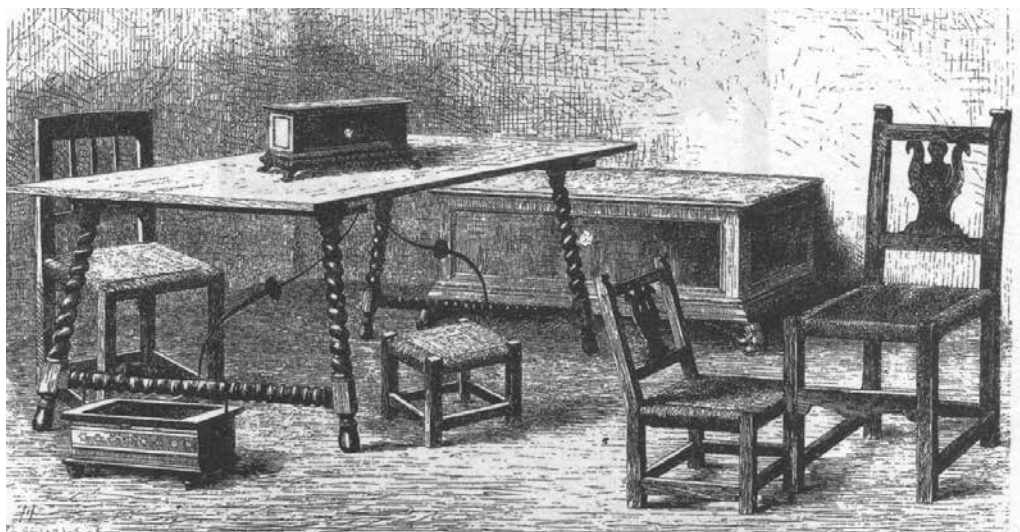
Segons Rullan, a causa de les influències externes de Catalunya i València –vingudes a través del comerç– una de les principals cambres que es modificaren fou la cuina. Varen fer desaparèixer el pinte, la bomba i la gran xemeneia que posaven sobre la teulada. Buidaren la primera filada de la paret amb un espai de 5 o 4 pams d'alçària i obriren una petita sortida dins la paret per treure el fum i d'aquesta manera ja pogueren utilitzar més espai a la cuina.³⁸ Rullan i Mir diu que com aquesta forma de xemeneia era desconeguda ni tenia nom apropiat i servia molt bé per encalentic el coll fins al pit, resultant que la panxa era la part que s'encalentic més quan es posaven drets davant el foc, li donaren el nom “d'escalfapanxes”. Aquest canvi va dur com a conseqüència llevar el pedrís que servia de taula i armar una taula baixa que amb les mateixes cadires que s'empleaven abans, pogueren menjar còmodament. D'aquesta manera la cuina quedà transformada i més ample, fet que fou aprofitat en moltes cases per posar-hi telers dins aquesta.

Vora la cuina li afegiren un altre peça que anomenaren menjador, a on hi havia una altra taula alta i cadi-

36 Per exemple, als nous carrers dels exemples s'establí una amplada d'entre 8 i 10 m.

37 QUETGLAS CIFRE / PÉREZ PASTOR: *La producció de teixits a Sòller... o.c.*

38 AMS. Fons Mn, Josep Rullan i Mir. Manuscrits. Miscel·lània.1904-1906. Còpia digitalitzada

Mobiliari del segle XIX segons l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria al *Die Balearen*

res de bova alta, amb elements per menjar com culleres de fusta (posteriorment de metall), plats de València, sopeses, safates.

Respecte a les habitacions de dormir, començaren per fer desaparèixer les dues caixes nuvials juntament amb les cadires baixes. Es posaren caixes més altes o canteranos. També es substituïren les decoracions de les habitacions, posant-se elements com quadres amb vases de fusta, florers coberts amb una campana de vidre o miralls de lluna grossa.

El llit entorsillat que estava tant de moda va ser substituït per una altra forma de pilars baixos i capçaleres amb dibuixos. La màrrega va ser substituïda pels marfegons i damunt s'afegí un o dos matalassos. Damunt el llit es popularitzà el cobertor que servia després per adornar les finestres els dies de festa o processons.

A les habitacions, les cadires de corda de granera foren substituïdes per altres cordades de bova i fetes de maderes riques com el cirerer o el noguer i baix del llit es va posar de moda posar una catifa i perquè el dormitori oferís més comoditat l'estoraven.

A l'estança principal després s'hi va obrir una finestra balcó amb portes amb vidres.

Les escales varen ésser enrajolades i arreglades amb un arrambador de ferro i un passamans de fusta. A les cases més modestes l'arrambador era tot de fusta.

Hem de dir que per la necessitat de tenir més llum per teixir també es va millorar la il·luminació interior, sobretot després de l'aparició del quinqué, el qual utilitzava el petroli, molt més barat que l'oli i que donava més claror.

Així i tot, com veim, en aquest període hi ha pocs canvis estilístics, més bé es tracta d'adaptacions a les

necessitats econòmiques i urbanístiques, seguint la tònica tradicional de l'arquitectura popular. Això és devia a diversos factors:

- Poca capacitat econòmica dels sollerics. Entre 1860 i 1880 hi ha un període de crisi en aquests anys que va afectar als principals sectors productius de la localitat: cítrics (degut a la Malaltia dels Tarongers), teixits (canvi de model productiu, augment de preus de matèries primeres i competència d'altres indrets) i de comerç.
- Poca incidència cultural externa. Encara es mantenia un relatiu aïllament amb l'exterior.
- La burgesia encara no estava definida com a classe dominant, essent la sollerica una societat principalment pagesa i menestral.

D'aquesta època tenim segurament la descripció més completa que va fer un viatger de la nostra terra. Es tracta de la que va fer l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, en el seu *Die Balearen* (1874). De Sóller va escriure:

«En el poble les cases estan molt espesses. Els carrerons són generalment estrets, sovint corbats i empedrats. Les cases de Sóller són gairebé totes de pedra sense referir, i moltes tenen només un aiguavés. La majoria, són de tres pisos. Moltes tenen un portal amb arc de mig punt, però les més modernes el tenen d'arc rebaixat. Unes poques tenen volada, i altres un voladís damunt la porta d'entrada, format per dues o tres fileres de teules de fusta. Algunes de les més antigues tenen a la volada teules pintades per la part de baix. A les parets de les cases hi ha moltes capelletes amb imatges de sants, i en el carrer principal hi ha les estacions del calvari de rajoles de majòlica. Totes les cases destaquen per la seva netedat i moltes permeten endevinar un cert nivell de benestar. Dóna gust mirar dins les agradoses entrades, des d'on a vegades pugen unes escales amb balustrada de fusta i es destria un bell pati de tarongers al darrere, mentre cabdells de cotó acabats de tenyir de vermell, de blau i altres colors pèngen per eixugar a la façana des del porxo, cosa que dona als carrers un cert aire festiu (...).»³⁹

2.3. La transformació dels habitatges: de 1880 a 1920

Cap el decenni de 1880 podem dir que començà a haver un canvi important pel que fa al tipus de construccions que es fan a Sóller, que es consolidà a finals de segle. Hi ha una sèrie de causes:⁴⁰

- Superació de la crisi econòmica.
- Consolidació de la burgesia com a classe dominant.
- Millora de les comunicacions exteriors: servei de diligència, vaixells de vapor amb rutes regulars a la península i a partir de 1912 el ferrocarril. Això, a banda de millorar el tràfic de persones va facilitar l'arribada de nous materials (p. ex. segons les estadístiques de mercaderies entrades al Port de Sóller entre 1903 i 1920, trobam: marbre, jaspis, alabastre, marès de Santanyí, vidre, rajoles, fusta treballada, etc.)
- Retorn de les primeres remeses d'emigrants i reinversió dels beneficis obtinguts. Això va comportar una activació de la construcció a la vila, tant pel que fa a la construcció de nous habitatges com en la reforma dels antics.
- Influència major de nous corrents i estils artístics, sobretot del Modernisme, molt lligat a la classe burgesa.

³⁹ SALVADOR D'ÀUSTRIA: *Les Balears descrites per la paraula...o.c.*

⁴⁰ QUETGLAS CIFRE: *Societat, cultura i política... o.c.*

- Creixement de la població a causa del canvi de tendència i la millora de la higiene i la sanitat.

Aquest creixement econòmic i de població va suposar un important creixement urbanístic. El nucli metropolità va créixer entorn de les antigues vies de comunicació i dels espais vitals d'aquest nucli. Així, podríem establir diferents espais de creixement:

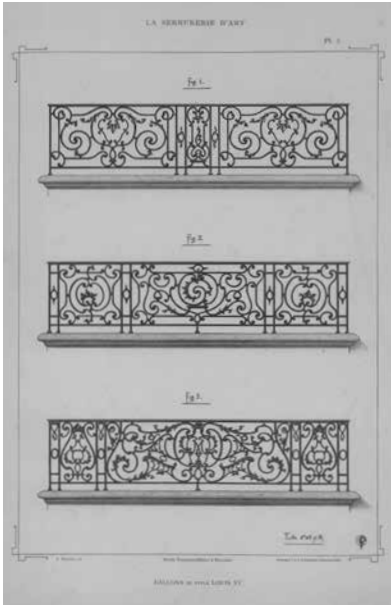
- Els voltants del carrer del cementiri i d'en Real. Entre 1885 i 1886 sorgí el carrer de la Unió. Posteriorment a la finca de Can Baltasar –coneguda com Es Trasts–, propietat de Baltasar Marquès, s'obriren els carrers de La Creu (1886), La Palma i Sol, entre el carrer del Cementiri i el de Pastor.
- L'eixample del Cellar. El 1889 es proposà a Maria Teresa Moragues propietària de la finca del Cellar, la possibilitat de fer l'eixample de la ciutat en els seus terrenys. A principis de 1894 es va començar a urbanitzar dita finca, posant-se a la venda 100 solars. El 1895, els propietaris dels terrenys, amb el suport de l'Ajuntament, varen comprar una casa del carrer de Moragues per derruir-la i així poder obrir la continuació de carrer de Sant Jaume que enllaçaria amb el nou eixample. Fou durant els anys 20 i 30 quan aquesta zona es va urbanitzar totalment. D'aquesta sortiren els nous carrers de Fortuny, Cellar i Santa Teresa, a més de la prolongació del carrer de Sant Jaume. L'eixample fou ampliat entre 1911 i 1913 sorgint els carrers Bisbe Colom, Rullan i Mir i Sant Ramon.
- L'eixample del Noguerar. El 7 de febrer de 1895, els germans Pere i Jordi Aguiló Cetre varen presentar el projecte d'urbanització de part de la finca del Noguerar. De l'obertura d'aquest carrer en sorgiren la plaça d'Amèrica (en honor al continent on molts de sollerics emigraren) i els carrers de Cetre (pels promotors de l'obra), de la Fortuna i de la Prosperitat. Es preveia a més que en un futur la barriada es pogués eixamplar.
- El carrer de la Mar. Aquest carrer es va rectificar, adreçar i urbanitzar a finals del XIX, amb la vinguda d'emigrants retornats. Tanta era la demanda de solars que en menys d'un any (1894) es varen vendre tots els solars que es marcaren entre el camí del Camp del Bisbe i la fàbrica de Gas, construint-se cases en la majoria d'ells.

Una altra causa de la transformació és el canvi de mentalitat i de concepcions. La bonança econòmica, les influències externes, el desig de millora de la condició social o simplement la imitació, varen fer que hi hagués un canvi important, no solament pel que fa a l'arquitectura de les cases sinó també en la concepció d'aquestes com habitatge. Els edificis unifamiliars ja no són solament espais útils i pràctics, també serveixen per mostrar l'ascens social i econòmic i com espai d'oci i lleure.

Degut a la forta demanda, els mestres i artesans sollerics s'especialitzen en la construcció de nous habitatges, seguint uns patrons molt marcats i unes característiques similars.⁴¹ Si bé, les dimensions i els acabats dels edificis es responien al nivell socioeconòmic dels propietaris.

Els artesans locals moltes vegades se servien de mostraris –que bàsicament venien de Catalunya, França o Alemanya– per fer les decoracions exteriors, les quals són molt nombroses a Sóller i formen una bona mostra del modernisme popular. Si bé foren molts els qui pogueren construir o reformar una casa de bell nou, la majoria es limitaren a construir les seves cases sense una tipologia estrictament modernista, solament amb la inclusió de detalls i elements decoratius del moviment; com les rajoles de colors, les formes geomètriques o florals fetes de pedra o de ferro. Es tractaria doncs de recursos decoratius que estaven a

41 D'aquests mestres artesans podem citar als mestres d'obra Ramon Rullan –*Domingo*–, Josep Morell –*Putxa*–, Francesc Bujosa i Bernat Galmés; els ferrers Manuel Carrascosa, Joan Xumet o Josep Bauzá –*Pelús*–; el fuster Miquel Colom –*Pellicer*–; els escultors Mateu Amills i Tòfol Quintana o el mestre picapedrer Pere Magraner –*Coc*–.

Mostrari d'un ferrer de principis del segle XIX

l'abast de tothom i que es podien encarregar al mateix mestre d'obres, el qual solia donar el seu toc personal.

Per això, podem parlar d'un modernisme de caire popular, caracteritzat per una interpretació més lliure i original dels propis mestres d'obres o dels mateixos propietaris, els quals van voler introduir nous elements a les seves construccions adaptant-se als nous temps.

En els anys del creixement urbanístic els mestres d'obres es dedicaren a construir cases "tipo" o estàndard que ja tenien un preu estipulat. Per exemple sabem que mestre Antoni Casanovas Magraner –*mestre Antoni Garau*- venia cases ja acabades –“amb clau al pany”- per un preu de 25.000 ptes.

Pel que fa a la façana principal, podem destacar diversos elements:

a). La distribució. Els edificis s'engrandeixen, sobretot en alçada gràcies a la introducció de nous materials i tècniques de construcció (ciment, anells de ferro, etc.). La majoria eren de tres plantes però de més alçada, estant constituïts per botiga, planta baixa, planta noble i porxos.

b). Els materials. Es va mantenir la pedra viva com la matèria primera de les cases solleriques, si bé algunes es referien posteriorment amb morter o es feien les juntes planes i més gruixudes. Es va popularitzar l'encoixinat de les pedres, que donava solemnitat a la façana. També es va donar la combinació de pedra blava i pedra vermella.

c). Els portals. Les noves construccions de finals de segle adoptaren majoritàriament el portal romà. Si bé, seguint l'estètica modernista, les faixes foren decorades amb motius florals, geomètrics o animals incisos amb relleu. També les portes adquiriren un alt grau d'ornamentació, així com també els picaportes.

d). Les finestres. A les façanes varen augmentar el nombre de finestres, fent-les més grans per deixar entrar la claror. Aquestes obertures, de forma rectangular, estaven disposades de forma simètrica entorn al portal. També es col·locaren diferents elements decoratius a les faixes de les finestres, tant incisos com en relleu.

Les finestres de la planta baixa se solien protegir amb reixat o arrambador. Aquests es caracteritzaren per una major complexitat estilística i decorativa.

e). Els balcons. A la majoria d'aquests nous edificis s'instal·là un balcó a la planta principal, sovint aquestes balconades ocupaven tota l'amplada de la façana i s'hi accedeix per diferents portals. En aquests balcons s'hi col·locaren baranes de ferro, moltes vegades ricament decorades amb motius florals o geomètrics. També es varen embellir les mènsules que els suporten amb motius també geomètrics, vegetals i animals.

f). Línies d'imposta. Es generalitzen aquests recursos estilístics, que tant podien ser de pedra ressortida com solament, de referit en els casos més modestos.

g). La teulada. Es va mantenir la tradició de posar volada simple o doble. Si bé, en molts casos també es posaren cornises amb motllura de pedres o volades de fusta. En aquests casos s'hi col·locaven sovint mènsules decorades amb figures antropomorfs o amb dibuixos geomètrics o vegetals.

Cases de principis del segle XX al carrer de la Mar

Pel que fa a l'interior d'aquests habitatges es va mantenir la tradició de fer entrades grans, situades a un costat de l'habitatge. Aquestes estaven empedrades o ja majoritàriament pavimentades amb rajola hidràulica decorada i que una vegada col·locada formava mosaics. Als sostres es popularitzaren també les decoracions, tant amb guix com amb pintura, utilitzant noves tècniques com l'estuc. Cap a finals del XIX es va generalitzar l'ús de les vidrieres, les quals també solien estar ornamentades –tant els vidres com la fusteria–. A les entrades es va mantenir la tradició de col·locar una caixa o les antigues pasteres –reconvertides en taules–, així com cadires per poder fer la xerrada quan venien convidats.⁴² El mobiliari es va ampliar i funcionava com un element més d'ornamentació.

A un costat de l'entrada, s'accedia a la botiga, la qual servia tant per guardar aliments com per altres materials –els soterranis tenien una obertura que donava a l'exterior que servia per poder descarregar segons quins materials, com la llenya o el carbó–.

Entre la planta baixa i el pis principal es va habilitar una planta intermitja, i on es situava la sala d'estar, el menjador i la cuina –que donava al corral–. Les cuines reduïren les seves dimensions, ja que no eren el centre de la vida familiar i social. S'eliminaren les xemeneies, que passaren a la sala menjador - i s'adoptaren les “cuines econòmiques”.

D'aquesta planta intermitja s'accedia per l'escala principal, normalment situada devora l'accés al soterrani.

El bany se solia situar encara defora, si bé hi solia haver un accés interior per la botiga. Així i tot, en els primers decennis del segle XX, a mesura que milloraven les connexions de clavegueram, s'anaren ubicant a dins de la casa.

Al primer pis se situaven les habitacions –i posteriorment el bany– i al segon pis els porxos.

Des de l'entrada s'accedia al corral, que eren de dimensions més petites. Els corrals d'animals s'anaren eliminant a causa de les mesures higièniques dictades per l'Ajuntament.

També s'adoptaren els nous invents que feien més fàcil la vida quotidiana. El que més incidència va tenir fou l'adopció del gas per a la il·luminació i la cuina i la instal·lació de calderes de carbó o llenya per la calefacció.

⁴² La viatgera britànica Mary Stuard Boyd, va escriure en la seva obra de 1911: «(...) a Sóller es passa directament del carrer a un gran rebedor, a ambdós costats del qual, vora la paret, hi ha col·locada una filera de cadires d'un disseny similar. Aquí reben els visitants i arribarem a la conclusió que no van més endins (...)». STUARD BOYD, Mary: *Les Illes Venturoses. Vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2008.

Conclusions

Podem arribar a les següents conclusions o idees:

- A principis del segle XIX no hi havia gaires edificis remarcables a Sóller, exceptuant algunes posades, mantenint un estil semblant a la resta d'habitatges tradicionals de Mallorca
- Eren habitatges funcionals i pràctics, construïts amb materials propers a la zona
- Seguint aquest principi de funcionalitat les cases s'adaptaren a la introducció de canvis (carro, teixits, etc.) però sense perdre la seva distribució i estètica principal
- A finals d'aquest segle es produeixen una sèrie de canvis econòmics, socials i culturals que es tradueixen en una transformació dels edificis destinats a habitatges
- Es va transformar la concepció de l'habitatge, que va passar de ser un espai molt funcional a ser un espai social i oci
- Encara es poden veure molts elements dels habitatges tradicionals, els quals s'han mesclat amb les modificacions posteriors
- Per acabar, considero que és un patrimoni que s'ha de conservar, difondre i protegir

Bibliografia

ANDREU, Jaume. *Arquitectura tradicional de les Balears*. Pollença (Mallorca) : El Gall, 2008

AUTORS DIVERSOS. *Sóller: façanes i detalls. Entrau, és ca vostra*. Sóller : Ajuntament, 1998

BALLESTER, JULIÀ, Miquel: *Habitatges tradicionals. Característiques arquitectòniques, tipològiques i constructives dels habitatges en sòl rústic a Mallorca*. Palma : Universitat de les Illes Balears, 2014

BERARD, Jeroni de: *Viaje a las villas de Mallorca 1789*, Palma, Ajuntament de Palma, 1983 (reedició de l'original de 1789).

CALVO TRÍAS, Manel / GUERRERO AYUSO, Víctor / SEGUÍ LLINÀS, Miguel... [et al.]: *Calvià patrimoni cultural*. Calvià : Ajuntament de Calvià, 2011

COLL CONESA, Jaume / PUIGSERVER ARBONA, Gregori: "La Constància. Una fàbrica de rajola valenciana a Sóller (Mallorca) (1874-1898)", a *II Jornades d'Estudis Locals de Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2008.

COLL CONESA, Jaume, "Las tejas pintadas en el valle de Sóller y Fornalutx (Mallorca). Analisis de las inscripciones", separata de las actas del *IV Congreso Nacional de Artes y Costumbres Populares*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1987.

COLL TABANERA, Paloma / COLL CONESA, Jaume: "Criteris de datació del portal d'arc rodó a la Vall de Sóller (segles XIV-XVIII)", a *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntaments de Sóller i Fornalutx, 2011.

DE LA FUENTE, Eugenio / RABASSA Pedro / TECGLLEN, Mario: *Elementos Básicos de la Arquitectu-*

ra Popular de Mallorca. Palma: Eugenio de la Fuente / Pedro Rabassa, 1997

GARCÍA-DELGADO SEGUÉS, Carlos: *Arquitectura tradicional de la isla de Mallorca: Influencias de Roma, el Islam y Cataluña*. Palma de Mallorca: Olañeta, 1992

GINARD I BAUÇÀ, Rafel: *De com era infant*. Sant Joan (Mallorca) : Col·lectiu Teranyines, 2003

MATHEU VAQUER, Clara Isabel: *La conservació de les teules pintades a Mallorca. El cas de Sóller*. Treball de fi de màster en Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió. Universitat de les Illes Balears, 2013.

PÉREZ PASTOR, Plàcid: “La introducció del carro de rodes a la vila mallorquina de Sóller: impacte i conseqüències (1847-1914)”, a *Poblament, territori i història rural. VI Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2009.

PÉREZ PASTOR, Plàcid: “Un cop d'ull a la vila de Sóller a la Baixa Edat Mitjana (s. XIII-XIV)”, a *XII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx, 2018

PÉREZ PASTOR, Plàcid: *Sóller, a peu: Itineraris urbans*. Sóller : Veü de Sóller, 1995.

PÉREZ, Plàcid / PUIGSERVER, Gregori: “Pedra blava i pedra vermella, obrada pels talls de picapedres”, a *DIVERSOS AUTORS: A tota veü. Quinze anys de Veü de Sóller*, Sóller, Associació Cultural Veü de Sóller, 2004.

PINYA, Jaume / MATHEU, Clara: “Les teules pintades de Can Xoroi a Fornalutx”, a *IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010.

QUETGLAS CIFRE, Antoni / et ali: *El cultiu dels cítrics a la Vall de Sóller*, Sóller, Cooperativa de Sant Bartomeu, 2019.

QUETGLAS CIFRE, Antoni / PÉREZ PASTOR, Plàcid: *La producció de teixits a Sóller. De la manufactura a la indústria mecànica (s. XIV-XX)*, Sóller, +Cultura, 2014

QUETGLAS CIFRE, Antoni: *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013.

SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc Lluís: *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*, Palma, Govern de les Illes Balears, Sa Nostra, Grup Serra, 2003.

STUARD BOYD, Mary: *Les Illes Venturoses. Vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2008.

VARGAS PONCE, José de: *Descripciones de las Islas Pithiusas y Baleares*, Madrid, Imprenta de la Viuda de Ibarra, Hijos y Compañía, 1787.

Els treballs de Josep Llimona i Bruguera a Sóller

Josep Antoni Morell González

Resum: Aquest treball té com a intenció completar o modificar, en algun cas, la informació existent sobre les quatre obres de l'escultor Josep Llimona i Bruguera que se troben a Sóller.

Parlarem de la làpida que se troba a la façana de la estació del tren a Sóller. Aquesta làpida és un homenatge al solleric Jeroni Estades Llabrés i inicialment s'havia de col·locar a la façana de la casa natal de l'homenatjat al carrer de Sa Lluna número 12.

Sobre la imatge de Sant Marçal darrerament ens hem assabentat que no se tracta d'una talla sinó d'una reproducció d'una obra de Llimona feta al taller Les Arts Religioses d'Olot.

Relatiu a la talla del Cor de Jesús que se troba a la Parròquia de Sant Bartomeu tot i que si és obra d'aquest escultor no ho és la policromia de la imatge.

El grup escultòric anomenat el Sant Sepulcre l'estudiarem fent una comparació amb altres escultures del mateix tema que se troben a Vilafranca del Penedès i també a Barcelona.

1. La placa homenatge a Jeroni Estades Llabrés i la seva inauguració

1.1. Homenatge

Inauguració de la làpida homenatge a Jeroni Estades

El diumenge dia 14 de juliol de 1929 tengué lloc un acte d'homenatge a Jeroni Estades amb el descobriment d'una làpida obra de l'escultor Josep Llimona.

La làpida de gran tamany és de marbre gris. Una franja de la làpida sobresurt a l'extrem superior i la corona l'escut de Sóller subjectat per dos àngels i en ambdós costats podem veure una fila de taronges. Tot en bronze. Just davall es troba un medalló de bronze amb el bust del senyor Jeroni Estades, que porta sobre la seva imatge unes fulles de llorer, i en la part central i inferior podem llegir la inscripció:

"Homenaje de Sóller a su hijo ilustre D.

Jerónimo Estades Llabrés. Propulsor benemérito del progreso y enaltecimiento de esta ciudad.-Por acuerdo del Ayuntamiento del día XXI de Marzo de MCMXXVII-MCMXXIX".

El governador civil de Balears Pere Llo-sas Badia obrí l'acte i, a continuació, el secretari de l'Ajuntament, Guillem Marquès Coll, donà lectura a l'acta de la Corporació Municipal en la que s'acordà realitzar aquest homenatge. Seguidament, el governador, va descórrer la cortina, d'antiga tela de llengües mallorquina, que fins aquell moment havia ocultat la làpida.

A continuació el batle accidental Josep Bauzà Llull pronuncià el següent discurs:

"Acaban de leerse los acuerdos del Ayuntamiento que motivan el solemne acto que estamos celebrando, de homenaje al señor D. Jerónimo Estades Llabrés por la labor que, como Director Gerente de la Compañía Ferrocarril de Sóller, realizó para que dicha Compañía ingresara en el Consorcio Ferroviario previsoramente creado por el Gobierno para aliviar a las entidades ferroviarias que, como la la sollerense, se hallaban en crítica situación, y es precisamente en el momento en que en cumplimiento de dichos acuerdos creo oportuno se tribute también un recuerdo de agradecimiento a cuantos, secundando su labor, coadyuvaron para dar gloriosa cima a la magna obra que se ha inaugurado hoy, feliz complemento de la que se inauguró el año 1912.

Y al decir magna obra, no solamente quiero referirme a la electrificación, sino a la de conjunto: a la del ferrocarril que es orgullo de todos los sollerenses y que, como recordarán, tuvo principio en la sesión de este Ayuntamiento de día 19 de Septiembre de 1904, en la cual el señor D. Jerónimo Estades dió cuenta de la ley sobre ferrocarriles secundarios con interés del Estado, que acababa de promulgarse, proponiendo al mismo tiempo que se celebrara una sesión extraordinaria el día 20 del citado mes para tratar en ella de la beneficiosa aplicación que para Sóller podía tener dicha ley. Así se hizo, y el señor Estades glosó las ventajas que aquella involucraba para llevar a la práctica una idea largo tiempo acariciada por los sollerenses, un pensamiento con algo de sueño práctico: dotar a Sóller de un ferrocarril que la uniera con la capital; facilitar el acceso a este valle atravesando la entraña de la sierra que lo defiende, no solamente a los isleños sino a cuantos turistas lo desearan.

Era un antiguo anhelo, y lo prueba el hecho de existir ya un proyecto confeccionado por el ingeniero D. Rafael Medir en el año 1892, que fué patrocinado por D. Jerónimo Estades y por el malogrado D. Antonio Pons del cual obtuvo el primero la concesión del Gobierno para llevarlo a la realización. Sin embargo, en aquella sesión memorable el señor Estades, con una alteza de miras que le honra, ofreció renunciar a aquella concesión y así lo hizo, acordándose desde aquel momento trabajar para constituir la Compañía que debía construir el ferrocarril que anhelaba esta ciudad.

Certificat de defunció de Jeroni Estades

Certificat de casament de Jeroni Estades

.....

novas Miró, don Antonio Mayol Simonet, D. José Ripoll Magraner, D. Francisco Castañer Castañer, D. Pedro Juan Coll Estades y D. Pedro Antonio Rullán Colom - entre los cuales debe hacerse especial mención del malogrado D. Guillermo Colom Muntaner, (que prematuramente pagó su tributo a la muerte) y de D. Pedro Alcover Maspons que bien puede decirse fueron los que llevaron el peso de la empresa en los difíciles momentos de su gestación, y éste último hasta la completa realización del proyecto-, y con el concurso de ese grupo de patriotas repito, venció el Sr. Estades las grandes dificultades que precisa siempre tener que allanar en empresas de tanta monta, y se realizaron las obras que han merecido el calificativo de grandiosas, y al fin, en un día inolvidable para este vecindario, el 16 de Abril de 1912 la locomotora triunfal que arrastraba el primer convoy desde el Pujol d' En Banyà saludó con un agudo y prolongado silbido a esta ciudad engalanada y expectante.

Se inauguró el ferrocarril y desde aquella fecha y al correr de los años la Compañía ha vivido su vida, lánguida, como no podía ser de menos teniendo en cuenta los grandes gastos realizados y lo escaso del contingente de mercancías y viajeros. Mas la creación del Consorcio Ferroviario ha sido para la Compañía Ferrocarril de Sóller como la sabia vivificadora que, sacándola de su atarimamiento, le ha comunicado nuevas energías y, entrando a formar parte de aquel, ha podido llevar a término la reforma necesaria, la que se imponía para la vitalidad del ferrocarril: su electrificación.

La mejora está hecha, y, al inaugurarla, preciso es que se dé cumplimiento al acuerdo tomado por el Magní-

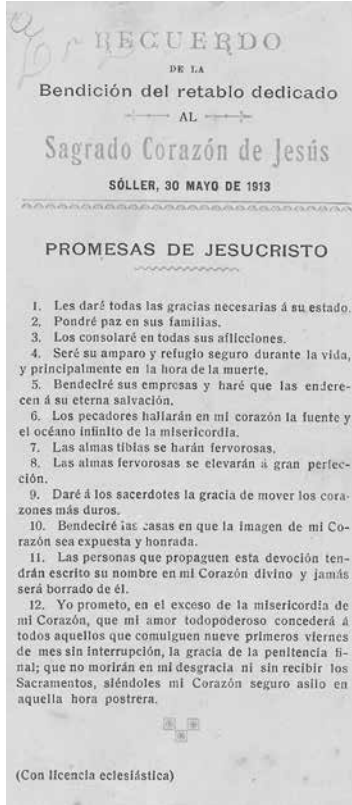
A este efecto se nombró una comisión organizadora de la que formó parte el señor Estades, y bien percatados sus componentes de la importancia de la obra proyectada, obra que no podía ser personal como dijo el semanario Sóller en su número de 29 de Octubre del referido año 1904 con las siguientes atinadas palabras: «La obra magna del ferrocarril no puede ser obra ni de una sola personalidad, ni de un solo partido: a ella deben contribuir cuantos se precien de buenos patriotas».

Y como buen patriota D. Jerónimo Estades puso a su contribución su actividad, consagrando a la idea todas sus energías, noblemente secundado por todos sus compañeros de Comisión.

Y como el concurso de aquel grupo de entusiastas enamorados de Sóller - nombrados a propuesta de D. Juan Morell y de D. Antonio Mayol, entre los que figuraban personas de tanto prestigio como D. Damián Magraner Morell, D. Juan Pizá Mayol, D. José Forteza Pomar, D. Juan Coll Peña, D. Juan Castañer Anglada, D. Pedro Alcover Maspons D. Jaime Torrens Calafat, D. Ramón Casas-

Anvers del recordatori de la benedicció del retaule del Cor de Jesús. Talla de Josep Llimona

Revers del recordatori de la benedicció del retaule del Cor de Jesús

fico Ayuntamiento que me cabe la honra de presidir accidentalmente a raíz de ingresar la Compañía sollerense en el Consorcio Ferroviario: de rendir este homenaje al Director de dicha Compañía, D. Jerónimo Estades, figura la más representativa de la entidad que ha realizado esta magna obra.

Esta lápida que acabamos de descubrir es la más fiel expresión de gratitud de Sóller para quien ha consagrado su inteligencia y su energía a dotarla de una mejora que acrece su importancia, facilitando la visita a los que anhelan admirar este privilegiado valle y abriendo nuevas válvulas a la expansión industrial y comercial de esta laboriosa ciudad.

Esta lápida es a la par un ejemplo elocuente para las futuras generaciones que, al conocer el motivo de tal distinción, aprenderán lo que puede el patriotismo de un hombre secundado por otros abnegados conciudadanos.

En estos momentos solemnes, experimento en nombre del Magnífico Ayuntamiento una gran satisfacción en saludar al Excelentísimo señor Gobernador Civil, quien, ostentando la representación del Excelentísimo señor Ministro de Fomento, tanto realce ha dado a este acto con su presencia, y felicitar a D. Jerónimo Estades por la distinción de que ha sido objeto, felicitando también a Sóller que con ello ha demostrado que sabe agradecer los beneficios que recibe. - He dicho."

Un cop acabat el discurs del batle accidental Mn. Jeroni Pons va passar a llegir una biografia de l'homenatjat.¹

1.2. Acta de la sessió de la corporació municipal

El dia 25 de març de 1927 la Corporació presidida pel batle Miquel Casanovas Castanyer prengué els següents acords relatius a l'homenatge a Jeroni Estades :

"Acto seguido se dió cuenta de los acuerdos tomados por la Comisión Permanente de este Ayuntamiento,

¹ Setmanari Sóller del 20 de juliol de 1929

Adel S.

Lehaita Mauno.

Abst tenyor mee y
 dutungit amuz: Dia
 ennera variety reber la
 teva esternado ierba. Para
 ms mol satisfactoria
 al ceiver pu la imatge
 ara del apado de les
 personas inteligentes.

Com fue d'era fue,
 per ma desort, loch rejida
 coala dia rebo un munt
 de papers escrits. - aixo pu

ms un vendador mas.
 tere peny res me atabela
 tori un las cosas d'eny.
 tori y lo comee no
 doira para mantenir teva.
 tari ... diez aia
 pero fue no prengue
 a mal el fue la
 leua carta no fo con-
 tertada tan prante con
 vorte merceia

Ms deya vorte fue
 li enries lo monte -
 doches he d'apreil te

! No te espanti! - açueis
es lo color de la imatge
- are voste desguin lo
que varem quedar y yo
me creure ben pagat

Un favor li vull demanar.
- a primeres del mes vinent
teng compromís de pagar
per obras del Monument al
Dr. Robert la preloera de
15000 ps. cual cantidad te
fue sortii de la mena caixa.
Y no teng mes remey que
de recullen todas las engurras
que teng encampades - demor
he, lo favor que lo demando

es el do fue lo vosti pot
emiarne lo fue tengui de
dinarme per lo imatge. No
fatti per ultimo de mes - pro
ti no pot enrijunno. ~~hoy~~
requit pera fue yo ~~per~~
tengui temps de espaular
per algun altre canto.

Mam temps. Son
amic J. L.

Josep Llimona

24 Juliol 1899

referentes á rendir un homenaje (sic) á D. Jerónimo Estades Llabrés, cuyos acuerdos literalmente copiados dicen así:

«Magnífico Señor:= Dando esta Comisión cumplimiento al acuerdo por ella mismo tomado en la sesión celebrada el día 15 de Septiembre último, en vista de la proposición hecha por el suplente interino del Primer Teniente de Alcalde D. Antonio Castañer Bernat, referente á rendir un homenaje á D. Jerónimo Estades Llabrés por el éxito logrado en sus gestiones acerca del Gobierno, habiendo conseguido que la Compañía Ferrocarril de Sóller ingresara en el Consorcio Ferroviario y después la aprobación del proyecto de electrificación de la línea en el tramo de Sóller á Palma, de manifestar:

Que deseando resulte este homenaje digno en un todo del valer y méritos de la persona á quien se tributa, y por lo tanto expresión sincera de los anhelos de la Ciudad; con el fin de que se pongan éstos de manifiesto no solamente por el voto de la Corporación Municipal, sino que además, por la colaboración de todos aquellos vecinos que al igual los sienten y quieran unir á este voto los suyos, ha resuelto:= 1. Colocar en el frontispicio de la casa donde nació y, como propietario de la misma, habita el Hijo Ilustre de Sóller, D. Jerónimo Estades Llabrés, una lápida de mármol con su busto y una inscripción expresiva del acuerdo de esta Corporación. 2. Abrir una suscripción popular para costear los gastos de la referida lápida, con el fin de que á ellos puedan contribuir todos los admiradores del Sr. Estades que lo deseen; encabezándola este Ayuntamiento con la cantidad de quinientas pesetas. 3. Que el acto de colocar dicha lápida tenga lugar el día de la inauguración del ferrocarril eléctrico Palma-Sóller, en cuyo día probablemente se celebrarán públicos festejos en esta Ciudad. 4. Facultar al Sr. Alcalde para que encargue varios croquis de la lápida de referencia, á fin de poder escoger el que sea, á juicio de esta Comisión más artístico y apropiado. 5. Consignar en el presupuesto para el próximo ejercicio la cantidad necesaria para pago de la cuota anteriormente fijada para encabezar la suscripción popular que se acuerda abrir, y 6. Dar conocimiento de los anteriores acuerdos al Ayuntamiento Pleno, con el fin de que pueda sumarse corporativamente á esta Comisión y con su valioso apoyo contribuir al susodicho homenaje y consiguientemente al aumento de su esplendor.= Casas Consistoriales de Sóller á veinte de Enero de mil novecientos veintisiete.=B. Sampol = M. Coll = José Bauzá = Antonio Castañer = Rubricados»

Una vez terminada la lectura de los transcritos acuerdos, el Sr. Presidente dijo que, en caso de aprobarse, procedía nombrar la Comisión que ha de cuidar de la organización del homenaje, é indicó para ello á los Sres. Coll, Bauzá y Castañer Bernat.

El Sr. Bauzá dijo veía conveniente que la Comisión que se nombre para el objeto expresado por el Sr. Presidente tenga facultad para ampliarse con personas extrañas á la Corporación, por unanimidad, acordó:

1. Aprobar los acuerdos tomados por la Comisión Permanente que han sido leídos.
2. Nombrar la Comisión organizadora propuesta por el Sr. Presidente, quedando en consecuencia designados para formarla los Sres. Coll, Bauzá y Castañer Bernat, y
3. Consignar en el próximo presupuesto la cantidad con que se ha acordado contribuir al homenaje."²

El nom complet dels membres de la Comissió era Miquel Coll Mayol, Josep Bauzá Lluïll i Antoni Castanyer Bernat.

Mn. Jeroni Pons Roca el dia de l'homenatge afirmà que la quantitat total recollida era pròxima a les 20.000 pessetes.

² Arxiu Municipal de Sóller. Signatura 77

1.3. Jeroni Estades Llabrés

Va néixer a Sóller el dia 9 d'agost de 1860 al carrer de Sa Lluna número 12. Fill de Jeroni Estades Ribes i Magdalena Llabrés Gamundí. El seu pare era apotecari i tenia la farmàcia al mateix domicili familiar. Aquest domicili és actualment on se troba la ferreteria de Can Bibí.

Partí a Barcelona per estudiar la carrera de farmàcia però sembla que no era aquesta la seva vocació ja que dedicava més temps a la diversió que a l'estudi.

Va ser conegut com "s'apotecari" tot i no haver finalitzat els seus estudis.

El 12 de desembre de 1883 es va casar, a l'Oratori de les Germanes de la Caritat amb Brígida Castanyer Morey de Can Bossa. Celebrà el casament el Vicari de Sóller Mn. Gabriel Oliver. Foren padrins de les noces Joan Canals Estades i Andreu Pastor Oliver.

La seva esposa era filla de Miquel Castanyer de Can Bossa i d' Antònia Morey.

D'aquest matrimoni varen néixer quatre fills: Magdalena que morí prematurament, Jeroni, Magdalena i Miquel.

Brígida Castanyer va morir, al domicili familiar del Carrer de Sa Lluna, el 4 de març de 1891. Eren les tres de la matinada i moria, segons el certificat del metge, a conseqüència d'una assistòlia.

Va ser un dels fundadors del "Semanario de Sóller" que se publicà a Palma entre els mesos de febrer i novembre de 1884.

Va fundar una línia de vapors servida pel "Ciudad de Ciudadela", una cimentera al Port de Sóller i el vaixell "León de Oro".

A principis del decenni de 1890 per iniciativa seva i del diputat provincial Jaume S. Guardiola se decideix crear una línia ferroviària de Palma a Sóller. L'any 1892 s'exposà el projecte de l'enginyer Salvador Medir. L'any 1895 s'aconsegueix la concessió de l'explotació. Aquest tren havia de fer un trajecte de dues hores i mitja de durada. Sortiria de Palma i passaria per Son Sardina, Establiments, Esporles, Valldemossa, Deià, Sóller i Port de Sóller.

No sempre les seves iniciatives tengueren bons resultats. A Veneçuela volia crear un tren que transportàs sucre sense gaire èxit, Magdalena Llabrés, mare del nostre biografiat, afirmava "*aquesta sucre mos hauria sortida ben amarga*".

L'any 1893 la seu de l'antiga farmàcia familiar del carrer de Sa Lluna se converteix en un club polític. Allà se constitueix el "Comité liberal dinástico". Quan Antoni Maura deixà el partit liberal Jeroni Estades el segueix i es converteix en el cap del partit local maurista.

Va ser regidor de l'ajuntament de Sóller entre 1900 i 1905 . El 12 de maig de 1905 va ser elegit diputat provincial i reelegit fins el 12 d'abril de 1913 . El dia 4 de març de 1914 va ser proclamat diputat a Corts per l'article 29. Jurà el càrrec el dia 28 d'abril i l'ocupà al llarg de dos anys.

L'any 1916 renuncia al càrrec de senador que li havien ofert i l'any 1921 renuncià a ser governador civil d'Almeria.

Quan Pere Alcover guanyà una notaria a Sóller s'associa amb Jeroni Estades. A la rebotiga de la farmàcia

Torrens se comenta de nou el projecte d'un tren de Palma a Sóller però aquesta vegada més directe. L'enginyer Pere Garau Canyelles projecta la nova línia. A la Junta General del dia 15 d'agost de 1909 s'estudia la Llei de Ferrocarrils secundaris del 26 de març de 1908. La Junta de govern presidida per Jeroni Estades i assessorada per Pere Alcover cerca la manera de realitzar el nou projecte. Aleshores el director - gerent era Llorenç Roses. Jeroni Estades renúncia al seu projecte anterior de fer passar el ferrocarril per Valldemossa. El 10 d'agost de 1910 s'apròva el projecte pel ministre de foment Fermín Calbetón y Blanchón i també el signa el director d'obres públiques. Les influències de Jeroni Estades ho feren possible.

El dia 4 de setembre de 1910 se li organitzà un homenatge al teatre Defensora Sollerense. Molts prohoms de Sóller hi participen: el metge Pere Serra, Joan Morell, l'apotecari Jaume Torrens, Cristòfol Magraner, Josep Bauzà, Bartomeu Colom, Bartomeu Castanyer i Manuel Carrascosa entre d'altres.

Aquest mateix any l'Ajuntament de Sóller el declara Fill Il·lustre. Reproduïm els documents originals :

El dia nou de setembre de 1910 i sota la presidència del batle Pere J. Mora Arbona se reuní el ple de l'ajuntament a la sala capitular de les Cases de la Vila. Els regidors assistents foren Antoni Josep Colom, Miquel Forteza, Joan Magraner, Miquel Colom, Francesc Ensenyat, Antoni Castanyer Arbona i Pere Antoni Alcover.

A les nou del vespre el batle-president declarà oberta la sessió ordinària.

Entre els diferents temes de l'ordre del dia se trobava el de declarar Fill Il·lustre de Sóller a Jeroni Estades Llabrés.

Segell que se troba al peu de la talla del Cor de Jesús on s'especifica que ho ha decorat la casa Esteva y Cía. l'any 1909

Pintura de Sant Marçal obra de Sebastià Mates que se trobava on podem veure actualment la imatge de Sant Marçal d'Olot

Llegim directament de l'acta:

"El Sr. Presidente, recogiendo las aspiraciones de la inmensa mayoría de los habitantes de esta población en distintas ocasiones y formas manifestadas, propuso al Ayuntamiento la declaración de hijo ilustre de esta Ciudad á favor de D. Jerónimo Estades y Llabrés. La Corporación enterada de la proposición de la Presidencia; considerando que el nombre del Señor Estades va íntimamente unido á todas las grandes empresas y mejoras realizadas durante nuestros tiempos; que él con su preclaro talento, su gran fé y constancia, ha sido el nervio-motor que ha sabido encauzar y hacer vivir realidades consideradas utópicas ó cuando menos de maravillosos sueños; que por su carácter bondadoso y afable, abierto siempre continuamente á oír y remediar en lo posible las quejas del vecindario, sin distinción de matices; dispuesto siempre al sacrificio de su comodidad para todo aquel que ha llamado á las puertas de su proverbial caballerosidad no desmentida, considerándolo muy digno de la gratitud de sus contemporáneos y acreedor al reconocimiento de las generaciones futuras; acordó por unanimidad declarar á D. Jerónimo Estades y Llabrés, hijo ilustre de esta ciudad y colocar su retrato en la galería de varones ilustres de este consistorio."

No assistiren a la Sessió, sense cap justificació, els regidors Canals, Joan Morell, Frontera i Castanyer Bernat. Tampoc assistí Josep Morell però ho havia justificat al batle.³

Segell de Les Arts Religioses d'Olot que porta a la part posterior i sobre el mantell la imatge de Sant Marçal

va realitzar tot el muntatge de la línia catenària però va ser la casa A. E. G. la que muntà la central elèctrica de Bunyola i la subcentral de Sóller pel tramvia.

El dia 16 d'abril de de 1912 tengué lloc el viatge inaugural del tren. Foren padrins la filla de Jeroni Estades Magdalena Estades Castanyer i Josep Maria Puig Morell.

El 31 de desembre de 1925 surt a la "Gaceta de Madrid" un Reial Decret pel que en el nou Règim ferroviari és admesa la Companyia del ferrocarril de Sóller. De nou les influències del nostre biografiat havien donat resultat. Sóller disposaria d'un tren elèctric. Aquest nou règim ferroviari permetia les ajudes de les companyies en estat precari o necessitats de millors. El Govern subvencionà a la Companyia sollerica amb: una estació transformadora a Bunyola pel tren, quatre vagons de voreres baixes - batees-, sis vagons de voreres altes, quatre vagons coberts, tres furgons, quatre automotors i tota la línia catenària del tren entre Palma i Sóller. També se muntà subvencionada pel Govern una subcentral a Sóller pel tramvia. El tramvia des de la seva inauguració l'any 1913 va ser elèctric però, fins llavors, funcionava amb un motor de gas pobre que carregava uns acumuladors. La casa Siemens Schuckert va realitzar tot el muntatge de la línia catenària però va ser la casa A. E. G. la que muntà la central elèctrica de Bunyola i la subcentral de Sóller pel tramvia.

La inauguració tengué lloc el 14 de juliol de 1929 el mateix dia de la inauguració de la làpida homenatge a Jeroni Estades però no va estar exempta de problemes. Un dels automotors que se trobaven a Palma se traslladà a Sóller per la seva enramada prèvia a la inauguració. Era dissabte i quan tornava a Palma sofrí un fort escalfament dels coixinets. Les autoritats estaven convidades i el tren havia de partir de Palma el diumenge dia 14 a les nou i mitja per fer el viatge inaugural. No hi havia gaires garanties de que pogués arribar a la nostra ciutat. El treballador del ferrocarril Climent Hernández Yagüez se dirigí a una farmàcia per comprar cinc litres d'oli de ricí. L'apotecari un tant esglaiat li demanà on hi havia una passa tan grossa d'estrenyiment. Aquest oli als coixinets va permetre amb èxit el viatge inaugural. Tornaren a ser padrins del tren Magdalena Estades Castanyer, que sempre que parlava del tren li deia el meu fillol, i Josep Maria Puig Morell. Fins el 14

³ Arxiu Municipal de Sóller. Signatura 58.

Josep Llimona. — Sepultura al cementiri de Vilafranca (marbre)

Josep Llimona. — Monument funeràri de la família Sanllehy, al claustre de la catedral de Barcelona (marbre)

d'octubre de 1929 no pogué començar de manera regular el funcionament del tren elèctric.⁴

Jeroni Estades partí a Madrid, l'any 1932, amb Miquel Puig Morell per tal negociar la concessió d'una línia de vaixells entre Sóller i Barcelona. Se va posar greument malalt a la capital d'Espanya i Miquel Puig va anar a cercar un prevere que li donàs el viàtic, el taxista que acompanyà al capellà amb el viàtic se comportà molt respectuosament. Morí el dijous 1 de desembre de 1932 de pneumònia, a l'hotel Regina de Madrid.⁵ Enterraren el seu cos a la tomba número 92 del cementeri vell de Sóller el dia 7 de desembre del mateix any.⁶

El fill del nostre biografiat, Jeroni Maria Estades Castanyer va néixer el 9 de setembre de 1886. Se casà amb Maria Joy Castanyer amb la que va tenir tres fills Jeroni, Brígida i Jaume. Va morir el dia 8 de juny de 1940 a l'edat de 53 anys.

Magdalena Estades Castanyer va néixer el dia sis de desembre de 1888. Va morir a Sóller el 18 de gener de 1990. No tengué fills. Era fadrina.

Miquel Josep Maria Estades Castanyer va néixer el 24 de febrer de 1891. Es casà amb Maria Magdalena Seguí Tulla. Va morir a Palma el 25 de juliol de 1970.

2. La imatge de Sant Marçal a la capella del Nom de Jesús de la parròquia de Sant Bartomeu

Al segon cos del retaule del nom de Jesús podem veure, a l'interior d'una fornícula, la imatge de Sant Marçal. Anteriorment en aquest lloc hi havia una pintura del mateix Sant obra del pintor Sebastià Mates.

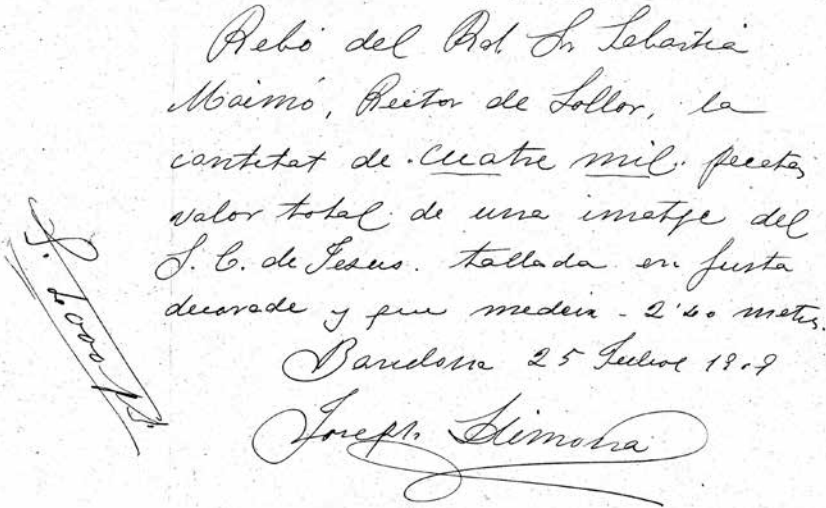
L'autor del llibre La Catedral de muntanya afirma equivocadament que se tracta d'una talla la imatge que se troba a l'actualitat del Sant.

Hem pogut comprovar que se tracta d'una reproducció d'un model de l'escultor Josep Llimona. Aquesta reproducció és del taller Les Arts Religioses d'Olot.

⁴ Coverbos Ferroviaris. Obra inèdita de Francesc Pastor Alcover; El tren de Sóller a punt d'arribar als cent anys. Antoni Quetglas. Veu de Sóller de 23 de desembre de 2011; Biografia de Jeroni Estades. De Jeroni Pons Roca. Als setmanaris Sóller dels 20 i 27 de juliol de 1929

⁵ Aquest hotel se troba al carrer d' Alcalá número 19 i va obrir les seves portes l'any 1918. Ha sofert diferents remodelacions i encara ara és un local de categoria en ple centre de Madrid

⁶ Informació oral de Miquel Puig Morell

Rebut del P. Sr. Sebastia
Maimó, Rector de Sóller, la
quantitat de quatre mil pessetes
valor total de una imatge del
S. C. de Jesús. tallada en fusta
decorada y per medida - 2'60 metres.
Barcelona 25 Febrer 1909
Josep Llimona

Rebut de Josep Llimona i Bruguera pel treball de la talla del Cor de Jesús

Aquesta imatge la va regalar el forner Damià Orell Castanyer i li costà 250 pessetes. El mateix forner va pagar les despeses de la construcció de la fornícula que costaren 125 pessetes. El Rector Sebastià Maimó i Truyol regalà al forner la pintura de Sebastià Mates.

El dia 29 de juny de 1910 se va beneir la imatge a l'altar major ja que encara no estava construïda la fornícula.⁷

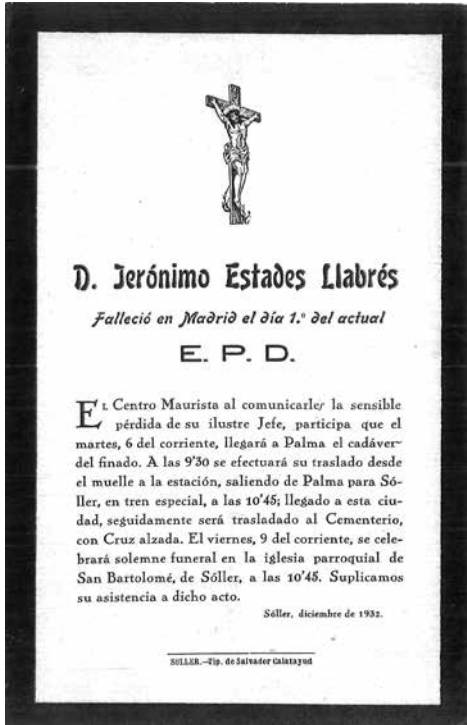
La pintura de Sebastià Mates a la mort de Damià Orell va passar a ser propietat de la seva filla Maria Orell. A la mort d'aquesta passà al seu nebot Damià Orell Castanyer que era net del primer propietari. Actualment és de Jaume Orell Canals fill d'aquest darrer.

3. Talla del Cor de Jesús de la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller

El rector Mn. Sebastià Maimó se posà en contacte amb l'escultor Josep Llimona i Bruguera per tal de comanar-li una talla del Cor de Jesús. En una carta datada a Barcelona el més de desembre de l'any 1908 Llimona informa al rector de Sóller que el proper mes de maig de 1909 ja podrà tenir la talla a Sóller.

A una carta posterior l'escultor li remet a Mn. Sebastià Maimó una fotografia de la imatge que ja té feta. A la carta diu: "En cuan a lo que me diu de la decoració no tinga cap por puig ting la pretensió que serà la imatge més ricament decorada de les tres illas Mallorquines". Hem pogut comprovar que tot el treball de policromia se va fer a la casa Esteva i Cía ja que la talla porta aquest segell als peus de la imatge. Aquesta circumstància justifica la por del rector de Sóller de que els acabats del treball no quedin bé.

⁷ La Catedral de muntanya

Esquela de Jeroni Estades Llabrés

L'any 1901 s'inaugurà el Saló Hoyos, Esteva i Cía, al carrer Cardenal Casañas. Aquest comerç era el resultat de la associació de l'ebenista Joan Esteva amb la casa Hoyos. Són moltes les reproduccions artístiques d'obres de Josep Llimona que va realitzar aquesta casa.⁸

A una altra carta l'escultor informa a Maimó que la imatge té una altura de 2'25 metres en front dels 2'10 metres que volia el rector. Llimona escriu: "*Me sembra que si les altres (imatges) són de 2'10 lo S. Cor pot tenir ben bé 15 centímetres més*". Mn. Sebastià Maimó havia encarregat a l'escultor Galmés talles de 2'10 metres però Galmés trobà que no havien de ser tan altes i les va fer de menor altura.

A una carta datada a Barcelona el 5 de juny de 1909 se informa al rector Maimó que el proper dissabte surt "ab lo vapor Sóller" la imatge. A la mateixa carta l'escultor afirma que "*Degut a eixos cambis de temps la fusta se nes resentit y cuant la imatge estabe a punt de rebre los derrers tocs en sa decoració si han fet una pila d'esberlas. Avuy estan ya del tot adobades pero (que ha sigut un bon tros costosa) retrassa per uns cuants dias la total decoració. Aqueix petit contratemps estalviarà un disgust per mes endevant pues are es del tot segur que ya no se esquartera més.*" Aquest treball com ja hem dit se fa a la casa Esteva i Cía.

Llimona presentà una factura final de 4.000 pessetes però escriu literalment a Maimó: "*¡No se espanti!, aqueix es lo valor de la imatge, are veste donguim lo que varem quedar y yo me creure ben pagat.*

Un favor li vull demanar a primers del mes vinent ting compromís de pagar per obres del Monument al Dr. Robert la friolera de 15.000 pessetes cual cantitat te que sortir de la meva caixa y no teng mes remey que es de recullir totas las engrunas que teng escampades, donchs bé, lo favor que li demano es el de que si veste pot enviar-me lo que tingui de donarme per la imatge". Aquesta darrera carta està datada el 24 de juliol de 1909.

Un rebut manuscrit de Llimona diu així:

"Rebo del Rd. Sr. Sebastià Maimó, Rector de Sóller, la cantitat de quatre mil pesetes valor total de una imatge del S. C. de Jesus tallada en fusta decorade y que medeix 2'20 metres.

Barcelona 25 Juliol 1909

Joseph Llimona".⁹

La imatge se va beneir a Sóller pel mateix rector Maimó el 17 de juny de 1909 i en foren padrins els nins Guillem Frontera Magraner i Providència Llinàs i Arbona. El vaixell Villa de Sóller no va cobrar el transport.

8 Elena Llorens Pujol del MNAC

9 Cartes de l'arxiu de Mn. Josep Morey Vicens

4. El Sant Sepulcre

Al cementeri vell de Sóller trobam la tomba número 249 que representa a Crist mort sobre el sepulcre i Maria Magdalena als seus peus. Sant Joan i la Mare de Déu se poden veure drets al costat de Crist. És obra de Josep Llimona. Sobre el sepulcre hi ha dues làpides de pedra de Binissalem que desdiuen del conjunt.

Al cementeri de Vilafranca del Penedès podem trobar un altre escultura del Sant Sepulcre exactament igual que aquesta.

A la cripta de la Basílica de Santa Maria de Vilafranca del Penedès també trobam un enterrament de marbre blanc obra de Josep Llimona. És de l'any 1916. Crist mort jacent és tapat per Josep d'Arimatea. Nicodem se troba darrera l'escena i als peus de Crist trobam a Maria Magdalena. Drets podem veure a la Mare de Déu, Sant Joan i Maria Salomé.

Al claustre de la catedral de Barcelona trobam un altre monument funerari de Josep Llimona i Bruguera. Tornam a veure a Maria Magdalena als peus de Crist, Josep d'Arimatea que subjecta a Crist i Maria dreta al costat de l'escena.

Agraïments

Josep Lluís Sunyer Ribas

Francesc Pastor Alcover

Guillem Bernat Ferrer

Antoni Quetglas Cifre

L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Sóller i a Fornalutx

Andreu Gabriel Veny i Miró¹

1 Graduat en Història de l'Art a la Universitat de Barcelona (2016), graduat en Teologia a l'Ateneu Universitari Sant Pacià (2018), graduat en Filosofia a la Universitat de Barcelona (2018), màster en Història i Patrimoni Cultural de l'Església a la Universitat Ramon Llull (2019). Doctorant en Història de l'Art per la Universitat de les Illes Balears sobre "L'art sacre mallorquí del segle XX anterior al Concili Vaticà II: L'escultor Miquel Vadell i Pastor (1881-1961)".

1. Introducció

El patrimoni eclesiàstic de Mallorca és força nombrós. I això és així perquè sortosament, en el segle XX, no es va veure afectat per la crema d'esglésies que va perjudicar el patrimoni de les altres illes i de gran part de l'Estat.

En el cas de Sóller i Fornalutx trobem un patrimoni eclesiàstic gran i valuós. Durant el segle XX es varen fer a Sóller nombrosos encàrrecs a escultors de gran qualitat, com Damià Pastor, Miquel Amer, Josep Llimona, Joan Alcover, Guillem Galmés, Miquel Arcas, etc.² Entre els segles XIX i XX es van fundar a la Vall de Sóller diferents convents o cases religioses, amb les conseqüents necessitats de vestir i adequar la capella.

En aquesta comunicació, pel fet de trobar-hi obra de l'escultor Miquel Vadell, tractarem la capella de les Germanes de la Caritat de Fornalutx, avui en dia dessacralitzada, però també sa Capelleta de Santa Maria de s'Olivar des Fenàs, fruit del fervor immaculista que hi havia a Sóller a principis i a mig segle XX.

2. Estat de la qüestió

Per a la nostra investigació sobre l'obra de l'escultor Miquel Vadell i Pastor al convent de la Caritat de Fornalutx ens hem servit del *Diccionario Biográfico de Manacor*, de Joaquín Fuster Valls, on hi ha una petita nota biogràfica de l'escultor i pintor, així com una llista incompleta de les obres que va crear. En aquesta llista, casualment, hi ha totes les obres de Fornalutx:

«Retablo, imagen de San Vicente de Paúl y Sagrario, Convento de San Vicente de Paúl de Fornalutx (17 de febrero de 1907)».

A través d'una fotografia del llibre de Josep Antoni Morell González titulat *Segle i mig de Caritat. Història de les Germanes de la Caritat a Sóller i a Fornalutx*, publicat el 2017, hem pogut localitzar el sagrari que

Fig. 1

Fig. 2

2 MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni (1993). *La catedral de la Muntanya: La Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller*. Sóller.

hi havia a la capella de la Caritat de Fornalutx i que actualment trobem a la casa fundacional de Felanitx, però també ens ha servit per obtenir informació sobre el convent de la Caritat de Fornalutx.

Pel que fa a sa Capelleta, ens ha estat de molta ajuda el llibre de Josep Antoni Morell González titulat *Sa Capelleta. Santuari de Santa Maria de s'Olivar des Fenàs de Sóller*, publicat el 2015. Aquesta publicació és força interessant i ens resulta de molta ajuda pel fet que Morell no només redacta la història d'aquesta construcció sinó també en publica l'arxiu, on trobem una correspondència interessantíssima de l'escultor Vadell.

3. L'escultor Miquel Vadell i Pastor

Miquel Vadell i Pastor (1881-1961) era natural de Manacor. L'any 1906, va obrir un taller a la Ciutat de Mallorca, al carrer Monti-Sion número 33-35, concretament al local que havia estat de l'escultor Lluís Font, que havia mort el 1904 i per qui havia treballat de tallista.

Miquel Vadell es dedicava principalment a l'escultura i a la pintura de temàtica religiosa. Tot i no ser gaire conegut, té moltíssimes obres arreu de Mallorca, com els retaules majors de les esglésies parroquials de la Transfiguració d'Artà, dels Dolors de Manacor i de Santa Maria de Sineu. També, a les capelles laterals de les esglésies esmentades, hi ha obres seves, igual que a molts altres indrets dels temples mallorquins com, per exemple, a l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres. Fins i tot també trobem la seva petjada a Menorca. Va ser realment prolífic.

Estudiada la seva obra³, podem afirmar que Vadell adequava l'estil de les seves obres a l'estil de l'església a la qual seria destinada cadascuna, especialment els retaules. De moment no hem pogut localitzar cap

Fig. 3

Fig. 6

Fig. 4

Fig. 5

3 VENEY I MIRÓ, Andreu Gabriel (2017). «L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a l'Oratori de Porreres» A: *VI Jornades Estudis Locals de Porreres*, Campos: Imprenta Adrover, p. 189-2019.

VENEY I MIRÓ, Andreu Gabriel (2017). «El retaule del Roser de l'església parroquial de Sant Andreu i altres obres de Miquel Vadell i Pastor a Santanyí» A: *II Jornades Estudis Locals de Santanyí*, Santanyí.

VENEY I MIRÓ, Andreu Gabriel. «L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a la parroquial de Sant Pere de Sencelles» A: *II Jornades Estudis Locals de Sencelles*. En premsa.

VENEY I MIRÓ, Andreu Gabriel. «L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Felanitx» A: *V Jornades d'estudis Locals de Felanitx*. En premsa.

VENEY I MIRÓ, Andreu Gabriel. «L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Lluçmajor» A: *IV Jornades d'estudis Locals de Lluçmajor*. En premsa.

VENEY I MIRÓ, Andreu Gabriel. «L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor al terme municipal de Manacor» A: *XI Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. En premsa.

fotografia de l'escultor Vadell, però sí que hem pogut trobar un anunci que sortia sovint a la publicació franciscana *Heraldo de Cristo* (fig. 1).

4. La capella de la Caritat de Fornalutx

Després d'anteriors intents pel rector Miquel Bennàsser i Cabrer (1843-1897), felanitxer de naixement,⁴ ciutat on es fundaren les Germanes de la Caritat, les religioses d'aquesta congregació s'establiren a Fornalutx el 1895.⁵ Les monges, que en un principi residien en una casa de lloguer, gràcies a unes donacions, el 1901, pogueren adquirir un nou convent.⁶

Segons Morell,⁷ el 1906 les monges adquiriren un nou retaule, un sagrari i una imatge del seu patró sant Vicenç de Paül per a la nova capella, que fou apadrinat per Bartomeu Coll i Magdalena Barceló, però sembla que la notícia no va sortir al *Correo de Mallorca* fins al febrer de 1907. No hem aconseguit trobar la notícia en aquest rotatiu, però quan l'historiador Antoni Arcas

Fig. 7

Fig. 8

va fer el seu estudi sobre l'obra artística del seu avi, Miquel Arcas Pons, ho va trobar documentat. Ens lamentem de no haver pogut localitzar aquesta crònica perquè, actualment, només es deixa consultar la font amb microfilm i la digitalització no ha estat del tot completa. Tot i això, donarem aquesta font com a verídica. A més, pensem que és la mateixa font que va utilitzar per a documentar-ho Joaquín Fuster Valls.⁸

Formulem la hipòtesi que tal vegada no va sortir als rotatius fins que el retaule no va estar daurat i completament acabat i que, si s'havia beneït amb anterioritat, era per la urgència de poder utilitzar-lo per al culte.

Era un retaule neogòtic amb tres carrers, on el central era més alt i ample amb una fornícula poligonal amb ornamentació lobulada entorn de l'arc ogival. La fornícula era coberta per un gablet que alhora estava inclòs dins el rectangle del carrer central.

Tant la part superior del carrer central com els laterals estaven ornamentats amb traceria típicament gòtica. Els carrers estaven separats entre ells per columnetes rematades amb fletxes. A sobre els carrers laterals hi ha tres florons sobre cada carrer lateral. Dintre la fornícula hi ha la talla de sant Vicenç de Paül.

Les monges de Fornalutx desenvoluparen la seva tasca al municipi de Fornalutx fins al 10 de juliol de 1985.⁹ En tancar,

4 MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni (2017). *Segle i mig de Caritat: Història de les Germanes de la Caritat a Sóller i a Fornalutx*. Gràfiques Rubines Binissalem. P. 151-152.

5 *Ibidem* p.155.

6 *Ibidem* p. 158.

7 *Ibidem*

8 FUSTER VALLS, Joaquín (2009). *Diccionario Biográfico de Manacor: Del siglo IV al XXI*. Manacor. p. 531.

9 MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni (2017). *Segle i mig de Caritat: Història de les Germanes de la Caritat a Sóller i a Fornalutx*. Gràfiques Rubines Binissalem. p. 204.

les monges es varen emportar de la capella la talla del seu sant patró, Vicenç de Paül, i el sagrari, però hi deixaren el retaule, el qual va ser deixat al convent i venut amb ell. La venda va ser ràpida. A hores d'ara, el 2020, l'immoble ha canviat de propietari tres cops més. Sembla que el tercer propietari va convertir l'antiga capella en una habitació de luxe i, malauradament, el retaule va ser destruït per sempre més (fig. 2). Segons l'arxiu municipal de Fornalutx, entre els anys 1999 i 2010 es van fer nombroses obres a l'edifici, sempre d'origen menor.

Fig. 9

Fig. 10

Al museu de la Caritat de Felanitx hi ha moltíssims sagraris, uns vint o trenta, però a través d'una fotografia en blanc i negre de 1963 publicada al llibre *Segle i mig de Caritat. Història de les Germanes de la Caritat a Sóller i a Fornalutx* (fig. 2) hem pogut identificar el sagrari que havia format part de la vida del convent de la Caritat, tot i que avui dia ha perdut la creu que el coronava. La talla de sant Vicenç, no l'hem poguda localitzar, tal vegada sigui a un altre indret o fins i tot podia haver estat portada a missions.

Fig. 11

El sagrari és d'estil neogòtic, tal com era el retaule, i mesura 86 cm d'alçària (fig. 3). Destaca per tenir quatre pinacles neogòtics que el fan més alt, però cal tenir present que, amb la creu inclosa, era més alt encara. A la porta té una alegoria eucarística del calze amb la sagrada forma. A l'interior, a la porta, hi ha l'IHS, l'anagrama de Jesús (fig. 4).

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Trobem documentat un sagrari molt similar, pràcticament idèntic, de Vadell, amb dimensions més grosses, dins de la sagristia de l'església parroquial de Nostra Senyora dels Dolors de Manacor (fig. 5), amb un anagrama de Jesús idèntic al del convent de la Caritat (fig. 6). Exposem aquest exemple com a prova irrefutable de l'autoria del sagrari i del retaule.

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Com ja hem esmentat, no hem pogut localitzar la talla de sant Vicenç, però, per fer-nos una idea de com era, incorporem una fotografia del sant Vicenç que Vadell va fer el 1903 per al convent de la Caritat de Manacor perquè pensem que en ser de la mateixa dècada i del mateix escultor podrien ser molt semblants, però cal fixar-se que la disposició de les mans del sant Vicenç de Manacor és diferent del que era de Fornalutx. Ara bé, la iconografia és exactament la mateixa (fig. 7).

No podem concloure aquest apartat sense fixar-nos que la capella per al qual era destinat el retaule, a través de dos vitralls, situats a sobre els dos portals que donaven accés a la sagristia, són ogivals (fig. 8). És per aquest motiu que l'estil del retaule i el sagrari era neogòtic, atès que a Vadell li agradava d'emparentar l'estil de les seves obres a l'estil de l'arquitectura on aquestes s'havien d'allotjar.

5. Santuari de Santa Maria de s'Olivar des Fenàs

El 1904 es va commemorar el cinquè aniversari de la proclamació dogmàtica de la Immaculada Concepció. Aquesta efemèride fou celebrada pertot arreu, i com no podia ser d'altra manera, també a Sóller.

Al fervor immaculista de Sóller de principi del segle XX també cal afegir-hi dues devocions més que hi havia a Sóller. Ambdues fan referència a la mateixa Immaculada Concepció. Són la marededéu de Lourdes i la marededéu Miraculosa:

- La marededéu de Lourdes: una antiga disputa teològica que venia de segles enrere i que el papa Pius IV va resoldre el 1854 proclamant el dogma de la Immaculada Concepció, seria confirmat quatre anys més tard per la devoció popular a través de les aparicions de Lourdes a santa Bernadeta a la cova de Massabielle de Lourdes el 1858, on la Mare de Déu li revela ésser la Immaculada Concepció.

- La marededéu Miraculosa: aquesta devoció prové de París, de les aparicions de Maria Immaculada a santa Catalina Labouré de 1830, on la Immaculada apareix amb les mans obertes. És la mateixa iconografia que la Immaculada Concepció, modificada –per dir-ho d'alguna manera– per la visió de Labouré, però el que resulta totalment il·luminador per a aquesta comunicació és que la primera representació a Mallorca d'aquesta advocació és de 1898 a Sóller, tot i que ràpidament s'anà estenent per tots els convents de la Caritat, que l'adoptaren com a seva.¹⁰

Dins aquest ambient de fervor immaculista, potenciat per diferents actes, com és la fundació de la Congregació Mariana (1905) i l'annexió dels Lluïsos, la peregrinació mallorquina a Lourdes (1908) i l'assemblea mariana (1912), Catalina Verd Mayol i Damià Canals Bernat fan donació dels terrenys de sa Capelleta Vella amb la intenció de construir un santuari a la Immaculada Concepció a l'olivar des Fenàs.¹¹

10 LLABRÉS MARTORELL, Pere-Joan (2007). *Dos-Cents anys de Caritat: Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, II*. Palma. Gràfiques Ramón. p. 141-146.

11 MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni (2015). Sa Capelleta Santuari de Santa Maria de s'Olivar des Fenàs de Sóller. p. 13-14.

Però també cal afegir la devoció a la Immaculada de Mn. Pere Lluç Ripoll Moragues de can Gordo, que ja disposava d'una talla de la Immaculada Concepció des del 1908, obra de Miquel Vadell. L'any anterior el mateix escultor ja li havia dibuixat un projecte de retaule neogòtic per a la capella particular de can Gordo.¹² Malauradament el retaule no es va acabar, i de la capella no en queda absolutament res, però com que l'escultor Vadell adequava els seus projectes a l'estil d'arquitectura del temple, podem deduir que la capella era d'estil neogòtic.

5.1. Sa Capelleta Vella

Mn. Pere Lluç de can Gordo va ser el qui va promoure la construcció de la Capelleta Vella. Les obres començaren el 1915 i foren dirigides i dissenyades per l'escultor Vadell.¹³ La capelleta és d'estil modernista: ja a Sóller hi havia una influència del modernisme català, de mans de l'obra de Rubió a la façana de la parroquia de Sant Bartomeu de Sóller. Era un estil de moda, i Sóller n'era un bon representant a nivell de tota Mallorca; a Vadell li agradava molt aquest estil, i a més, l'experiència gaudiniana havia demostrat una gran capacitat d'aqueix estil per adaptar-se harmònicament en la natura, no debades havia de representar una cova enmig d'un bosc.

Està fet amb pedra mallorquina, mentre que en el seu interior també hi trobem guix pintat. Les seves mesures aproximades són: les exteriors són 7,87 x 5,25 x 10,50 m, mentre que les interiors són 6,04 x 3,83 x 6,51 m.

La façana (fig. 9) és d'un sol cos. El portal és allindanat. Té un òcul a la part superior i diverses obertures irregulars entre les pedres per deixar passar l'entrada de la llum. És culminada per una espadanya d'un sol ull. És una capelleta de planta rectangular. En els quatre cornalons té petits contraforts rematats per pinacles. Les dues façanes, l'anterior i la posterior (fig. 10) són culminades per un frontó de proporcions clàssiques, però de treball totalment diferent al del clàssic, sense la precisió escultòrica d'aquest sinó més bé a l'inrevés, simulant l'aleatorietat natural de les pedres no treballades. Les quatre façanes estan perforades per esveltes finestres ogivals i altres obertures irregulars que aporten un to modernista de caràcter gaudinià (fig. 11).

L'interior aprofita la irregularitat de les roques i guix amb el qual es fan estalactites per recrear les formes de la natura, i de retruc recreant la gruta de Massabielle (fig. 12).

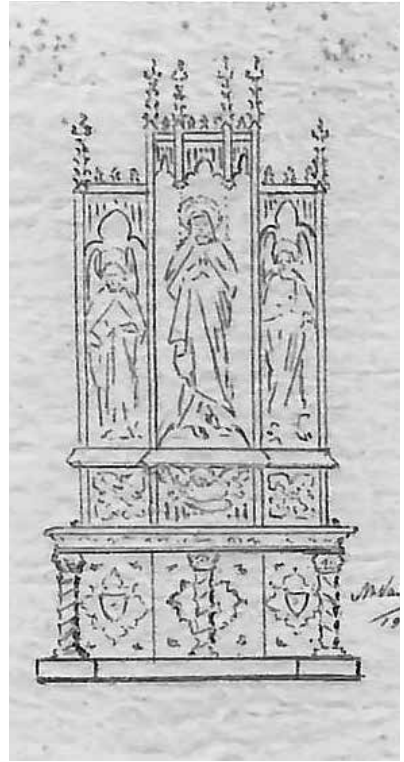

Fig. 18

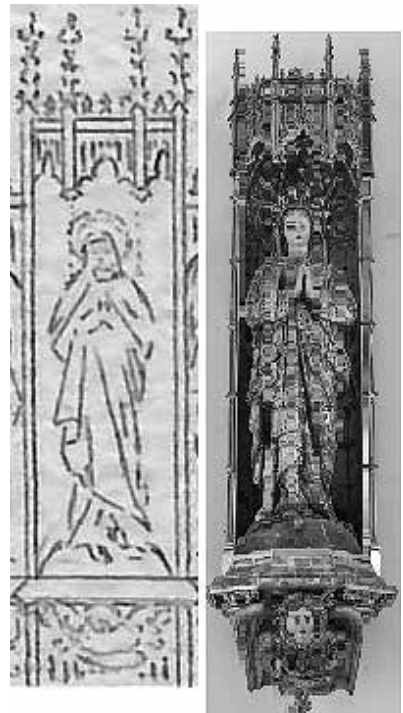

Fig. 19

¹² Ibidem p. 15.

¹³ Ibidem

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

Aquesta construcció es troba dintre d'un recinte amurdat amb la mateixa tècnica de maçoneria que la capella i crea un ambient medievalista amb evocacions gaudinians (fig. 13). També inclou merlets, un pòrtic principal amb unes pilastres laterals (fig. 14) que li donen solemnitat i un sistema interior de bancs on reposar (fig. 15). Tot plegat suposa una bella adaptació a l'orografia en pendent del terreny i a la vegetació.

Per a aquesta capella Miquel Vadell va fer una talla d'una marededeu de Lourdes i una santa Bernadeta, ambdues tallades en pedra de Santanyí, però la manca de colors vius va fer que se substituïssin. La marededeu de Lourdes fou modificada afegint-li unes ales, canviant-li la posició de les mans i suprimint-li la rosa de damunt cada peu. Actualment es troba al costat de la mateixa capelleta, sobre un pedestal, li manca una mà (fig. 16). Les seves mesures aproximades són 1,65 x 0,57 x 0,56 m. Santa Bernadeta (fig. 17) fou regalada a uns veïns de la capelleta, a la qual no hem tingut accés pel fet de desconèixer-ne la ubicació.

L'any 2009, es va haver de restaurar, repintant totes les imatges que havien perdut el color per la humitat.¹⁴ En defensa de l'escultor Vadell, volem argumentar que ell ja devia saber que a la llarga hi hauria aquest problema i que per això degué acordar fer les talles en pedra de Santanyí, que era i és un material molt més elevat de preu que no pas la fusta. Malauradament, a causa dels problemes d'humitat, no serà la darrera restauració que hauran de sofrir les imatges d'aquesta capelleta o gruta.

5.2. Sa Capelleta Nova

Mn. Pere Lluç de can Gordo i la seva germana Magdalena volien construir un santuari marià com molts altres pobles de Mallorca tenen, i per aquest afer, el 1941, compraren els terrenys limítrofs.¹⁵ Es tanteejaren diferents projectes, i els dos germans impulsors vengueren la casa familiar per a poder construir aquest santuari marià.¹⁶ Tanmateix, el projecte no es pogué concloure per problemes econòmics i tampoc es va poder decorar la capella tal com s'havia acordat amb l'escultor Miquel Vadell, amb el qual s'havia signat un contracte i l'única incorporació artística que hi ha de Vadell al Santuari és la Immaculada Concepció i el retaulet que la custodia que és la mateixa marededeu abans citada (1908) i provinent de Can Gordo, propietat de Mn. Pere Lluç Ripoll de can Gordo, i penssem que el retaulet, en ser neogòtic, no s'adiu amb l'estil de la

¹⁴ Ibidem p. 21.

¹⁵ Ibidem

¹⁶ Ibidem 22-23.

construcció de Sa Capelleta Nova, i que també prové de la seva capella particular (fig. 18), i concretament és el nínxol central del retaule que va ser projectat per Vadell el 1907 (fig. 19).

6. El projecte de l'escultor Miquel Vadell per a Sa Capelleta Nova

Gràcies a una correspondència que es conserva a l'Arxiu del Santuari, i a la seva publicació per l'historiador Josep A. Morrell, ens podem fer una idea, si comparem amb altres obres de l'escultor Vadell que trobem a Mallorca, de com havia de ser aquesta decoració.

L'abril de 1943 Mn. Pere Lluç Ripoll encarrega una imatge de la marededéu Miraculosa a l'escultor Vadell que havia de costar 2.000 pessetes, i també una talla de Jesús a l'hort de Getsemaní que havia de costar unes 2.000 pessetes més, però també encarrega dues peanyes per a la marededeu de Lourdes i una per a santa Bernadeta per a les imatges de Sa Capelleta Vella que devia contemplar traslladar i deixar Sa Capelleta Vella buida. Aquest encàrrec havia d'estar fet per l'octubre. El 8 del mateix octubre de 1943 se li encarrega una pintura que representi la proclamació dogmàtica de la Immaculada Concepció per al papa Pius IX amb les cinc races i la glòria que havien de ser pintades imitant un mosaic a l'absis on hi havia d'haver des de bon principi la imatge de la Immaculada que hi ha actualment i que havia de costar 1.150 duros.¹⁷

També es veu que se li encarrega pintar dos vitralls del creuer amb doble vidre per 220 duros.¹⁸

A més, també, un altre gran projecte era pintar imitant mosaic daurat la cúpula del cambril, pintar els dos finestrals del costat del presbiteri i pintar les quatre petxines de la cúpula amb els quatre evangelistes del mateix estil i fer un dosseret per a la marededéu, tot per 2.610 duros.¹⁹

Però el 22 de desembre del 1944, per problemes econòmics que ocasionaven el canvi de projectes de la construcció del santuari i per mediació del canonge Miquel Alcover Castañer, es rescindeix el contracte amb l'escultor Vadell per les desavinences amb Mn. Pere Lluç Ripoll.²⁰

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

¹⁷ Ibidem p. 34.

¹⁸ Ibidem

¹⁹ Ibidem

²⁰ Ibidem p. 35 i 63.

Fig. 29

Fig. 30

itzar les casulles i albes de Mn. Pere Lluç que Vadell, amb anterioritat, havia dissenyat perquè fossin brodades.²⁴

El 19 de juliol de 1943, Mn. Pere Lluç Ripoll, mitjançant carta, demana a Vadell pressupost per a una pintura de l'aparició de la marededéu Miraculosa a santa Catalina Labouré, per demanar-li que no talli les escultures perquè en pintura resultaria més econòmic. Pensem que per simetria també vol encarregar una pintura simètrica de la marededéu de Lourdes amb santa Bernadeta, perquè, com diu Mn. Pere Lluç, «*creo que la pintura daría mucha más importancia a la hermosa y rica imagen que V me hizo y que debemos colocar en el nuevo templo, para que presida como titular*».²¹

En data de 22 de juliol de 1943, Vadell li respon que ja té les imatges de santa Maria Miraculosa i santa Catalina Labouré fetes, però li diu que estudiarà la situació.²²

El 20 de setembre de 1943, Vadell envia dos pressupostos a Mn. Pere Lluç perquè pugui triar. El que surt en aquesta carta ja ho hem exposat amb anterioritat, però hi afegeix un sagrari que tampoc es va fer.²³

La relació entre Miquel Vadell i Mn. Pere Lluç es tensa molt, i Mn. Pere Lluç demana la mediació a Mn. Miquel Alcover per desfer el projecte amb l'escultor Vadell. L'escultor Vadell no vol rescindir el contracte, perquè ja té la imatge de santa Maria Miraculosa i de santa Catalina Labouré acabades, i segurament també havia assumit els costos dels materials. Ara bé, avui dia no hem localitzat aquestes imatges per poder-les incorporar a aquesta comunicació. Tampoc hem pogut localitzar

7. Les obres de Vadell

7.1. El retaulel

Aquest retaulel, com ja hem fet esment, sembla que podria ser la part central del retaule que l'escultor Vadell havia dissenyat per a la capella particular de Mn. Pere Lluç Ripoll. Si un compara el projecte de 1907 amb aquest retaulel, es pot veure clarament que es tracta del mateix nínxol i que només hi caldria afegir els carrers laterals i la predel·la que ocuparia la mènsula amb el tors de l'àngel que hi ha actualment. De fet, quan l'escultor Vadell, el 1943, escriu a Mn. Pere, li diu: «*El conopio o ménsula para la Virgen tiene que ser el mismo ángel que tiene ahora la dicha estatua*». I parlant del mateix dossier del retaule, l'escultor Vadell també li diu: «*Y ponerle el docelete de su Virgen para templete para exposición mayor*». És a dir, per alleugerir els preus de l'encàrrec inicial, sembla que l'escultor Vadell proposa que la peanya d'aquest retaulel serveixi per sostenir la mateixa talla i adaptar el dossier per a les exposicions del santíssim.

²¹ Ibidem p. 69.

²² Ibidem p. 70.

²³ Ibidem p. 70-71.

²⁴ Ibidem p. 69.

Fig. 31

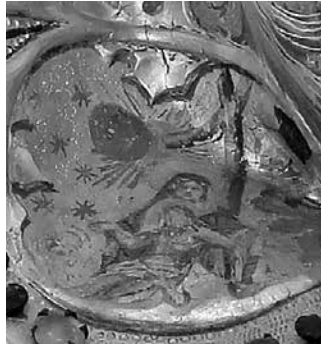

Fig. 32

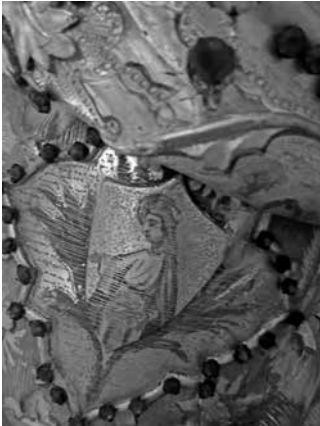

Fig. 33

Fig. 34

Fig. 35

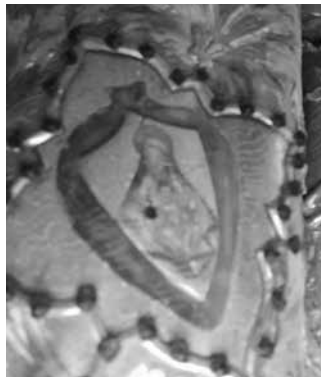

Fig. 36

Aquest carrer central del retaule (fig. 20) mesura 2,67 x 0,60 x 0,63 metres. Consisteix en un prisma tèdric octagonal del qual només hi ha tres cares que consta de plafons pintats amb ornamentació vegetal sobre daurat. Les altres cinc cares són obertes a l'exterior. L'octàgon es torna a completar en el dosseret, que consisteix en una volta octagonal pintada amb un cel estrellat –propi del gòtic– amb un exterior amb arquets ogivals trilobats rematats per una petita trama arquitectònica amb les seves pilastres que culminen en pinacles, i ornamentació típicament gòtica, com encalats, frondes i petits arcs ogivals ceccs.

La policromia és extremament rica. Predomina el daurat sobre la trama principal de l'arquitectura: pilastres, arcs, nervis i sobre gran part del fons. Les tres cares de l'octàgon tòdric estan pintades amb vegetació sobre daurat combinat amb dos àngels a la part central i una palmera a la part inferior.

La peanya (fig. 21) consisteix en el tors d'un àngel ros, vestit amb tons verdosos i florejat, també amb pedreria al coll i a les mànigues. L'àngel porta una llegenda que du escrit «*Maria Immaculata ora pro nobis*». L'àngel, amb les seves ales, ocupa les tres cares frontals de la peanya.

En les dues cares laterals restants està decorat amb un relleu en fullaraca amb aglans.

7.2. La talla de la Immaculada Concepció

Aquesta talla datada de 1908 mesura 1,40 x 0,41 x 0,42 m. Té una rica policromia i pedreria. A més, també té representats en el seu mantell escenes de la vida de Jesús, de Maria i al·legories de les lletanies lauretanes; a més, hi destaca un sant Antoni Abat (fig. 22), un sant Joan Baptista (fig. 23) i un sant Esteve (fig. 24).

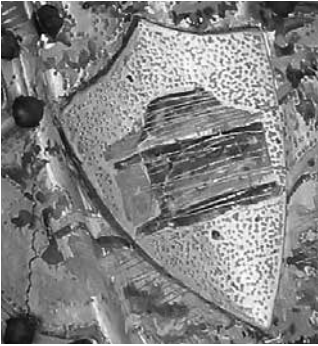

Fig. 37

Fig. 38

Fig. 39

Fig. 40

Fig. 41

Fig. 42

L'escena evangèlica que hi hem identificat és el baptisme del Senyor (fig. 25). Pel que fa a les lletanies del rosari hi trobem representat l'Anunciació (fig. 26), la Visitació (fig. 27) la fugida a Egipte (fig. 28), la vinguda de l'Esperit Sant (fig. 29), la Dormició de Maria (fig. 30), la coronació de Maria (fig. 31).

També hi trobem altres escenes, com la Pietat (fig. 32), l'Esperança (fig. 33), la Jerarquia eclesiàstica representada pel papa, bisbe, prevere, un home i una dona en representació del poble de Déu (fig. 34), l'anagrama de Maria (fig. 35), santa Maria amb l'infant Jesús (fig. 36).

Pel que fa a les lletanies lauteranes trobem representada l'arca de l'aliança (fig. 37), però també hem trobat tres escenes més que no hem sabut identificar (fig. 38, 39 i 40), de ben segur que tampoc em aconseguir localitzar totes les escenes degut a la dificultat de que es troben entre els plecs del vestit de la Immaculada, i també pel fet de que la talla es troba fixa i a una altura considerable.

7.3. Obres de Vadell similars a les que havia de fer a Sa Capelleta Nova

L'escultor Vadell, com ja hem dit abans, té moltíssima obra a Mallorca, i havent-la estudiat i examinant el projecte que havia de fer per a Sóller, podem aportar fotografies de projectes similars al que se li encarregava a Sóller.

7.3.1. Proclamació del dogma de la Immaculada Concepció i Glòria en mosaic

Avui dia no hem trobat cap representació en mosaic de la proclamació del dogma de la Immaculada Concepció amb les cinc races. Només apareixen representades escultòricament als àtics dels retaules dedicats a la marededéu de Lourdes de la parroquial de Sant Antoni Abat de Sa Pobra i de la conventual de Sant Bonaventura de Lluçmajor, però a l'església de Sant Josep de Manacor trobem sobre l'absis com el papa Pius IX proclama al patriarca sant Josep, patró de l'Església universal. Aquesta representació seria molt

similar a la que s'hauria fet (fig. 41).

Pel que fa a una representació d'una Glòria, el mateix Vadell diu a la seva correspondència que en aquells moments –octubre de 1943– se n'hi ha encarregada una per a Sa Pobra (fig. 42), però també en trobem un clar exemple al presbiteri del convent dels Franciscans d'Inca (fig. 43).

7.3.2. Cúpula i evangelistes pintats a les petxines i vidres pintats:

Mn. Andreu Mas i Soto durant els anys que fou rector de Sineu, de 1913-1936,²⁵ fa nombrosos encàrrecs a Miquel Vadell. En volem donar a conèixer alguns en aquesta comunicació pel fet que podrien ser similar als que trobaríem a Sóller: la cúpula del Roser amb els quatre evangelistes (fig. 44) i els vitralls pintats de la capella de santa Catalina Thomàs (fig. 45), que foren beneïts el 1930 en motiu de la canonització de la santa mallorquina,²⁶ i que foren concebuts per tenir llum artificial pel darrere.

8. Conclusions

Com hem vist al llarg de la comunicació, la mà de Miquel Vadell i Pastor ha estat una de les que varen perfilar el patrimoni artístic eclesíastic de Sóller i Fornalutx, entre molts altres pobles, com també hem vist.

A tall de conclusió només es vol recalcar la importància que té donar a conèixer el patrimoni que conservem arreu de l'illa i també treure de l'oblit aquells artistes que tant han donat a la història de l'art de Mallorca i tan poc han rebut a canvi des de l'àmbit de la investigació. Aquest era un dels principals objectius d'aquesta comunicació.

De l'obra d'aquest escultor i pintor, volem destacar, però, tot i que ja s'ha dit abans, l'afany que tenia per fer obres que estiguessin en consonància amb el temple o el lloc on havien d'estar col·locades, i que les seves creacions de Sóller i Fornalutx feien perillar aquesta hipòtesi, però finalment s'ha demostrat que sí, que l'escultor Vadell adequava les seves obres a l'estil arquitectònic pel lloc on anaven destinats. Cal reconèixer que és una jugada mestra d'un artista que va recórrer Mallorca deixant arreu el seu llegat.

²⁵ BOOM de 1936, p. 604.

²⁶ Annales Sineu. El Iris: diari catòlic. 1 de setembre de 1930.

Fig. 43

Fig. 44

Fig. 45

No podem concloure aquesta comunicació sense posar èmfasi en el patrimoni artístic que hem pogut gaudir i analitzar de més a prop a Fornalutx i a Sóller i dels descobriments que hi hem fet, des de l'autoria del retaule de la Caritat de Fornalutx fins a la policromia iconogràfica del vestit i mantell de la Mare de Déu, i que el retaulet que hi ha era la part central del projecte de retaule per a la capella de Mn. Pere Lluç Ripoll de can Gordo.

També volem lamentar profundament la pèrdua del retaule de la Caritat, que no era tan diferent del projecte que Vadell va fer per a la capella neogòtica de Mn. Pere Lluç Ripoll, i que s'hauria pogut conservar i traslladar-lo, per exemple, a la mateixa Capelleta Nova.

Des d'aquestes línies, puc estar agraït de poder donar a conèixer una mica més el ric patrimoni que conservem i m'agradaria que servís per a conscienciar i prevenir futurs abusos al patrimoni.

9. Bibliografia

- FUSTER VALLS, Joaquin (2009) (Ed.) *Diccionario Biográfico de Manacor: Del siglo IV al XXI*. Manacor.
- LLABRÉS MARTORELL, Pere Joan (2007). *Dos-Cents anys de Caritat: Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, II*. Palma 2007. Gràfiques Ramón.
- MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni (2017). *Segle i mig de Caritat. Història de les Germanes de la Caritat a Sóller i a Fornalutx*. Gràfiques Rubines Binissalem.
- MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni (1993). *La catedral de la Muntanya: La Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller*. Sóller. Edició a càrrec de la Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller.
- MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni (2015). *Sa Capelleta Santuari de Santa Maria de s'Olivar des Fenàs de Sóller*. Gràfiques Rubines Binissalem.
- REÁU, Louis (2000). *Iconografía del arte cristiano*. Ediciones del Serbal: Barcelona.
- VENY I MIRÓ, Andreu Gabriel (2017). «L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a l'Oratori de Porreres» A: *VI Jornades Estudis Locals de Porreres*, Campos: Imprenta Adrover.
- (2017). «El retaule del Roser de l'església parroquial de Sant Andreu i altres obres de Miquel Vadell i Pastor a Santanyí» A: *II Jornades Estudis Locals de Santanyí*. Santanyí.
- «L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a la parroquial de Sant Pere de Sencelles» A: *II Jornades Estudis Locals de Sencelles*. En premsa.
- «L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Felanitx» A: *V Jornades d'estudis Locals de Felanitx*. En premsa.
- «L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Lluçmajor» A: *IV Jornades d'estudis Locals de Lluçmajor*. En premsa.
- «L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor al terme municipal de Manacor» A: *XI Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. En premsa.

Fonts:

Arxiu del Santuari de Santa Maria de s'Olivar des Fenàs.

Annales de Sineu.

Boletín Oficial del Obispado de Mallorca (BOOM).

El Iris: diario católico.

Fotografies:

Arxiu del Santuari de Santa Maria de s'Olivar des Fenàs (19).

Andreu Veny (4 i 5).

Arxiu de Josep Antoni Morell González (3 i 18).

Arxiu de Miquel Àngel Cabrer Sureda.

